

XX

revue muzea paměti xx. století

2022

ročník
II

*Generál Sergej
Vojtechovský
v uniformě
československé
armády, 1938*

(Vojenský
ústřední archiv)

Muzeum a narace / 3

**Příběh sportovce
Emericha Ratha / 21**

**Poprava květinčky: Lilian
Landová v dokumentech / 36**

Rozhovor s Petrem Kourou / 70

**Památník tří odbojů
v Lošanech / 86**

**Naši Němci a naše předsudky
Ústecká výstava / 101**

M XX

Muzeum paměti
XX. století

ISBN 978-80-908765-2-1

9 788090 187652 1

PRA HA
PRA GUE
PRA GA
PRA G

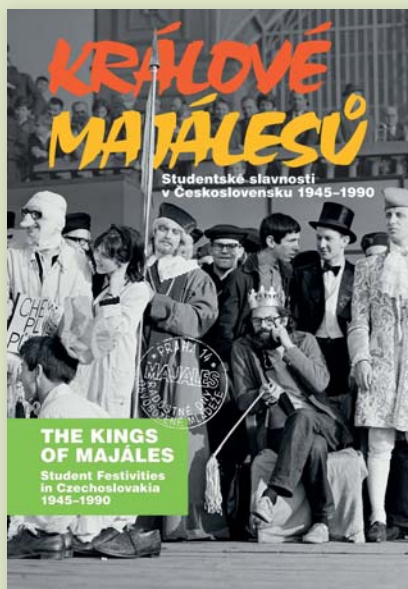

P E T R B L A Ž E K (E D .) :

Králové Majálesů / The Kings of Majáles: Studentské slavnosti v Československu 1945—1990

Tato publikace byla vydána jako katalog k výstavě Králové majálesů. Studentské slavnosti v Československu 1945—1990. Jejím hlavním tématem je majálesová tradice a její proměny se zaměřením na období po druhé světové válce, kdy dostala výrazně politické konotace. Studentské slavnosti odrážely povahu a proměny politických režimů, nálady ve společnosti a míru emancipace studentského hnutí, které sehrálo důležitou roli v mnoha historických zlomech.

Muzeum paměti XX. století, Museum Kampa — Nadace Jana a Medy Mládkových, 2022, 148 s., ISBN: 978-80-907989-6-0, ISBN 978-80-87944-64-4

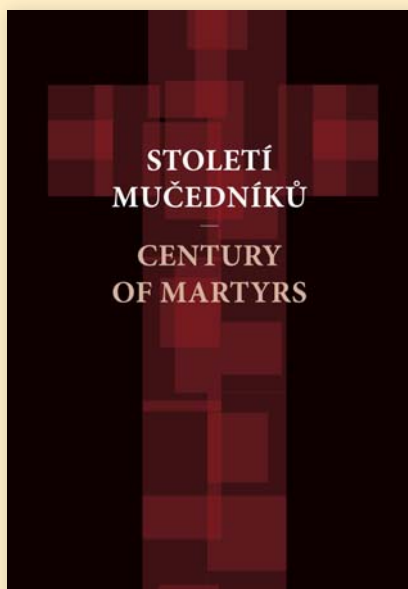

K O L E K T I V A U T O R Ů :

Století mučedníků / Century of Martyrs

Dějiny 20. století byly tragicky poznamenány nástupem totalitních ideologií a režimů. Komunismus, fašismus a nacismus přinesly statisícům lidí nezměrné utrpení a vyžádaly si nespočet obětí v důsledku válek i v těch částech světa, které nebyly pod jejich přímou nadvládou. Všechny tyto ideologie vyrůstaly z nenávisti a byly spojeny s bezohledným a často krutě nelidským násilím. Tato publikace přináší životní příběhy sedmadvaceti křesťanů, kteří položili život za svou víru.

Muzeum paměti XX. století, 2022, 2. rozšířené vydání, 124 s., ISBN 978-80-907989-8-4

Milí čtenáři,

druhé číslo ročenky Muzea paměti XX. století, které se vám dostává do rukou, obsahuje řadu zajímavých studií a textů. Poukazuje na důležitá témata, které muzeum hodlá zdůrazňovat a představuje vnitřní život naší stále ještě mladé instituce. Zaměřili jsme se také na texty z oblasti muzeologie, které obsahují zajímavé a přínosné myšlenky, jaké bychom vám rádi představili a zprostředkovali.

Poslední rok ukázal, jak mnoho historických témat znovu ožilo a stalo se aktuálními. Ruská agrese proti Ukrajině podtrhuje význam institucí, jako je naše muzeum, pro udržení historické paměti. Evropa se i v muzeální a paměťové oblasti sjednotila proti imperiálním tendencím Ruska. Stále aktuální je rovněž důraz na demokratické hodnoty, jejichž každodenní přítomnost nám dnes připadá automatická. Je nutné je ale hájit a vážit si jich.

V roce 2022 patřila mezi hlavní úkoly naší instituce příprava stálé expozice. Dům pážat, budoucí sídlo muzea, které jsme již několikrát otevřeli pro veřejnost při příležitostných akcích, projde zanedlouho rekonstrukcí a adaptací.

Naším cílem je vytvořit živou paměťovou instituci, která bude přinášet nejen historické poznání při návštěvě stálé expozice, ale stane se rovněž místem setkávání, debat, výstav, koncertů a dalších kulturních akcí. Jsme vděční našemu zřizovateli, hlavnímu městu Praze, že nás v tomto úsilí podporuje.

PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
ředitel Muzea paměti XX. století

Obsah

Editorial	1	ZPRÁVY:	
STUDIE:		VERONIKA BENDO VÁ: <i>Druhý a třetí ročník filmového festivalu Nezlomní a obětovaní</i> ...	82
DOROTA FOLGA-JANUSZEWSKA: <i>Muzeum a narace: dlouhá historie vyprávění</i>	3	VERONIKA BENDO VÁ: <i>Památník tří odbojů v Lošanech</i>	86
KRYŠTOF ZEMAN: <i>Podivuhodný příběh Emericha Ratha</i>	21	JAN SAMOHÝL: <i>Muzeum jako průvodce hodnotami demokratické společnosti</i>	91
DOKUMENTY:		ALEŠ KÝR: <i>Výsledky realizace projektu k identifikaci míst uložení nevydaných ostatků vězňů a popravených osob v letech 1948–1965</i>	95
PETR BLAŽEK: <i>Vzpomínka na květinu. Dokumenty o Lilian Landové</i>	36	PETR BLAŽEK: <i>Cesty bez návratu ze Zbraslavi a Lipenců</i>	99
ROZHOVORY:		RECENZE:	
Snažím se být spravedlivý. S Petrem Kourou, ředitelem o.p.s. Collegium Bohemicum (Veronika Bendová)	70	JAN SAMOHÝL: <i>Petra HORSKÁ: Výukové cíle muzejní edukace. Prostředek rozvoje funkční spolupráce školy a muzea</i>	100
DEPOZITÁŘ:		VERONIKA BENDO VÁ: <i>Naši Němci a naše předsudky. Ústecká výstava Naši Němci je ojedinělá rozsahem, zpracováním i vyzněním</i>	101
RADEK SCHOVÁNEK: <i>Krabička</i>	76	JAN KALOUS: <i>Jan CHADIMA: Rudolf Slánský</i>	104
VÍT FOJTEK: <i>Pozůstalost po velvyslanci RSDr. Zdeňku Urbanovi</i>	78		
VÍT FOJTEK: <i>Mobilizační bedna a proces s Rudolfem Slánským a spol.</i>	79		
VÍT FOJTEK: <i>Medailonek generála Sergeje Vojcechovského</i>	80		

XX.

revue muzea paměti xx. století

ročník II/2022

Redakce: Veronika Bendová, Petr Blažek, Jan Kalous, Radek Schovánek, David Svoboda (šéfredaktor) a Miroslav Urbánek ☞ Cover and Graphic Design © Jan Majcher, 2022 ☞ Adresa redakce: Muzeum paměti XX. století, Opletalova 22, Praha 1, 110 00, tel. +420 603 860 454 ☞ www.muzeum20století.cz, e-mail: info@mpxx.cz ☞ Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod a.s. ☞ ISBN 978-80-908765-2-1

VYDÁVÁ MUZEUM PAMĚTI XX. STOLETÍ, z. ú.

Projekt je realizován s finanční podporou hl. m. Prahy.

STUDIE

Muzeum a narace: dlouhá historie vyprávění¹

Dorota Folga-Januszewska

STUDIUM DĚJIN MUZEÍ ODHALUJE EXISTENCI JEDNOHO Z NEJSTARŠÍCH KULTUROTVORNÝCH VZTAHŮ — VZTAHU MEZI JAZYKEM, KTERÝ JE HYBATELEM PŘEDSTAVIVOSTI, A ZPŮSOBY DOKUMENTOVÁNÍ VÍCESMYSLOVÉHO ZÁZNAMU SVĚTA. DĚJINY MUZEÍ JSOU DĚJINY SMYSLOVÝCH I DUCHOVNÍCH PROŽITKŮ DOKUMENTOVANÝCH RŮZNÝMI METODAMI.

V PRŮBĚHU VÍCE NEŽ DVA TISÍCE LET DLOUHÉHO VÝVOJE KULTURY S ŘECKÝMI A LATINSKÝMI KOŘENY SE POJEM MUZEUM VYVÍJEL A ROZSAH JEHO VÝZNAMŮ SE PROMĚŇOVAL V PŘEKVAPIVĚ REPETITIVNÍM CYKLU STRÍDAVÉ DOMINANCE FOREM NEHMOTNÝCH A LITERÁRNÍCH NA JEDNÉ STRANĚ A FOREM VIZUÁLNÍCH A MATERIÁLNÍCH NA STRANĚ DRUHÉ.

V tomto článku bude stejným způsobem načrtnuta historie vztahů muzea a narace: od mytického zrození Múz, dcer Mnemosyné (Paměti) a Dia, přes tvorbu nadaného básníka Músaia a poetické festivaly — múseia až po zrození muzeí coby vzdělávacích institucí, které se postupem času měnily v centra vědy a výzkumu, v knihovny, v *teatra mundi*, encyklopedie vědění a sbírky důkazů o nadvládě člověka nad světem. Primát materiálních a uměleckých sbírek, jejichž velké soubory začaly vznikat koncem 17. století, se již na přelomu 19. a 20. století odrazil v „národních“ a „regionálních“ programech historických narací. Ty se zase promítaly do všemožných nových vzdělávacích programů od historických, státních či uměleckých přes koloniální až po různé varianty světonázorů, a to jak reálných a ukotvených v místních tradicích, tak fiktivních a politických. Ve 20. století již bylo muzeum nepostradatelným místem vyprávění o celém světě obklopujícím člověka a o civilizacích, jež vytvořil. Toto vyprávění se prostřednictvím muzea rozšířilo tak všeobecně, že si, hledající nové nosiče a jazyky, přivlastnilo architekturu, krajinu i různé společnosti, aby na počátku 21. století vznikla velká muzea vyprávění o lidstvu podléhajícímu neustálým proměnám. Co víc, zkušenost narace se před našima očima transformuje ve zkušenost mediace. Muzea se pomalu stávají tlumočníky jazyků, kultur, vášní, zkušeností — nejdůležitějšími „narázníky“ ve vzájemných kulturních a náboženských vztazích.

¹ Z polského originálu *Muzeum i narracja: długa historia opowieści* (In: KOWAL, Paweł — WOLSKA-PABIAN, Karolina: *Muzeum i zmiana. Losy muzeów narracyjnych*. Tom 16. Muzeum Powstania Warszawskiego — Universitas, Warszawa — Kraków 2019) přeložila Anna Šašková Plasová. Odborná redakce textu Martina Lehmannová.

Neschází ani kritická reflexe částečně navazující na antický stesk po mytickém světě. Muzeím se vyčítá „uchronie“, tedy určitá neskutečnost, zapouzdřenost v jakési časové kapsli i vměšování se do politických a náboženských sporů. Bernard Deloche píše o „uchronické“ mytologii muzeí.² Objevují se představy muzeí coby tvůrčích aktů, je jim připisováno umělecké právo na riziko, šílenství, mámení a chyby vyplývající z podstaty současného umění,³ vyskytuje se proroctví vyčerpání se muzea coby kulturní formy vinou rozostření jeho podstaty.⁴ Pečlivá četba těchto kritických textů (Bernard Deloche, Claire Bishop či Catherine Grenier) však dokládá cosi zcela jiného, než postulují jejich autoři. Dokonce i ty nejhlubší pochybnosti o smyslu role muzeí jsou činěny v jazyce a stávají se tím další muzejní narací, jež zase vytváří další muzea v jazyce. Nehmotná, avšak stálá jako mýty.

Múzy, Músaioi, múseia — od mýtu k festivalu

Podle teogonického podání byly na počátku Múzy (Μοῦσαι, Moúsai, lat. Musae). Řekové jim přisovali patronát nad tvořivostí a veškerou intelektuální činností.

Věřilo se, že jsou dcerami Mnémosyné a Dia, plodem devíti milostných nocí, avšak v různých oblastech antického Řecka se jak jejich počet (tři, šest, devět), tak představa o jejich původu různily. Když alexandrijští gramatici rozdělili Hérodotovy *Dějiny* na devět knih, přispěli k upevnění mýtu o devíti Múzách⁵ tím, že každou z knih pojmenovali po jedné z nich: Kleió, Euterpé, Talia, Melpomené, Terpsichoré, Erató, Polyhymnia, Úrania a Kalliopé. *Nejstaršími písněmi Múz byly zpěvy, jimiž opěvovaly vítězství Olympanů nad Titány, aby tak uctily zrození nového řádu*, píše Grimal.⁶ Tento „nový řád“ je zde velmi podstatný. Činnost Múz je totiž především příspěvkem k uspořádání umění a věd podle inspirace a přiřčením rozhodující role historii, jejímž pramenem je paměť — protože Múzy přece byly dcerami Mnémosyné!

Neméně významná byla role Músaia (Μουσαίος), jehož jméno se objevuje ve dvou časově od sebe vzdálených okamžicích — dávném mytickém a pozdním (výše zmíněném) historickém. Onen první, mytický Músaioi byl spojený s Orfeem.⁷ O Músaioových písních se zmiňuje Pausaniás (I 14) a zdůrazňuje zvláštní a početné dovednosti tohoto božskou inspirací obdařeného básníka a hudebníka. Prý měl schopnost léčit hudbou a vynalezl daktylský verš. Od Pausania se také dozvídáme, že právě s osobou onoho básníka a hudebníka byla spojena existence pahorku zvaného Múseion (Μουσειον, Mousieion) v Athénách:

Když Démétrios, syn Antigonův, osvobodil Athénany od tyranie, neodevzdal jim Pireus ihned po Lacharésově útěku, a později ovládnuv město bojem přivedl do něj posádku a opevnil jako tvrz místo zvané Múseion. Je to pahorek uvnitř někdejšího městského okrsku naproti Akropoli. Tam měl podle ústní tradice zpívat Músaioi a po smrti v pokročilém věku zde měl být pochován, uvádí Pausaniás v první knize Cest po Řecku.⁸

² DELOCHE, Bernard: *Mythologie du musée. De l'uchronie à l'utopie*. Le Cavalier Bleu 3.

³ BISHOP, Claire: *Radical Museology, or What's 'Contemporary' in Museums of Contemporary Art?* Koenig Books, London 2013.

⁴ GRENIER, Catherine: *La fin des musées?* Editions du Regard, Paris 2013.

⁵ Pierre Grimal uvádí v hesle Múzy jejich charakteristiky dle různých tradic, přičemž vychází mj. z Homérovy *Ilíasy*, Hésiodova *O původu bohů*, Pausaniovy *Cesty po Řecku* či Plútarchových *Řeckých otázek*. Srov. GRIMAL, Pierre: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej* (ŁANOWSKI, Jerzy (ed.): Ossolineum, Wrocław — Warszawa — Kraków 1990), 2. vydání, s. 241—242.

⁶ Tamtéž, s. 241.

⁷ Podle různých verzí byl jeho synem, přítelem, žákem či mistrem. Jeho matkou byla Seléné. Srov. GRIMAL, Pierre: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, s. 241.

⁸ PAUZANIASZ: *Wędrówki po Helladzie*, I 22.7. Citováno podle vydání sv. 1—7, přel. a zprac. Niemirska-Pliszczyńska, J., sv. 8—10, přel. Niemirska-Pliszczyńska, J. — Podbierski, H., Wrocław 1968—1989.

Tradice múseia jakožto pahorku poezie a hudební produkce přetrvala několik staletí a v mezičase se transformovala v literární tradici. Jméno Músaíos nosil také řecký básník v 5. století — autor nejkrásnějšího známého epyllionu *Héro a Leandros*, zapsaného ve 340 hexametrech; byl nazván *Musaeus Grammaticus*⁹ a jeho jméno ve středověku proniklo do několika novověkých jazyků.¹⁰

V mezičase, tedy po dobu téměř osmi století (mezi 4. stoletím před naším letopočtem a 4.—5. stoletím našeho letopočtu) fungovala živá performativní a nehmotná tradice: muzea jako festivaly. Za časů Ptolemaia IV. Filoparota (246 nebo 238—204 př. n. l.) se v Alexandrii pravidelně konaly poetické a hudební soutěže na Apollónovu počest,¹¹ což ostatně pokračovalo ještě v dobách římského císařství. Jejich účastníci měli bydlet a slavit v místnostech Múseia. Literární tradice byla živá rovněž mimo Alexandrii. V záznamech o Longinově obrácení se *musaeum* objevuje ve významu „poutovní knihovny“.¹² Použití pojmu muzeum ve vztahu k literární sbírce bylo známé již o několik století dříve. Jak upozorňuje Nietzsche, Alkidamás (4. stol. př. n. l.) nazval sbírku svých povídek *Musaeum*.¹³

Sebastiana Nervegna si v kontextu přenesení tradice řeckého divadla do doby římského císařství všímá role, kterou *múseia* coby festivaly plnila. Zachoval se katalog múseí sepsaný k roku 212, z něhož víme, že se jednalo o *starý festival s dobře zavedenou tradicí*.¹⁴ Toto pouto k divadlu a literárním formám nás dále odkazuje k Aristotelovi a jak víme, první definice narace pochází právě z Aristotelovy *Poetiky*: *narace je vyprávění, které má začátek, prostředek a konec a spojuje ho hlavní téma*,¹⁵ zatímco v *Rétorice* se objevuje popis jejich různých forem.

Motiv muzea coby literárního souboru a souboru záznamů (*múseion*) znovu ožil ve středověku a novověku. V 18. století vstoupil pojem muzeum do francouzštiny jako synonymum místa koncentrujícího vědění, charakterem podobného knihovně. V překladu *Justiniánova kodexu* (*Digeste de Justinien*), čili sbírce římských nařízení a zákonů, se nachází první definice muzea ve frankofonní kultuře: *budova, v níž je možné se oddat umění, poezii a vědění*.¹⁶

Muzeum a příroda

Vraťme se ještě k muzeím coby festivalům probíhajícím v lůně přírody; zde se dotýkáme důležité otázky topografie řeckých múseí coby malebných pahorků, nebo naopak míst výjimečných, skrytých a tajemných. Podle Marca Terentia Varra a Plinia Staršího byla koncepce klasického muzea blízká přírodě — skutečnému domovu Múz; proto se v Pliniově *Naturalis historia* tak výrazně

⁹ MUSAEUS GRAMMATICUS: *Hero and Leander: The Divine Poem of Musaeus: First of All Books Translated According to the Original*, přel. George Chapman, 1616 — nejpopulárnější anglická verze, v 17. století mnohokrát přetiskovaná.

¹⁰ Músaíos, Musée, Musaeus, Mousaíos, Muzajon, Muzeusz.

¹¹ EL-ABBADI, Mostafa: *Life and Fate of the Ancient Library of Alexandria*. Paris [UNESCO] 1992, 2. doplněné vydání, s. 89.

¹² *Eun. VSp.456 B*, srov. LIDDELL, H. G. — SCOTT, R.: *A Greek-English Lexicon*, viz <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2368883&redirect=true> (poslední přístup 1. 3. 2014).

¹³ Srov. diskusi ohledně Alkidama in: NIETZSCHE, Friedrich: *Der Florentinische Tractat über Homer und Hesiod, ihr Geschlecht und ihren Wettkampf*, 1—2. *Rheinisches Museum für Philologie*, 1870, 25, s. 528—542; MARISS, Ruth: *Alkidamas. Über diejenigen, die schriftliche Reden schreiben, oder über die Sophisten: eine Sophistenrede aus dem 4. Jh. v. Chr., eingeleitet und kommentiert. Orbis Antiquus*, 2002, 36.

¹⁴ NERVEGNA, Sebastiana: *Menander in Antiquity: The Contexts of Reception*. Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 101.

¹⁵ BRALZYK Jerzy (ed.): *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. PWN, Warszawa 2008, s. 436.

¹⁶ „Un édifice ou l'on se livre à l'art, à la poésie, à l'érudition.“ Citováno podle MAIRESSE, François: *Les origines des musées*. In: DESVALLÉES, André — MAIRESSE, François (eds.): *Dictionnaire encyclopédique de muséologie*, Armand Colin, Paris 2011, s. 274.

sblížíjí místa jako *grotto* a *musaeum*.¹⁷ Tato okolnost, znovuobjevená v období renesance, byla využita při tvorbě umělých grott v zahradách, v nichž bylo často místo jak pro setkání učenců a umělců, tak pro sbírky soch a podivuhodných *naturálií*; jejich zdi také bývaly zdobeny nástěnnými malbami. Paula Findlen zdůrazňuje právě tuto roli muzea, které se v duchu antických hodnot v 16. století stalo *konceptuálním systémem využívaným sběrateli k interpretaci a dobývání jimi obývaného světa*.¹⁸ V současné muzeologii je toto chápání širokých vazeb muzea k vědě, umění, procesu a přírodě tím, co spojuje řeckou tradici, evropskou renesanci a návrat k takto chápaným muzeím na přelomu 20. a 21. století.¹⁹ Výrazem této tendence se stala rezoluce přijatá Generálním shromážděním ICOM v Miláně 9. července 2016 nazvaná *Odpovědnost muzeí vůči krajině*, která otevřela novou etapu role muzeí coby „hospodáře“ kulturní i přírodní krajiny.²⁰

Múseion a vzdělávací tradice

Výše popisované spojení přírody, reflexe, vyprávění, místa setkávání a — což byla novinka — také sbírek našlo ztělesnění v koncepci athénskému muzea, které bylo součástí *lycaeum* (řec. *Lykeion*). Pozůstatky dávného Aristotelova *Lycaeum*²¹ objevené v roce 1996 během vykopávek prováděných před zahájením stavby muzea moderního umění v Athénách nám umožňují se domnívat, že i *musaeum* (coby součást vzdělávacích struktur Platónské akademie²²) mělo svou rozvinutou

¹⁷ FINDLEN, Paula: The Museum. Its Classical Etymology and Renaissance Genealogy. In: MESSIAS CARBONELL, Betina (ed.): *Museum Studies. An Anthology of Contexts*, Wiley-Blackwell, Chichester 2012, s. 25.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Změny posledního čtvrtstoletí proběhly a probíhají souběžně s druhým důležitým procesem: masovou digitalizací muzejních sbírek, knihoven a archivů. V důsledku digitalizace se dříve roztroušené texty, nápisy a soubory památek stávají všeobecně dostupné. Díky tomu je jednodušší zkoumat a vyhledávat prameny, v nichž byly zaznamenány dějiny pojmů, a to včetně pojmů používaných tak dlouho jako „muzeum“ či „narace“. V procesu návratu k někdejší významům jsou čím dál viditelnější kořeny instituce muzea jakožto místa intelektuálního života a sdělování, které bylo materiálními artefakty vybaveno až po několika stoletích v důsledku proměn své funkce. Tato reflexe přispěla k rozšíření záběru zkoumání nehmotného dědictví a probuzení zájmu o rozšíření znalostí o této tradici. Jedním ze signálů této změny bylo první číslo *International Journal of Intangible Heritage*, který začal vycházet poté, co čtyřicet sedm států podepsalo 21. dubna 2006 Úmluvu o zachování nehmotného kulturního dědictví UNESCO. V úvodu k materiálům představeným v tomto čísle se pozornost obracela především na roli ústní tradice a podání a poukazyvalo se na nutnost ochrany jazyků, jejichž roli je přenos tohoto nehmotného dědictví. V roce 2007 došlo na žádost Polského národního výboru ICOM k novelizaci zákona o muzeích z roku 1996; mimo jiné byl doplněn o definici muzea, která zohledňuje rozšíření jeho záběru v souladu s konvencí UNESCO. Definice muzea od roku 2007 zní: *Muzeum je neziskově orientovaná organizační jednotka, jejímž cílem je shromažďování a trvalá ochrana statků přírodního i kulturního dědictví lidstva hmotného i nehmotného charakteru, informování a hodnotách a obsazích shromážděných sbírek, rozšiřování základních hodnot polské i světové historie, vědy a kultury, probouzení zájmu o poznání i estetiku a umožnění užívání shromážděných sbírek*. Na výsledky novelizace jsme nemuseli čekat dlouho: mnohá polská muzea se vydala touto cestou, protože dospěla k poznání, že obnovení role nehmotného kontextu včetně živého vyprávění, narativní forma expozice a proměna muzeí v místa významných setkání a výměny myšlenek jsou skutečným a správným cílem fungování těchto institucí.

²⁰ Obsah rezoluce je dostupný na: <http://icom.museum/the-governance/general-assembly/resolutions-adopted-by-icom-general-assemblies-1946-to-date/milan-2016/> (poslední přístup 30. 1. 2015). Tomuto tématu je věnována publikace *Extended Museum in Its Milieu* (FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota (ed.), Universitas, Kraków 2018) obsahující úvahy zrozené na mezinárodním semináři ICOM Europe, který se konal v Muzeu zámku krále Jana III. ve Willanowě v roce 2017.

²¹ Srov. text CHANDLER, Corinne: Aristotle's Lyceum, viz <http://www.athensguide.com/aristotle-lyceum/> (poslední přístup 7. 2. 2023) obsahující informaci o zpřístupnění někdejšího Lykeia (dnes leží mezi ulicí Rigillis a třídou Vassileos Constantinou v Athénách) v roce 2014 návštěvníkům; vedle dalšího to přispělo k širokému zájmu o objevy, k nimž došlo pod vedením Effie Lygouri-Tolia. Lokalizace legendárního *gymnasia* coby místa dnes dostupného turistům, avšak založeného Aristotelem v roce 355 př. n. l., přispěla také k připomenutí tzv. Athénské školy v modelu vzdělávání, jehož program múseion částečně realizoval; srov. <https://athensliving.wordpress.com/2015/04/09/aristotles-lyceum/> (poslední přístup 7. 2. 2023).

Muzeum druhé světové války v Gdaňsku (foto: Marta B. Myšková)

historii již před stavbou *Múseia* (Μουσεῖον) v Alexandrii a stalo se modelem tohoto typu nové instituce.

Z výzkumů a odborných prací víme, že athénské lyceum hostilo stejně jako další *gymnasia* střediska kultu Múz, Herma a Apollóna a že každý kult měl vymezeny samostatné prostory. Díky Aristotelovi a Theofrastovi se však objevila jedna novinka. Plodem filosofovy předchozí cesty s jeho žákem na ostrov Lesbos (asi 340 př. n. l.) bylo, jak píše Jeffrey Abt²³, shromáždění botanických sbírek a zformulování metod výzkumu a předávání znalostí o přírodních vědách. Vymezené prostory athénské *Lycaeum*, kde se tyto sbírky nacházely, dostaly tehdy název *Múseion* a ten byl od té doby spojován s centrem výzkumu přírody. Právě tento případ odstartoval novou roli muzeí — centrum setkávání, diskusí a místo uchovávání „příkladů“ transformovaných do sbírek. Primární rolí *múseia* bylo však i nadále vzdělávání.

²² Srov. mj. prameny popisující muzeum v Lykeiu, které uvádí CARUSO, Ada: *Topography and Structures at the Area of the Academy in the Time of Plato*, viz [http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11356/3546_Ada Caruso.pdf](http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11356/3546_Ada%20Caruso.pdf) (edulll.gr) (poslední přístup 7. 2. 2023), s. 3: *The mouseion appears to be the most important element among the school's facilities. The term properly means: sanctuary dedicated to the Muses. The preeminence of it inside Plato's school is supported by a strong evidence. There are several occurrences of the term 'mouseion' in the sources, even in very ancient ones, as synonymous with 'Platonic school'. Here are some such occurrences: — Plato could buy the mouseion: PHerc 1021, col. 2, 32—35 (Gaiser): — Speusippus was leading the mouseion: PHerc 1021, col. 6, 30—33 (Gaiser): — Speusippus was teaching in the mouseion: PHerc 1021, col. T, ll. 12—14 (Gaiser): Plato founded a mouseion in the Academy: D.L. IV 1, 8—9.* Prameny srov. GAISER, Konrad: *Supplementum Platonicum. Die Texte der indirekten Platonüberlieferung*, Band 1, Stuttgart — Bad Cannstatt 1988.

²³ ABT, Jeffrey: *The Origins of the Public Museum*. In: MACDONALD, Sharon (ed.): *A Companion to Museum Studies*, Wiley-Blackwell, Chichester 2011, s. 115—116.

Muzeum druhé světové války vystavuje řadu autentických exponátů (foto: Marta B. Myšková)

V Alexandrii byl athénský model rozšířen do gigantických rozměrů. Ptolemaiovcí, tedy Ptolemaios I. Sotér (367—283 př. n. l.) a Ptolemaios II. Filadelfos (309—246 př. n. l.) iniciovali vznik nesmírně vlivné instituce, která vskutku vytvořila dodnes existující model muzea coby centra věd a vědění. Pronikavou studii alexandrijské instituce přináší publikace Mostafy El-Abbadiho věnovaná historii knihovny a múseia.²⁴ Autor využívá historické popisy a prameny soudobých cestovatelů²⁵ včetně Strabona: *Mouseion je součástí palácového komplexu, má peripatos i exedru a také prostorný oikos, v němž se nachází společný stůl filologů, tedy mužů, kteří jsou členy Mouseia. Tento synod dbá o společný prospěch a slouží prospěchu Mouseia, jež prvotně založili králové a nyní náleží císaři.*²⁶

Na přelomu 1. a 2. století působilo v alexandrijském Múseiu několik stovek učenců a žáků, instituce přežila dva římské pokusy o likvidaci v dobách Julia Césara (272) a ve 4. století byla opět rozšířena. Ióannés Tzetzés (Ἰωάννης Τζέτζης), byzantský básník a dramatik, bude ještě ve 12. století připomínat roli alexandrijského Múseia jakožto místa, kde vznikala nejdůležitější vědecká pojednání, vynálezy a konstrukce středomořské civilizace. Tzetzovi ostatně vděčíme za to, co víme o vybavení a sbírkách knihovny a múseia;²⁷ tyto informace jsou sice často předmětem diskuse, je však jisté, že

²⁴ EL-ABBADI, Mostafa: *Life and Fate...*

²⁵ Šířeji o tom píší v FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota: Starożytnie początki muzeum jako formy dziedzictwa niematerialnego. In: *Archaeologica hereditas*. KOBYLŃSKI Zbygniew — WYSOCKI, Jacek (eds.): *Konserwacja zapobiegawcza środowiska. Dziedzictwo niematerialne i pamięć*, sv. 3, Fundacja Archeologiczna, Warszawa — Zielona Góra 2015, s. 113—118.

²⁶ Citováno podle EL-ABBADI, Mostafa: *Life and Fate...*, přel. D. F.-J.

²⁷ BLUM, Rudolf: *Kallimachos. The Alexandrian Library and the Origins of Bibliography*. The University of Wisconsin Press, Madison — London 1991, s. 104—110.

zatímco muzeum plnilo spíše roli místa setkávání a disputací, knihovna uchovávala téměř půlmilionový soubor textových záznamů.²⁸

Každé obrození antické tradice v evropské kultuře počínaje od 8. století, bez ohledu na to, zda probíhalo pod heslem návratu k Aristotelovým spisům jako ve středověku, v duchu fascinace řeckými a latinskými rukopisy ve 13.—14. století ve Florencii nebo coby znovuoobjevení antické vědy v renesanci, bylo zároveň návratem k ideji muzea coby místa vědy a vzdělávání. Výzkum dějin muzealizace světa, prováděný na přelomu 20. a 21. století, přinesl k tomuto tématu bohatou literaturu, v níž nacházíme popisy rozvoje muzea coby střediska vícesmyslové percepce, místa, kde se jazyk a jím nesené pojmy proplétají s prožitky prostředkovanými zrakem, hmatem, sluchem či čichem. Muzea v evropské kultuře byla totiž laboratořemi prožitků, o jejichž personalizaci i objektivizaci zároveň se usilovalo v různých obdobích a pomocí různých nástrojů. V určitou chvíli začaly tyto pokusy objektivizovat prožitek získávat kvantitativně dominující podobu sbírek exponátů vyplňujících prostory muzea, ačkoli muzeálie přece ze své vzdělávací podstaty neměly sloužit ke skladování, ale k výzkumné práci. V tomto smyslu bylo 17. století a počátek 18. století obdobím, kdy tato kritická masa shromážděných materiálních předmětů začala převládat nad idejí, pojmem, znalostí a prožitkem a stala se poznávacím znakem muzeí. To posléze zase vyvolalo odpor a v 18. století se charakter těchto institucí opět proměnil.

Narace o světě: muzeum jako knihovna, divadlo, pandechion, encyklopedie

Místa vědění založeného na prožitcích spojených se znalostmi čerpanými ze shromážděných sbírek nesla v období od 15. do 18. století několik označení determinujících jejich modely. Jeffrey Abt vyjmenovává: *pandechion*²⁹, *studiolo*, *gabinetto*, Wunderkammer, *galleria*, *Kunstkammer*, *Kunstschrank*³⁰ — a synonymem každého z nich bylo *musaeum*. V pramenech ze 16. a 17. století nacházíme také další synonyma: *bibliotheca*, *thesaurus*, *theatrum*. Slovo „muzeum“ se také používalo ve významu „encyklopedie“, „antologie“, „slovník“. Všechna však pracovala s určitou formou popisu, která by se dala nazvat vzdělávací narací. Logické vyprávění tu totiž mělo klíčový význam.

Představení modelů vzdělávacích muzeí je vhodné začít od prvního z termínů: *pandechion* označujícího, jak napsal Ulisses Aldrovandi (1522—1605), *rozlehlý les vědění, v němž může každý nalézt to, co básníci, teologové, zákonodárci, filozofové, historikové... kdy napsali, jakož i všeliké z přírody či z tvorby pocházející věci, které by někdo chtěl poznat či složit*.³¹ Aldrovandiho idea *Pandechion Epistemonicon* pocházející od Plinia Staršího (23—79) je úzce spjata s dějinami vědy.

Aldrovandi užívá pojem muzeum jako synonymum „souboru vědění“, a to jak když se vztahuje k určité vybrané skupině jevů (např. kovů — *Musaeum mettalicum*³²), tak k popisu všehomíra. Pojem *pandectae* (πανδέκτες, *pandektes*) nebo *digesta*³³ se začal používat ve starověkém Římě pro

²⁸ BERTI, Monica — COSTA, Virgilio: *The Ancient Library of Alexandria. A Model of Classical Scholarship in the Age of Million Book Libraries*, referát, International Symposium on Scaife Digital Library, University of Kentucky, 13. 3. 2009, s. 7—8, dostupné na https://perseus.tufts.edu/publications/Berti-Costa_Alexandria_Kentucky.pdf (poslední přístup 7. 2. 2023).

²⁹ Někdy také *pandectae*.

³⁰ ABT, Jeffrey: *The Origins of the Public Museums*, s. 120.

³¹ Citováno podle FINDLEN, Paula: *Possessing Nature: Museum, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy*. Berkeley — Los Angeles 1994, s. 64.

³² ALDROVANDI, Ulisses: *Musaeum metallicum in libros 4 distributum Bartholomaeus Ambrosinus... labore, et studio composuit cum indice copiosissimo*. Marcus Antonius Bernia, 1648, Ulisse Aldrovandi, opere a stampa. Srov. též KRÄMER, Fabian: *Ulisse Aldrovandi's Pandechion Epistemonicon and the Use of Paper Technology in Renaissance Natural History. Early Science and Medicine*, 2014, 5 (19), s. 398—423.

³³ Oba pojmy znamenaly „všeobsažný“.

soubor právních norem a vztahoval se především na *Justiniánův kodex*³⁴; v 16. století se šířil také v německých překladech (slovo *Pandekten*³⁵).

S tímto vzdělávacím modelem *musaeum* byly spřízněny pojmy *theatrum* a *thesaurus*. Důkazem, že to nebyly jen tituly literárních děl či kompendií znalostí zapsaných pouze v textech, je traktát Samuela Quicchberga *Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi*³⁶ považovaný za první známý popis typologie muzejních sbírek; je to přímo příručka uspořádání ideálního muzea světa, čili *přebohatého divadla, jež shromažďuje příklady různých předmětů a výjimečné obrazy z celého světa, jež lze správně nazvat Repositorium umných a neobyčejných věcí, vzácných pokladů, cenných předmětů, výtvorů a maleb. Doporučuje se tudíž shromáždit tyto věci společně v tomto teatrum, aby skrze jejich časté prohlížení a dotýkání mohl každý rychle, způsobem snadným a věrohodným získat jedinou znalost a obdivuhodné pochopení věci* [plně znění titulu].³⁷ V roce 2013 vydaný překlad Quicchbergova díla do angličtiny je zajímavou současnou studií obnovy historických míst prostřednictvím návratu k chápání zápisů jazyka.³⁸ Současná četba Quicchberga navíc ukazuje, že od devadesátých let 20. století přítomný trend vytváření vědeckých center založených na zkušenostech, jejichž výchozím bodem jsou „stopy“ v podobě muzejních objektů, byl před pěti stoletími také motorem velkého zájmu o vytváření modelů vzdělávacích institucí spojujících vědecký výklad se smyslovými zkušenostmi. Byl to začátek druhé (po antice) velké vlny muzealizace světa, která bez přerušení pokračovala až do začátku 18. století.

Quiccheberg v traktátu popisuje model rozdělení takového muzea do sbírek, jejichž smysl a „narrativní“ vztahy umožňují vyprávět o historii, hodnotách, vysvětlit významy a symboliku představení a načrtnout správnou trasu „návštěvy“ muzea, která svou výstavbou připomíná literární dílo uvedené na jeviště, od čehož je ostatně odvozen titul celku — *Theatrum Mundi*. Nezbytným doplňkem takového divadla-muzea je knihovna rozdělená na deset specializací: 1. teologická, 2. právní, 3. medicínská, 4. historická, 5. filosofická (společně s magií), 6. matematická, astronomická a geometrická, 7. literární, 8. věnovaná světské a náboženské poezii, 9. hudební a 10. gramatická, což Quiccheberg chápe jako „zasvěcená jazykům“.

Při tomto muzejně-knihovním souboru musí povinně fungovat grafické a tiskařské studio vybavené tak, aby mohlo tisknout pojednání, katalogy, noty i popisy, a také soustružnická a tesařská dílna, v níž je možné vyrábět nezbytné kovové úchyty, stojany a další vybavení potřebné pro expozici. Nutností je také lékárna, giserna (slévárna) a všechno pro to, aby bylo možné do muzea vyrobit potřebný nábytek, skříně a vybavení.

Praktickou a částečně servisní část muzea nazývá Quiccheberg *Musea et Officinae*; v popisu této struktury se objevuje mnoho pojmů klíčových pro muzejnictví popisujících metody využití onoho „divadla“ coby místa předkládajícího znalosti o světě, vědách a náboženství.

³⁴ Stojí za zmínku, že slovo *musaeum* se v evropských jazycích usadilo spolu s překlady *Justiniánova kodexu* do těchto jazyků. Například ve francouzštině se slovo *musée* objevuje ve 13. století právě v překladu *Digeste de Justinien*. V této sbírce římských nařízení a zákonů se nachází první definice muzea ve frankofonní kultuře: *budova, v níž se možné se oddat umění, poezii a věděni*. Citováno podle MAIRESSE, François: *Les origines des musées*. In: DESVALLÉES, André — MAIRESSE, François (eds.): *Dictionnaire encyclopédique de muséologie*, s. 274.

³⁵ KELLY, Joseph I.: *Catholic Encyclopedia*, sv. 11, [The Encyclopedia Press] 1913, heslo: *Pandects*, podle http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_%281913%29/Pandects (poslední přístup 8. 2. 2023).

³⁶ *Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi, Complectentis rerum vniuersitatis singulas materias et imagines eximias, ut idem recte quoque dici possit: Promptuariū artificiarum miraculosarumque rerum; ae omnia rari thesauri et pretiosae suppellectilis structurae atque picturae, quae hic simul in theatro conquiri consuluntur, ut eorum frequenti inspeccione tractationeque, singularis aliqua rerum cognitio et prudentia admiranda, cito, facile ac tuto comparari possit. Autore Samuele a Quiccheberg Belga Monachii Ex Officina Adami Berg typograph. Anno M.D.L.X.V. Cum gratia et privilegio Caeserco.*

³⁷ Překlad názvu D. F.-J.

³⁸ Srov. *The First Treatise on Museums. Samuel Quiccheberg's Inscriptiones*, 1565, zprac. a do angl. přel. Meadow, M. A. a Robertson, B., The Getty Research Institute, Los Angeles 2013.

Muzeum polské emigrace a exilu sídlí od května 2015 v areálu bývalého mořského nádraží v Gdyni
(foto: Marta B. Myšková)

Quicchebergův traktát vydaný v roce 1565 je tedy možné vnímat jako první novověkou „inventarizaci“ zásad vytváření muzea sloužícího vědě i poznání. Tento model byl v Evropě bez pochyb přijat a již tehdy existující sbírky v Itálii, habsburské monarchii či Francii mohly sloužit jako příklady takových realizací. Krämer³⁹ upozorňuje, že kolem poloviny 16. století se na sever od Alp objevuje mnoho dalších vynikajících učenců, kteří vnímají uspořádání vědomostí jako svůj úkol. Byl mezi nimi i švýcarský přírodovědec Konrad Gesner (1516—1565), autor velkého díla *Bibliotheca Universalis* (vyd. Zürich 1545) obsahujícího abecedně uspořádaný soupis patnácti tisíc titulů od tří tisíc autorů, soudobé kompendium téměř veškeré známé literatury. Gesner používal ve svém díle pojmy jako *catalogus*, *elenchus*, *historia litteraria*, *index*, *lexicon*, *repertorium*, *thesaurus*, které se brzy přenesly také do jazyka muzeí, což významně ovlivnilo ideu scelení struktury knihovny s muzeem. Tato idea, přítomná od doby alexandrijského Múseia, ostatně čekala na svou renesanci. Evropská města a residence se ve druhé polovině 16. století začaly plnit takovými *pandechii* — muzei uspořádaného světa; o sto padesát let později, na počátku 18. století, bychom jich už našli několik tisíc. Neickelova *Muzeografie*⁴⁰ nabízí jejich seznam a jasně tak dokazuje všeobecnou rozšířenost Quicchebergova modelu. Neickel vyjmenovává nejznámější muzea, musíme však mít na paměti, že již na přelomu 17. a 18. století existovalo mnoho publikací, v nichž byla forma muzea coby vyprávění o různých sbírkách, výběrech a souborech natolik prominentní, že představovala základní prvek vzdělání každého, kdo se vydával na cestu za poznáním. Dnes tyto publikace

³⁹ KRÄMER, Fabian: *Ulisse Aldrovandi's...*

⁴⁰ Neickel (NEICKELIO), Caspar Friedrich: *MUSEOGRAPHIA Oder Anleitung Zum rechten Begriff und nützlicher Anlegung der MUSEORUM, Oder Raritäten Kammern,... In beliebter Kürze zusammen getragen, und curiösen Gemüthern dargestellt... Auf Verlangen mit einigen Zusätzen und dreyfachem Anhang vermehret von D. Johann Kanold, Leipzig und Breslau (Hubert) 1727.*

představují nesmírně cenný zdroj vědění o muzealizaci novověké Evropy. Převážně jsou však uchovávané a předávány pouze v záznamech.⁴¹

Narace nebo sbírka

Asi největší realizací modelu velkého muzea encyklopedického vzdělávání bylo *Musaeum Kircherianum* — cíl cest i předmět obdivu mnoha korunovaných hlav příjíždějících v první polovině 17. století do Říma. Tato dnes již neexistující legendární instituce již kolem roku 1650 přispěla ke změně přístupu k roli muzeí. Začala éra jazykových studií, průvodců, map či popisů výprav, jejichž finálním produktem byly sbírky shromažďované s cílem vzdělávat. Kvantitativně i kvalitativně mimořádné dílo Athanasiuse Kirchera (1602—1680), absolventa německého jezuitského kolegia ve Fuldě, mezi jehož díly jsou i významné jazykové traktáty⁴², jasně svědčí o tom, jakou roli studium abeced, jazyků a literatury před vytvořením definitivní koncepce *Musaeum Kircherianum* (vyd. jako traktát: *Musaeum Collegii Romani Societatis Jesu*, 1679) plnilo. Tato instituce coby místo vědění magnetizovala příchozí z celé Evropy; působila do začátku 20. století při Collegium Romanum v Římě.⁴³

Kircher však v této věci nebyl pionýrem. O něco starší Ole Worm (1588—1655), známý také jako Olaus Wormius, dánský fyzik a antikvář, který téměř celý život studoval vedle exaktních věd také medicínu (byl dvorním medikem krále Kristiána IV. Dánského), se proslavil především vypracováním katalogu svého *Musaeum Wormianum*,⁴⁴ který vyšel tiskem již po učenčově smrti v roce 1655. Wormův katalog představoval vzorový popis kabinetu kuriozit, čímž zároveň svědčil o jeho uspořádání i zájmech soudobých učenců. Také Worm však měl vynikající předchůdce —

⁴¹ Níže uvedené příklady publikovaných textů byly vybrány z početné skupiny publikací ze 16.—17. století. Mezi nejdůležitější položky této novověké muzeologické bibliografie patří: Samuel Quiccheberg, *Promptuarium artificiosarum miraculosarumque rerum rari Thesauri&preciosae supellectilis...*, Munchen 1565 [srov. také Quiccheberg, poznámka 10]; [Elias Brackenoffer], *Museum Brackenofferianum Argentinsense*, Argent 1577; *Le Cabinet du Roy de France par Moyen*, Paris 1581; [Ferrante Imperato], *Ferrandi Imperati Historia Naturalis*, Napoli 1599; *Francisci Calciolarii Museum a Benedicto Ceruco Medico inceptum et ab Andreo Chiocco perfectum...*, Verona 1622; [Philipp Jacob Spener], *Museum Spenerianum*, Leipzig 1663; [John Tradescant mladší], *Museum Tradescuntianum or a collection of rarities reserved& sont Lambeth neer London by Johann Tradescant*, London 1656; *Memoire del Museo di Ludovico Moscardo*, Padua 1656; [Paolo Maria Terzagio], *Museo Settaliano Milanese*, Tortona 1666; [Adam Olearius], *Die Gottorffische KunstKammer*, Schlesswig 1674; [Lorezo Legati], *Museo Cospiano annesso a quallo del famoso Ulisse Aldrovandi e donato alla sua patria dell'Illustrissimo Signor Ferdinando Cospi (...)* descrizione di Lorenzo Legato Cremonense, Bologna 1678; Nehemiah Grew, *Museum Regalis Societatis Anglicanae. Catalogus& Descriptio variarum regiam*, London 1681; [Jean Mabillon, Michel Germain], *Museum Italicum seu Collectio veterum scriptorum ex Bibliothecis Italicis (...)* D. Johanne Mabillon&D. Michaele Germain..., Paris 1687—1689; Claude Molinet, *Le Cabinet de la Bibliotheque de S. Genevieve a Paris*, Paris 1692; [Thomas Corneille], *Le Dictionnaire des arts et des sciences*, vol. 1—2, Paris 1694; *Ristretto delle Cose piu notabili della Citta di Fiorenze*, Fiorenze 1698; G.C. Bohn, *Curiosa Derer sich ein Reysender durch EUROPA, vermitteltst eines richtigen Wegweisers und Beschreibung Der vornehmsten Städten zu bedienen hat*, [S.I.] 1699; Michael Bernhardt Valentini, *Museum museorum, oder vollstandige Schau-Buhne aller Materialien*, Frankfurt am Main 1704; Jacob Pettiver, *Museum Pettiverianum, rara Naturae opera continens...*, London 1705; *Das Museum Gottvaldianum*, Gedan 1714; Johann Christian Kundmann, *Promptuarium Rerum Naturalium& Artificialium...*, Wratislaviae 1726.

⁴² *Prodromus coptus sive aegyptiacus*, 1635; *Lingua aegyptiaca restituta*, 1643; *Oedipus Aegyptiacus* (1652—1655), známý v polském vydání jako *Siedemdziesiąt dwa imiona Boga; Polygraphia, seu artificium linguarium quo cum omnibus mundi populis poterit quis respondere*, 1663; *Obelisci Aegyptiaci... interpretatio hieroglyphica*, 1666; *China monumentis, qua sacris qua profanis, nec non variis naturae and artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata*, vyd. lat. 1667; *La Chine*, 1670 (četná vydání ve franc. a angl.).

⁴³ Srov. vyčerpávající studii MAYER-DEUTSCH, Angela: *Das Musaeum Kircherianum. Kontemplative Momente, historische Rekonstruktion, Bildrhetorik*. Diaphanes, Zürich 2010.

⁴⁴ *Musei Wormiani Historia*, Iohannem Elsevirium, Leiden 1655; srov. SCHEPELERN, Henrik Ditlev: *The Museum Wormianum Reconstructed: A Note on the Illustration of 1655*. *Journal of the History of Collection*, 1990, 2 (1), s. 81—85.

když vytvářel svůj kabinet kuriozit, dozajista byl obeznámen s muzeem Ferranteho Imperata.⁴⁵ Rytina pojmenovaná *Ritratto del Museo di Ferrante Imperato* (1599), otištěná v *Dell'Historia Naturale*, zobrazuje rozlehlý sál a v něm sbírku naturálií, arteficiálií a knih. Toto uspořádání se poté opakovalo coby povinné a mohutný krokodýl zavěšený u stropu se již koncem 16. století stal jedním z nejžádanějších zoologických objektů a ukazatelem jedinečnosti sbírky.

Pro Ferranteho Imperata byla zase inspirací sběratelská vášeň Habsburků, zvláště arcivévody Ferdinanda II., který ve druhé polovině 16. století vytvořil na zámku Ambras⁴⁶ u Innsbrucku vynikající sbírku uměleckých děl, automatů a zoologických, botanických a medicínských kuriozit — jednu z největších atrakcí své doby, navštěvovanou význačnými cestujícími mířícími na jih do Itálie. Druhým centrem kuriozit bylo hlavní město císařství, přenesené Rudolfem II. do Prahy, která během habsburské vlády až do švédského loupeživého nájezdu v roce 1648 přitahovala mnoho skvělých umělců z celé Evropy.⁴⁷

Tato tradice ve výsledku přinesla model muzea hromadícího sbírky všeho druhu — model ilustrující dějiny civilizace a historii jejích proměn. Základ Kircherova muzea proto představovaly staré památky, a to jak ty antické z okruhu středomořských kultur, tak předměty čínského, perského či koptského původu. Otevírala ho velká sbírka mincí a medailí, tedy numismatická sbírka. Díky pramenům a zachovanému katalogu víme, že se v ní nacházely mimo jiné medaile s vyobrazeními papežů a hebrejské, řecké či římské mince pocházející z Jeruzaléma, zkrátka všechny tehdy dostupné ukázky mincí a medailí v počtu téměř deseti tisíc kusů.⁴⁸ Druhá část starožitných sbírek obsahovala řecké, římské a raně křesťanské sošky, busty a reliéfy, odlitky z bronzu i mramorové sochy a také, jak uvedl Bonanni,⁴⁹ polychromované sarkofágy a tabulky s nápisy. Samostatnou pozici měla rovněž sbírka olejových lampiček, které byly díky pátrání Angely Mayer-Deutsch objeveny v současných sbírkách Museo Nazionale Romano (Národního muzea římských památek) v Římě.⁵⁰ Při studiu popisu sbírek *Musaeum Kircherianum* lze dojít k přesvědčení, že se jednalo o muzeum s nejpestřejší kulturní a historickou tematikou v Evropě. Shromážďování sbírek doprovázela pravidelně tištěná pojednání — kompendia vědění, skutečný rezervoár vzdělávacích témat.⁵¹ Možná právě tehdy došlo k překročení hranic poznání a nahromadění artefaktů a začal pozvolný obrat od „předmětů“ k „popisu“, jehož gigantickým projevem se později stala činnost encyklopedistů.

Studujeme-li modely muzeí 17. století, můžeme postulovat tezi, že nebyť jejich existence, popisů a bohatosti, nedošlo by ke vzniku největšího díla osvícenství: vydání *Encyklopedie*⁵², na níž pod vedením Diderota a d'Alemberta pracovalo více než tisíc osob. Vyšlo sedmnáct svazků textu, jedenáct svazků ilustrací (rytin), dva svazky indexů, pět svazků dodatků, dva svazky analytických studií, vzniklo 71 818 článků a 2 885 rytin. Encyklopedie se stala čímsi na způsob popisu celého

⁴⁵ IMPERATO, Ferrante: *Dell'Historia Naturale*. Napoli 1599.

⁴⁶ Nyní součást Kunsthistorisches Museum ve Vídni.

⁴⁷ Šířeji o tom píše v kapitole *Obrazy kolekcji*. In: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota: *Muzeum Historii Sztuki w Wiedniu. Arcydziela malarstwa*. Arkady, Warszawa 2016, s. 9–42.

⁴⁸ Rekonstrukci sbírky představuje ve své studii MAYER-DEUTSCH, Angela: *Das Musaeum Kircherianum. Kontemplative Momente, historische Rekonstruktion, Bildrhetorik*. Diaphanes, Zürich 2010, s. 30.

⁴⁹ BONANNI, Filippo: *Musaeum Kircherianum sive Musaeum A P. Athanasio Kirchero in Collegio Romano Societatis Iesu jam prode inceptum nuper restitutum, auctum, descriptum, et iconibus illustratum [...]*. Roma 1709, s. 23, rytina XII.

⁵⁰ MAYER-DEUTSCH, Angela: *Das Musaeum Kircherianum...*, s. 138.

⁵¹ Tyto sbírky připomněla výstava *Athanasius Kircher — il museo del mondo*, Roma, Palazzo di Venezia, 28 febbraio — 22 aprile 2001, Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici. A cura di Eugenio Lo Sardo. Roma, De Luca 2001. Výsledkem projektu realizovaného na Stanfordské univerzitě je zpracování textů, pramenů a dokumentů spojených s Kircherem a jejich zpřístupnění na stránce <http://web.stanford.edu/group/kircher/cgi-bin/site/> (poslední přístup 8. 2. 2023).

⁵² DIDEROT, Denis — D'ALEMBERT, Jean le Rond: *L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Edice v nákladu 24 000 výtisků vycházela v letech 1751–1776.

světa a naplnila tím ideu *theatrum mundi*. Je však zarážející, že v nejznámějších pracích jí věnovaných se se zdroji muzeí, kabinetů kuriozit a kunstkamer nakládá bez porozumění a hlubší analýzy.⁵³ Rozložení rytin a vizuální reprezentace *Encyklopedie* sice vychází z uspořádání kabinetů a sbírek, postrádá však odkazy, které by umožnily identifikovat zdroje. Ba co víc, v první sérii edice z let 1751—1776 se vůbec neobjevilo samostatné heslo „muzeum“, ačkoli francouzské „musée“ nacházíme ve 47 jiných heslech a zápisech⁵⁴ — v odkazu na Músaia (sv. 1, s. 811; sv. 7, s. 907; sv. 9, s. 774 aj.), múseion jako instituci (sv. 10, s. 893) nebo v latinském znění *musaeum* ve vztahu především k tehdy nové a významné instituci oxfordského Ashmolean Museum (sv. 11, s. 728) nebo v heslech věnovaných historii starověkého Říma — *Musaeum Romanum* (sv. 12, s. 591) a vynikajícím italským sbírkám (*Musaeum Floretinum*, sv. 12, s. 591).

Nezapomeňme, jakou roli sehrála *Encyklopedie* v propagaci vědění. Co bylo na jejích stránkách, bylo podstatné! Naopak nepřítomné pojmy se postupně (obecně již od počátku 19. století) používaly čím dál méně. Možná právě tomu je třeba připsat udivující přesvědčení mnoha historiků, že instituce muzea se zrodila v 18. století: pokud v *Encyklopedii* nenacházíme samostatné heslo „muzeum“, lze se domnívat, že tento fenomén v době jejího vzniku neexistoval? Je to tím překvapivější, že v četných cestopisech z 17. a 18. století je mnoho z oněch dávnějších novověkých muzeí „všeličkého vědění“ podrobně popisováno. Stačilo by nahlédnout do zvláště populárních průvodců od Cochina, Lalandea či třeba zápisků polských cestovatelů Jakuba Sobieského (otce krále Jana III.), Bartłomieje Nataniela Wąsowského, Teodora Bilewicze nebo v 18. století Michała Jerzyho Wandalina Mniszche či bratrů Ignacyho a Stanisława Kostky Potockých.⁵⁵

Přelom 18. a 19. století se ukázal jako sociálně i politicky bouřlivá doba: Francouzská revoluce, dělení Polska, silná dominance Pruska, Ruska a Rakousko-Uherska nebo po napoleonských válkách oslabená Francie však navzdory očekáváním kulturní obraz Evropy neovládly. Ba naopak — daly impuls ke vzniku nových „narácí“ odhalujících regionální, náboženské, národní a státní hledání identity.

Národní, regionální a historická narace — nová muzea od konce 18. do začátku 20. století

Lze se domnívat, že kdyby polská státnost nepodlehla úpadku, nebyl by důvod vytvářet muzeum oslavující dějiny vlasti. Izabela von Flemming Czartoryska založila v roce 1801 v Puławách muzeum složené ze dvou symbolických objektů: Sibyliny svatyně a Gotického domku. Prof. Zdzisław Żygulski jeho vznik vysvětluje takto: *Jejím cílem byla záchrana smrtelně ohrožených symbolů, památek a dokumentů státu ocitnuvšího se v úpadku a — s nadějí na obnovení nezávislosti — jejich předání dalším generacím.*⁵⁶ Všechny shromážděné památky představovaly motivy vyprávění o dřívějších časech, ba co víc — byly to důkazy někdejší skvělosti; jejich vyznění a způsob, jakým byly shromážděny, však vypovídal o tom, že jsou na ústupu. Další osudy muzea a sbírky knížat Czartoryských

⁵³ Srov. mj. COLLISON, Robert: *Encyclopaedias: Their History Throughout the Ages: A Bibliographical Guide with Extensive Historical Notes to the General Encyclopaedias Issued Throughout the World From 350 B.C. to the Present Day*. Hafner, New York 1964; MOUREAU, François: *Le roman vrai de l'Encyclopédie*. Gallimard, Paris 2001.

⁵⁴ První edice byla kompletně digitalizována v rámci projektu ARTFL Encyclopédie Project: <http://encyclopedie.uchicago.edu> (poslední přístup 7. 2. 2023), red. a real. projektu Robert Morrissey, spoluprac. Glemm Roe et al.

⁵⁵ Toto téma podrobně analyzuje WRZEŚNIAK, Małgorzata: Florencia — Muzeum. Miasto i jego sztuka w oczach polskich podróżników. *Muzeologia*, sv. 5. Universitas, Kraków 2013.

⁵⁶ ŻYGULSKI, Zdzisław, jr.: Dwieście lat Muzeum Książąt Czartoryskich. In: *Czasy! Ludzie! Ich dzieła! Teatr obrazów księżnej Izabeli Czartoryskiej. Obrazy i miniatury z Domku Gotyckiego i Świątyni Sybilli w Puławach*, katalog výstavy. Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2001, s. 27.

Evropské centrum Solidarity se nachází v proslulé loděnici v Gdaňsku (foto: Marta B. Myšková)

odrážely polské dějiny s jejich meandry a triumfy, a to včetně posledního dějství: v roce 2016 sbírku zakoupila polská Státní pokladna.

Polský *casus* však nebyl v Evropě počátku 19. století žádnou výjimkou. Byla to doba hledání etnických specifik, rozvoje etnografie, zkoumání a formulování pravidel lokálních jazyků. Bylo třeba najít formu, jak vyprávět o výjimečnosti národů. Na této vlně začala vznikat velká národní muzea, často při univerzitách propagujících lokální jazyky, a co je zajímavé, nejčastěji umístěná tam, kde scházela samostatná státnost. Uvedme alespoň některá: takto vzniklo Maďarské národní muzeum v Budapešti (1802), Národní muzeum v Praze (1818) či Národní muzeum a Přírodovědné muzeum ve slovinské Lublani (1821).⁵⁷ Vyprávění o „místě“ v ideálním národním muzeu by mělo v největší zkratce začínat od geologie a přírodní historie, které poskytly půdu pro zrození civilizace, a v naraci pokračovat poukázáním na specifiky regionu podmíněný rozvoj kultur: umění a věd, až do etapy, kdy člověk dosáhl nadvlády nad přírodou a vytvořil díla mimořádné hodnoty. O tomto tématu vzniklo mnoho studií. Donald Preziosi zdůrazňuje roli muzejních objektů, které se v tomto procesu stávaly „důkazy“ podporujícími „rozvoj paměti“.⁵⁸ „Předmět“ odvolávající se na určitou historickou naraci proto v muzeu podlehl jisté sakralizaci. To vytvořilo nový model muzea — svatyně umění, vědění, obyčejů; postupem času čím dál více kritizovaný, čím dál méně expresivní a přesvědčivý, někdy jednoduše nudný nebo představený nezajímavým způsobem.

V 19. století vzniklo v Evropě několik stovek velkých muzeí, pozitivistické vědecké modely však ideu „národního muzea“ postupně rozbily. Prvotní koncepce instituce, vyprávějící dějiny oblasti „od kamene“ po umělecká vedlela a vynálezy, byla nahrazena rozrůstajícími se oborovými muzei: přírodní historie, umění a řemesel, věd, lidové kultury, literatury, hudby, konkrétních osobností.

⁵⁷ Šířeji jsem o tom psala in: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota: Temples of Memory: Museum and Art Schools in the Service of the National Identity. In: WINTERS, Laurie (ed.): *Leonardo da Vinci and Splendor of Poland. A History of Collecting and Patronage*. Yale University Press, Cambridge 2002, s. 204–218.

⁵⁸ PREZIOSI, Donald: Narrativity and the Museological Myths of Nationality. In: MESSIAS CARBONELL, Bettina (ed.): *Museum Studies. An Anthology of Contexts. Second Edition*. Wiley-Blackwell, Chichester 2012, s. 82–91.

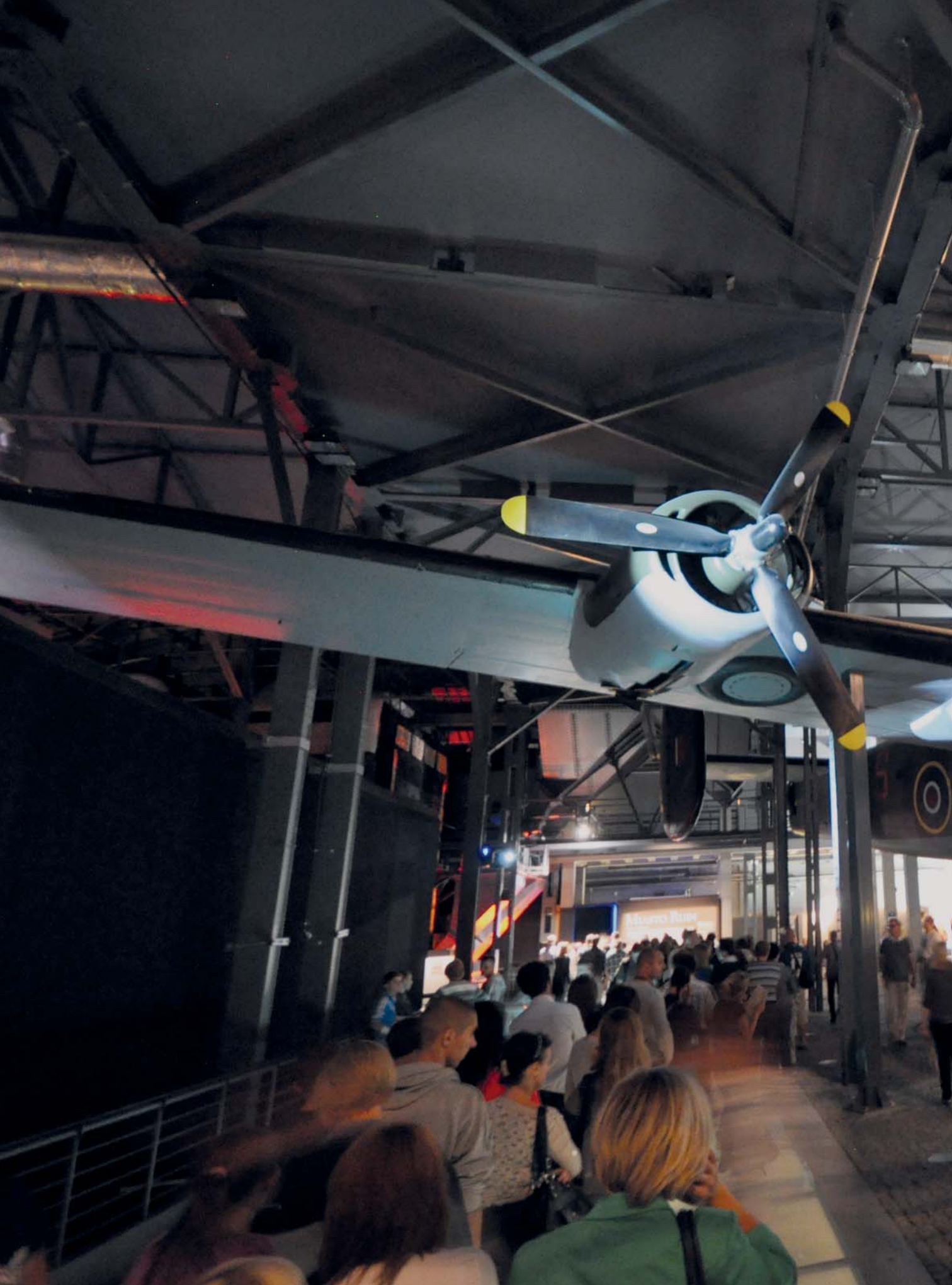

Foto na předchozí dvoustraně: Hlavním exponátem Muzea varšavského povstání je replika amerického letounu Consolidated B-24 Liberator z druhé světové války (foto: Jorge Láscar, Wikimedia Commons)

Každé z nich vyžadovalo jiný jazyk sdělení. Vliv rozvoje muzeí na obohacení jazyků termíny popisujícími „obrazy minulosti“ v současné odborné literatuře nadále není doceněn.

V nedávno vydané antologii *Muzeum w literaturze polskiego modernizmu* cituje Dorota Kielak⁵⁹ fragmenty textů nejznámějších a nejčtenějších polských spisovatelů přelomu 19. a 20. století, v nichž se jako v zrcadle odráží způsob získávání znalostí a zkušeností a dokonce hledání prožitků v muzeích, z čehož lze vyčíst, jakou roli tyto instituce plnily ve formování pohledů na dějiny civilizace. Stefan Żeromski v *Kouzlu života* nabízí vynikající popis zážitků v různých, již oddělených a specializovaných muzeích, když popisuje pobyt svých hrdinů Bezmiana, Wolského a Rozłuckého v Londýně:

Prožili hluboké vzrušení obdivující Britské muzeum, kde si mohli na vlastní oči prohlédnout prastarý papyrus s opisem Homérový písně, téměř stejně mytickou mramorovou desku z Rosettu obsahující klíč k porozumění hieroglyfům, kameny Parthenónu či obrovské pohřebiště mumii. Na celé dny se ztráceli v obrovitých kensingtonských prostorách — v galeriích umění, národních i soukromých, jež se staly veřejnými — tak velikých a vskutku neobsáhnutelných, že po nich ve vzpomínkách zůstával chaos a pocit předráždění. Zkoumali v tom kolosálním městě vše: plody práce rozvržené podle titánské míry na stovky let a další lidská pokolení — sbírky přivezené ze všech koutů zemské souše, díla tvůrčí síly určená pro všechna místa glóbu a zahrnující veškeré projevy života. Kolik jen rozkoše poskytl přátelům botanická zahrada v Kew založená před téměř třemi sty lety, jejíž exotické stromy se již staly autochtony v této cizí půdě a stářím trouchnivěly — zahrada nejen k prohlídkám a ponaučení, avšak nezdolatelná ani za celý den! Zakoušeli rozměr britské moci a síly v muzeích Indie a kolonií, prohlíželi si doky, tovární čtvrti, dílny, školy a instituce.⁶⁰

Żeromski v této charakteristice prohlídky Londýna zdůraznil významnou roli muzeí coby oken obrácených do různých světových stran. Je pravda, že když tento úryvek porovnáme s relacemi cestovatelů ze 17. a 18. století, rozdíl ve vnímání nejsou až tak výrazné; na počátku 20. století se však nepochybně změnil dosah působení těchto popisů.

Vzdělávání coby vyprávění v muzeu zítřka

Zmiňovaný velký muzejní boom konce 19. století a současné společenské změny předznamenávající nadcházející revoluci přispěly k iniciaci mnoha „otevřených“ forem vzdělávání, které se testovaly v různých kontextech muzeí coby „domů vědění“. Projevy tohoto jevu nacházíme při zkoumání dějin jednotlivých institucí počátku 20. století téměř všude. Zachovaly se plakáty propagující nedělní přednášky v Městském průmyslovém muzeu ve Lvově⁶¹ nebo Přednášky o umění a průmyslu v téže instituci.⁶² V soudobém tisku se můžeme dočíst o rozsáhlé městem financované muzejní výuce pro školy. V Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni se v roce 1911 konaly kurzy o výtvarném umění

⁵⁹ KIELAK, Dorota: *Muzeum w literaturze polskiego modernizmu*. Universitas, Kraków 2016.

⁶⁰ ŻEROMSKI, Stefan: *Uroda życia* [fragmenty], první vydání: Kraków 1912. Citováno podle KIELAK, Dorota: *Muzeum w literaturze polskiego modernizmu*, s. 151.

⁶¹ STEFANOWICZ, Kajetan: *Muzeum Przemysłowe Miejskie. Wykłady niedzielne o stylu gotyckim*, plakát, 1910, litografie b., 103 x 66 cm, tištěno in: Zakład Litograficzny A. Przybyłaka ve Lvově, repr. in: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota — KURPIK, Maria: *Oto sztuka polskiego plakatu*. BOSZ, Olszanica 2017, s. 60, il. 104.

⁶² KRYCIŃSKI, Walerian: *Muzeum Przemysłowe Miejskie. Wykłady z zakresu sztuki i przemysłu*, plakát, 1909, litografie b., 100,6 x 68 cm, tisk: Zakład A. Przybyłaka ve Lvově, repr. in: Tamtéž, s. 60, il. 105.

pro 240 školních tříd a tramvajové linky organizovaly speciální „uměnovědné“ výlety do muzea.⁶³ V roce 1904 Frits van Paasschen (1865—1939), ředitel novin *Avondpost* v Haagu, navrhl a do praxe uvedl tematicky velmi rozsáhlé muzejní lekce pro školy. Dne 25. října téhož roku vznikla Vzdělávací nadace De Vereniging ten bate van het Onderwijs a počátkem roku 1908 bylo otevřeno Museum ten bate van het Onderwijs (Muzeum pro vzdělávání).⁶⁴ O dvacet let později už v Haagu existovala síť muzejních autobusů svázejících děti na tyto lekce; tradice přetrvala dodnes.

Tedy se také objevila myšlenka, že jedním z hlavních úkolů muzea je komunikace s divákem, a to nikoli jednostranná — od muzea k návštěvníkům —, nýbrž oboustranná, v níž jsou hlas a potřeby příchodících silou inspirující formu sdělení, jazyk výměny idejí a metody prezentace sbírky. Došlo k postupnému návratu k ideji athénskému múseia, v němž vzdělávání doplňovalo občanský postoj odpovědnosti vůči okolí a bylo výsledkem dialogu vedeného s filozofy. Otevřít se tomuto vzdělávacímu přístupu však pro muzea na druhé straně představovalo nelehkou výzvu. Návštěvníci, tedy ti, kteří si vybrali muzeum jako místo, kam přicházejí ve volném čase nebo kde si miní doplňují vzdělání, nejsou jednotní „dav“, ale suma individualit a různých očekávání.⁶⁵ Jakou formu vzdělávací narace bychom tedy měli zvolit, abychom těmto očekáváním vyhověli? Na toto téma vznikly desítky odborných prací a studií, první dekáda 21. století úvahami o teoriích, jazycích a politice „nových“ muzeí přímo oplývala.⁶⁶ Vlna nových tzv. narativních muzeí zároveň vyvolala debatu o neméně významném aspektu muzejní praxe — o etice vyprávění. A ta z lesa přivábila dalšího vlka — otázku po „pravdě“ narace a jejím místě v muzeu. A další otázky: Co je v současném muzeu nejdůležitější? Jaké bude muzeum zítřka?

O tom, jak důležitým se téma budoucnosti muzeí ve druhé dekádě 21. století stalo, může svědčit útlá kniha vydaná v roce 2015 nazvaná *Muzeum, zítřka*. Maria Albergamo v ní spojila dvě eseje: *Muzeum třetího tisíciletí* z pera Umberta Eca a *Sémiotiku nového muzea* napsanou Ecovou někdejší studentkou Isabellou Pezzini, která v současnosti přednáší na univerzitě La Sapienza v Římě. Tyto dva texty, jakkoli odlišné, se zdají být zrcadlem diskuse, jež probíhá v posledních dvaceti letech téměř po celém světě. Na jedné straně touha po „novém“, ideálním muzeu, které má být podle Ecova názoru stezkou vedoucí k jednomu vybranému dílu, čímsi na způsob muzea kontextu, v němž návštěvník jako po cestičce postupuje skrz sály a postupně se dozvídá o vybraném cíli této eskapády víc a víc, a když nakonec dojde „na konec“, má už tolik vědomostí, že může ono dílo konzumovat uvědoměle⁶⁷, vychutnávat si ho, objevit svůj „objekt zájmu“. Eco umocňuje roli „muzea neobyčejného předmětu“ a prožitku jeho unikátnosti.

Pezzini na druhé straně popisuje muzeum zítřka zcela odlišně. Muzeum vyrůstá ze „sémiosféry“⁶⁸, aby se stalo „prostorem dialogu mezi jazyky a kulturami“⁶⁹. Samo muzeum je tak prostorem kulturní a metasémiotické „auto-deskripce“⁷⁰. Muzeum se stává prostorem relace

⁶³ HAUPT, Herbert: *Das Kunsthistorische Museum. Die Geschichte des Hauses am Ring. Hundert Jahre im Spiegel historischer Ereignisse*, Wien 1991, s. 56—57.

⁶⁴ V roce 1985 získala Nadace a muzeum pro vzdělávání novou budovu podle návrhu W. G. Quista; tato instituce existuje pod názvem Museon dodnes a plní důležitou roli ve vzdělávání muzejních lektorů. Zajímavé je, že toto centrum bývá také nazýváno „encyklopedie v přístupné formě“ <https://www.museon.nl/> (poslední přístup 30. 1. 2015).

⁶⁵ Šířeji o tom píše BLACK, Graham: *Transforming Museum in the Twenty-First Century*, Routledge, London — New York 2012, s. 27—29.

⁶⁶ Shrnutí srov. MESSAGE, Kylie: *New Museums and the Making of Culture*, Berg, Oxford — New York 2006, kapitola Theorizing New Museums, Language and Politics, s. 17—51.

⁶⁷ ECO, Umberto: *Le musée de troisième millénaire*. In: ECO, Umberto — PEZZINI, Isabella: *Le musée, demain*. ALBERGAMO, Maria (ed. a úvod), Casimiro livres, Madrid 2015, s. 44—45.

⁶⁸ Odkazuje na teorii „sémioforů“ K. Pomiana. Pezzini jako bibliografický zdroj uvádí heslo Collezione in: *Enciclopedia*, vol. 3. Einaudi, Torino 1978, s. 330—364.

⁶⁹ Citovaný úryvek je titul podkapitoly (3.3) v eseji PEZZINI, Isabella: *Sémiotique du nouveau musée*. In: *Le musée, demain*, s. 70.

⁷⁰ Tak zní podtitul jedné z podkapitol eseje, viz Tamtéž, s. 68.

a (mezikulturního) překladu. Zároveň se také mění škála pojmu „narace“. Už to není jen vyprávění, které má „začátek, prostředek a konec“, ale prostor mnoha témat vyjádřených jazykem formulovaným v muzeu.

Etika narace v muzeu

Muzeum coby dlouhotrvající idea se vyvíjelo také jako etická zkušenost, a to téměř tak dlouho, jako samotné chápání etiky v západní kultuře od Aristotelových dob a ve východních kulturách od Konfuciových postojů.⁷¹ Pojmy etika, narace a muzeum mají bezpochyby společné kořeny a proměny jejich vzájemných vztahů se až do současnosti odehrávaly v synergii, což se ostatně stalo tématem mnoha odborných prací.⁷² Praktický rozměr etiky narace je často synonymem poctivého vyprávění s poznávacím (vzdělávacím) cílem. V muzeu je přítomná ve všech fázích prací a činností od prostého popisku pod exponátem přes poctivost výzkumů, které vedou k ověřeným informacím, znalost původu sbírky, rozvahy nad každou vyslovenou větou obsahující hodnocení či soud, až po tak delikátní otázky, jako je používání odpovídajícího mediačního jazyka k popisu dramát (muzea — místa paměti a utrpení), konfliktů (minulých i současných), vyznání a orientací. Etické otázky hýbou světem muzejníků do hloubky, protože jsou spojeny s *modem operandi* tohoto povolání.

První Kongres polských muzejníků v Lodži v roce 2015 zahájila přednáška prezidenta ICOM Hanse-Martina Hinze nazvaná *Mise, etika, hodnoty: role muzeí při utváření hodnot*⁷³ a hned po něm pronesl zásadní slova Stanisław Waltoś ve vystoupení nazvaném *Mise, etika, hodnoty. Otázka hodnototvorné role muzeí*.⁷⁴ Tato shoda nebyla výsledkem předchozí domluvy; všem se však zdálo evidentní, že v časech *Postmoderní etiky*⁷⁵ se takové instituce jako muzea nemohou jednoduše spokojit s tím, že změny, k nimž došlo v postmoderním světě, neomylně směřují ke krajnímu individualismu postojů a že je třeba jej coby výsledek společenských změn přijmout a respektovat. Vědomí tohoto problému se v muzeích projevovalo a projevuje na každém kroku, zvláště tehdy, když je jednou z metod muzejního vzdělávání budování narace určitého typu. Zde je třeba připomenout již zmiňované postřehy Grahama Blacka ohledně cílů činnosti současných muzeí,⁷⁶ ale také metody hledání rovnováhy mezi tím, co tvoří objektivizované vyprávění o sbírkách, a emočním nábojem, který stimuluje pozornost diváka a motivuje ho, aby vynaložil námahu ve snaze muzeu porozumět.⁷⁷

Narace v muzeu má totiž mnohočetný charakter, objektivizovaný a plynoucí z výzkumů a historické reflexe, ale zároveň i emocionální, umělecký, poetický — obtížný, ale zároveň uchvacující, specifický, působivý a zapamatováníhodný. Formy a styly narace odlišují jednotlivá muzea jedno od druhého a dodávají každému z nich v dnešním světě tak žádanou neopakovatelnost. ■

⁷¹ O proměnách a přístupech k pojmu etiky srov. syntetické heslo Virtue Ethics. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, viz <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-virtue/> (poslední přístup 8. 2. 2023).

⁷² Šířeji o tom píší in: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota: A Museum Triangle: Ethics, Standards of Care and the Pleasure of Perception. In: MURPHY, Bernice L. (ed.): *Museum, Ethics and Cultural Heritage*. Routledge, London — New York 2016, s. 162—172.

⁷³ Přednáška byla pod tímto názvem publikována ve sborníku: KOMITET PROGRAMOWY I. KMP (eds.): *I. Kongres Muzealników Polskich*. Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2015, s. 19—24.

⁷⁴ Tamtéž, s. 25—46.

⁷⁵ Tento název nese kniha Zygmunta Baumana, která v roce 1993 vyšla v angličtině pod titulem *Postmodern Ethics* v nakladatelství Blackwell.

⁷⁶ BLACK, Graham: *Transforming Museums...*, s. 4—7.

⁷⁷ Píšu o tom v návaznosti na přednášku prof. Stanisława Waltośe in: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota: Dylematy etyczne w muzeach, czyli o prawdach. In: FOLGA-JANUSZEWSKA, Dorota (ed.): *Muzeum etyczne. Księga dedykowana profesorowi Stanisławowi Waltosiowi w 85. rocznicę urodzin*. Kraków 2017, s. 31—53.

STUDIE

Podivuhodný příběh Emericha Ratha

Kryštof Zeman

KRKONOŠE, 24. BŘEZEN 1913, ZATÍM STÁLE JEŠTĚ RAKOUSKO-UHERSKO. FYZICKY ZCELA VYČERPANÝ MUŽ SE BRODÍ SNĚHEM, DO KTERÉHO MÍSTY ZAPADÁ AŽ PO PÁS. NA ZÁDECH VLEČE TĚMĚŘ BEZVLÁDNÉ TĚLO SVÉHO PŘÍTELE, VE SVÉ DOBĚ NEJÚSPĚŠNĚJŠÍHO ČESKÉHO LYŽAŘE BOHUMILA HANČE. TRNITÁ CESTA JE DLOUHÁ OKOLO PŮL KILOMETRU, NEŽ SE ZOUFALÝ ZACHRÁNCE, ÚČASTNÍK TĚHOŽ LYŽAŘSKÉHO ZÁVODU NA PADESÁT KILOMETRŮ, ROZHODNE SLOŽIT LIDSKÉ BŘEMENO NEDALEKO ZLATÉHO NÁVRŠÍ A ZAMÍŘÍ Z POSLEDNÍCH SIL NA LABSKOU BOUDU PRO POMOC. V OKAMŽIKU, KDY ROZRAZÍ DVEŘE, OMDLĚVÁ ÚNAVOU.¹ TÍM MUŽEM, KTERÝ ZE VŠECH SIL, LEČ BOHUŽEL MARNĚ, BOJOVAL O HANČŮV ŽIVOT, BYL EMERICH² RATH. TĚLEM I DUŠÍ CELOŽIVOTNÍ SPORTOVEC, SVĚTOOBČAN, BYTOSTNÝ DEMOKRAT A SVOBODOMYSLNÝ ČLOVĚK, JEHOŽ NEDOKÁZALY ZLOMIT ANI DVA TOTALITNÍ REŽIMY.

Emerich Rath přišel na svět 5. listopadu 1883 v pražské ulici Na Bojišti rukama porodní báby Kateřiny Kautmanové z Nuslí. Ta mu šla následující den za kmotru,³ jak bývalo častou praxí u chudších rodin. Křest proběhl v nedalekém kostele sv. Apolináře. Jeho otec Josef Rath, potomek sušického bednáře, se živil jako obuvnický pomocník. Matka Františka, za svobodna Vanerová, pocházející z tkalcovské rodiny z Veselí nad Lužnicí, byla ženou v domácnosti.⁴ Jednalo se o smíšené manželství: otec byl české, matka německé národnosti. Emerich měl staršího bratra Rudolfa, který tragicky zemřel roku 1899 v pouhých dvaadvaceti letech. Další tři sourozenci zemřeli brzy po narození.⁵

¹ Průběh závodu zpracoval jako první spisovatel František Kožík ve své knize *Synové hor* z roku 1954, naposledy v roce 2022 režisér Tomáš Hodan ve filmu *Poslední závod*.

² Studie se bude držet varianty Rathova křestního jména psaného s jedním m, která se objevuje v drtivé většině úředních dokumentů a sám Rath ji používal a preferoval.

³ Ve většině osobních dokumentů před druhou světovou válkou se u Ratha vyskytuje údaj, že je bez vyznání. Po válce se už hlásí k římskému katolictví.

⁴ *Státní oblastní archiv Praha*, Matrika narozených 1882–1884, kostel sv. Apolináře, s. 474.

⁵ *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

Pražské ulice maličký Emerich stačil poznat pouze z dětského kočárku, jelikož už v roce 1885 se rodina Rathova odstěhovala za vidinou lepších zítřků do Broumova v severovýchodních Čechách. Otec Josef dostal nabídku práce ošetřovatele v tovární nemocnici v Olivětíně.⁶ V Broumově mladý Rath absolvoval pět tříd obecné a tři třídy měšťanské školy, kompletně v německém jazyce.⁷ Přesto již od dětství de facto plynule přepínal z německého do českého jazyka. Na sklonku života na toto období vzpomínal: *Chodil jsem v Broumově, kde byl otec zaměstnán v tovární nemocnici na Olivětíně jako ošetřovatel, do německé školy, ale doma mě každý den otec učil česky. Hlásil jsem se při sčítání lidu jako Čech.*⁸ Tyto věty asi nejpádněji dokazují, že se Rath cítil být Čechem. Dokládají to i úřední dokumenty různé provenience.⁹ Ještě více se však zřejmě považoval za kosmopolitního člověka. Domluvil se šesti jazyky, procestoval skoro celou Evropu, přátele měl mezi Čechy, Němci, Židy, Američany a dalšími národnostmi.¹⁰ Národnostní otázka, která během jeho života často mohla rozhodovat o životě a smrti, pro něj nepředstavovala klíčové téma a pro jeho rodiče zřejmě také ne.

Na dětství v Broumově měl Rath ty nejlepší vzpomínky. Veškerý volný čas trávil na čerstvém vzduchu. Už v té době se začala formovat jeho celoživotní láska ke sportu. V sedmi letech se naučil plavat a bruslit, v deseti lyžovat. Od dětských let se vyhýbal masu, které bylo u Rathů na stole stejně jen v neděli a o svátcích, v šestnácti se stal úplným vegetariánem. Na svou dobu dokázal velice progresivně přemýšlet o svém těle — jak složité je pro ně maso strávit. Jeho jídelníček tak tvořily čerstvé ovoce, různé druhy oříšků a zrní a mléčné výrobky. K pití si dával převážně vodu, občas hroznový džus a mléko.¹¹

V roce 1897, ve svých čtrnácti letech, se vrátil do rodné Prahy. Tam nastoupil do učení na obchodního příručího k firmě Adolf Pelc, jež provozovala koloniální obchod v Praze 1 na Malém náměstí. V roce 1899 byl v učení u firmy Guth, sídlící též na Praze 1. Zde strávil rok a poté nastoupil do svého prvního zaměstnání — prodával mýdla a svíčky pro podnik Apollo v pražské Celetné ulici. V následujících letech prodával psací stroje či klobouky pro několik pražských firem.¹²

Roku 1905 dostal lákavou nabídku od svého kamaráda Proschka vyučovat na gymnastické škole v ulici Na Příkopě v dnešní pasáži Černá růže. Proschek, vynálezce systému cvičení k posílení celého těla, věděl o Emerichových sportovních výkonech. Rath v té době provozoval plavání, lehkou atletiku, veslování, fotbal — nastupoval za známé mužstvo Deutscher Fußball Club Prag, které později patřilo mezi dva nejúspěšnější německé kluby v Československu. V zimě se věnoval hokeji a lyžování, v němž platil za opravdového průkopníka. Například v roce 1907 vyhrál v rámci mistrovství Království českého, které se uskutečnilo v Krkonoších, běh na lyžích na pět kilometrů, druhý pak skončil v závodech na deset a padesát kilometrů. Dokonce zde dokázal porazit i českého přeborníka Bohumila Hanče, s nímž tu uzavřel pevné kamarádské pouto.¹³ Dále se věnoval těžké atletice — především kulturistice a boxu v rámci vyhlášené školy průkopníka těchto disciplín Fridolína Hoyera. Sám si vybudoval pozoruhodnou muskulaturu jen za pomoci cviků s vahou vlastního těla dle svého přítele a zaměstnavatele Proschka.¹⁴

⁶ Část města Broumova.

⁷ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

⁸ Archiv Národního muzea (ANM), Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936), Vlastnoručně Rathem vepsáno do jeho knihy *Der Gepäckmarsch über 50 Kilometer und warum ich siegte* z roku 1906 v posledním roce jeho života — 23. 3. 1962. Slovo *Čech* Rath navíc podtrhl.

⁹ Například *Národní archiv (NA)*, f. Policejní ředitelství Praha II.-všeobecná spisovna-1941—1950, kart. 9308, sign. R 341/10 Rath, Cestovní pas Emericha Ratha vydaný 22. listopadu 1946.

¹⁰ RATH, Emerich: *Der Gepäckmarsch über 50 Kilometer und warum ich siegte*. Verlag Lebensreform, Berlin 1906, s. 37—41.

¹¹ Tamtéž, s. 37.

¹² ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

¹³ ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936).

¹⁴ RATH, Emerich: *Der Gepäckmarsch...*, s. 37—41.

Rath také tužil své tělo spánkem s otevřeným oknem za každého počasí, v zimě zase plaval v le-
dové Vltavě. V rámci tréninku na pochodový závod Liberec—Ústí nad Labem, dlouhý 108 km,
který následně opanoval, nachodil mezi červnem a prosincem 1907 zhruba dva tisíce kilometrů.
Mezi roky 1903 až 1907 získal z různých, někdy se téměř navzájem vylučujících sportovních dis-
ciplin, na třicet trofejí. To vše jako vegetarián, abstinent a nekuřák.¹⁵

V gymnastické škole i mimo ni Rath s oblibou radil jak zkušenějším sportovcům, tak i úplným
začátečnickům. Své znalosti o fungování lidského těla si nenechával pouze pro sebe — naopak ho
činilo šťastným pomáhat druhým poznávat možnosti jejich svalového potenciálu. Podle Ratha
nebyl nikdo tak starý a nemohoucí, aby nemohl, alespoň v omezené míře, provozovat nějaký sport
nebo cvičení. Věřil, že v rámci duševního zaměstnání se stával sport účinným prostředkem proti
pracovnímu stresu a kompenzoval svalovou nečinnost. V dnešním boomeru celostní medicíny myš-
lenky všeobecně známé a většinou společností přijímané, nicméně na začátku dvacátého století ve-
lice progresivní. Emerichovo motto, kterým se řídil po celý svůj život, znělo: *Jen ve zdravém, ke
sportu vedeném těle, je také zdravý duch.*¹⁶

Mistrem nad mistry byl Rath ve specifické, silově-vytrvalostní sportovní disciplíně, a sice dálko-
vých závodech s vojenskou výstrojí. Trať měřila padesát kilometrů a soutěžící měli na sobě vojen-
skou výstroj o váze okolo dvaceti šesti kilogramů. Tyto závody, velice populární především na území
dnešního Německa, ovládl před začátkem první světové války desetkrát, jen v Berlíně čtyřikrát.
Rath — železný muž — dokázal dokončit jeden z těchto už tak nesmírně náročných šampionátů
jako třetí i přes handicap utržené podrážky. Pět kilometrů závodu absolvoval bosý — pro tvrdáka
Ratha žádný problém.¹⁷

O své velké zálibě, závodech se zátěží, sestavil Rath devětašedesátistránkovou knihu, jež vyšla
v Berlíně v roce 1906. Kniha, či možná spíše brožura, nesla název *Der Gepäckmarsch über 50 Kilo-
meter und warum ich siegte (Pochody se zátěží na 50 kilometrů a proč jsem zvítězil)*. Líčí v ní histo-
rii těchto zápolení, dále podrobný popis berlínského závodu z roku 1905, ve kterém poprvé ochut-
nal sladké plody vítězství. Ve třetí, nejzajímavější kapitole, se věnuje nejen své přípravě na závody,
tréninku, stravě atd., ale také seznamuje čtenáře se svým dětstvím na Broumovsku, sportovními za-
čátky a následně svou transformací v „all-round“ sportovce po přestěhování do Prahy. Další kapi-
tola nabízí text pochodové písničky a v závěrečné se nalézají novinářské ohlasy na inkriminovaný
berlínský závod.¹⁸ Novináři vyzdvihují scénu, která symbolizuje Rathův smysl pro humor. Těsně
před cílem si nechal k velké radosti publika donést lavor s vodou a umyl se. Mohl si to dovolit —
druhý závodník v pořadí i tak zaostal za Rathovým vítězným časem o 22 minut...¹⁹ Zajímavé je, že
o něm žurnalisté psali jako o německém Čechovi, jímž by se sám Emerich zřejmě nenazval. Po-
divovali se nad tím, jak lze skloubit bezmasou stravou s úspěchem ve fyzicky nesmírně náročném
závodě. Vídeňské ministerstvo války dokonce na základě Rathova výkonu uvažovalo o zavedení
vegetariánského jídelníčku pro armádu.²⁰

Po konci působení v gymnastické škole v roce 1908 Rath dva roky pracoval jako kontorista²¹
a skladník u pražské firmy Gulich a nástupci. Letopočet 1908 je též spojen s dalším Rathovým
velkým sportovním výkonem, a to účastí na olympijských hrách v Londýně, kde reprezentoval

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 38—41.

¹⁷ Tamtéž, s. 1—8.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Rath vyhrál v čase 6 hodin a 31 minut.

²⁰ RATH, Emerich: *Der Gepäckmarsch...*, s. 45—69.

²¹ Účetní.

Třiadvacetiletý Emerich Rath (uprostřed) v roce 1907 v cíli vítězného berlínského závodu na padesát kilometrů s šestadvacetikilogramovou vojenskou výstrojí (Fotografie z pozůstalosti Emericha Ratha, Sběrka Národního muzea, H7F—7602)

Emerich Rath (vpravo) přijímá v Berlíně roku 1909 gratulaci ke svému dalšímu triumfu ve své mistrovské disciplíně — závodu na padesát kilometrů s těžkou vojenskou výstrojí. Závod ovládl celkem desetkrát (Fotografie z pozůstalosti Emericha Ratha, Sběrka Národního muzea, H7F—7594)

Fotografie Emericha Ratha z cestovního listu, jenž mu byl vydán 3. června 1922 (Národní archiv)

Rakousko v maratonském běhu. Umístil se na 25. místě s časem 3:50:30,4 hodiny.²² Je třeba si uvědomit, že Rath v té době vážil při svých 168 centimetrech²³ přes 80 kilogramů. Když si dnes člověk naladí v televizi přenos z maratonu, vidí samé závodníky z kategorie mužích vah.

Roku 1910 Rath vyslyšel vábení berlínské firmy Reformhaus. Pro ni vykonával znovu práci kon-toristy a skladníka, navíc mu přibyla funkce reklamního poradce. Zde vydržel do roku 1913, než ho zlákala nabídka pracovat jako oficiální zástupce pro Německo newyorské společnosti Durham, jež se zabývala výrobou žiletek a dalšího holicího náčiní.²⁴

V roce 1910 za ním do Berlína dorazila jeho snoubenka Františka „Fany“ Krausová, rodačka z obce Sluhy poblíž Brandýsa nad Labem. Františka, Židovka²⁵ katolického vyznání, se narodila 28. března 1883, byla tedy o pouhé čtyři dny mladší než Emerich. Roku 1912 se rozhodli sdílet spolu manželské radosti i strasti a v Berlíně došlo k nepřilíhš opulentní svatbě. Fany už jednu zkušenost měla: byla provdána za správce nemocnice, jenž ji však svou smrtí poslal do vdovského stavu. S Emerichem ji spojovala láska ke sportu a obchodnický talent.²⁶

Berlínské ovzduší nezměnilo Rathovu náklonnost ke sportování všeho druhu. Absolvoval úspěšně další závody se zátěží, vesloval jako člen slavné osmiveslice Hellady, hrál ragby za mužstvo Berliner SC. Sportovně mimořádný byl pro Emericha rok 1912, kdy vyhrál boxerské mistrovství Německa v těžké váze a připsal si svou druhou olympijskou účast, na olympiádě ve Stockholmu, znovu v rakouských barvách a znovu v maratonu. Svůj čas z předešlého londýnského svátku sportu ještě o 13 minut vylepšil na hodnotu 3:37:03 hod., což stačilo na 33. místo.²⁷ Kombinace olympijského maratonu a boxerského šampionátu v nejtěžší váhové kategorii, navíc během jediného roku, musí dnes působit na alespoň elementárně znalého sportovního fanouška jako nonsens.

Rath prokazoval sportovní univerzálnost, která byla neuvěřitelná i na svou dobu, kdy působili i další výjimeční sportovci provozující na vrcholové úrovni souběžně například fotbal, hokej a tenis.²⁸ Proto existuje tendence připisovat mu další a další, mnohdy zcela fantaskní, sportovní úspěchy. Jedna z mnoha „rathovských“ fám, jež koluje mezi lidmi, spočívá v legendě, že Rath bo-xoval nerozhodně se slavným Maxem Schmelingem, což lze absolutně vyloučit už jen pro jejich věkový rozdíl více než dvaceti let.

Dne 26. června 1910 využil Rath své léta pěstované muskulatury a obsadil slušné šesté místo v berlínské soutěži v kulturistice. Krásný diplom z ní patří mezi málo předmětů, které se po Rathovi zachovaly do dnešních dnů.²⁹

Rath se — hlavně za sportem — z Berlína pravidelně vracel do Čech. Zde se pod pseudonymem Frank Walter zúčastnil 24. března 1913 krkonošského mezinárodního závodu v běhu na lyžích na padesát kilometrů. Závodu, který se vepsal tučným písmem do černé kroniky českého lyžování. Okolnosti tohoto tragického dne, při němž na selhání srdce zemřel tehdejší nejlepší český lyžař Bohumil Hanč a umrzl jeho přítel Václav Vrbata, literárně zpracoval roku 1954 ve své knize *Synové hor*³⁰

²² ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

²³ NA, f. Policejní ředitelství Praha II-všeobecná spisovna-1941—1950, kart. 9308, sign. R 341/10 Rath, Žádost o cestovní pas z 22. 11. 1946.

²⁴ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

²⁵ Židovský původ Rathovy manželky se nepodařilo s jistotou doložit, nicméně na základě hned několika výrazných indicií se k němu autor přiklání.

²⁶ NA, f. Policejní ředitelství Praha II — všeobecná spisovna 1931—1940, kart. 9982, sign. R 290/11, Cestovní list Fany Rathové z 3. 6. 1922.

²⁷ ŠTASTNÝ, Jan a kol.: *Emerich Rath. První broumovský Evropan*. Broumov 2004, s. 3.

²⁸ Například Karel „Káďa“ Pešek, Karel Koželuh, Josef Šroubek a mnozí další.

²⁹ ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936).

³⁰ KOŽÍK, František: *Synové hor*. Státní tělovýchovné nakladatelství, Praha 1954.

František Kožík. Kožík se podílel spolu s režisérem Čeněkem Dubou i na scénáři stejnojmenného filmu,³¹ který vznikl dva roky po vydání knihy.

V Kožíkově románu je dán Rathově heroickému pokusu o záchranu Hančova života až překvapivě velký prostor, když se vezme v potaz doba jeho vzniku. Komunistický režim v Československu stále popravuje domnělé i skutečné nepřátele, byť Stalinovou a Gottwaldovou smrtí v březnu 1953 nastává určitý zlom minimálně v tom, že politické procesy od nynějška nemají být prezentovány jako veřejná divadelní představení. Hrdina — Němec, navíc s historií úspěšného, demokraticky smýšlejícího, podle terminologie vládnoucí totality *bývalého člověka*? Nehledě na to, že Rath byl nedlouho před vydáním knihy propuštěn z vazby.

Jen malá ukázka z Kožíkova líčení: *Neztrácejte ani vteřinu, odepjal Rath lyže Hančovi i sobě, zabodl je do sněhu a snažil se přítele podepřít, aby ho dovedl do Labské boudy. Vichřice se do nich opírala; bořili se do sněhu. [...] Rath vzal Hanče kolem boku, jednu jeho ruku si dal kolem ramen, do pravé ruky mu vnutil hůl a pokusil se ho vléci dál. [...] Po šedesáti krocích to už nešlo dál. Rath si tedy naložil Hanče na záda a pokusil se ho nést. Chvilí šel, chvíli se plazil. Podařilo se mu urazit asi 500 metrů. Ale zapadal do měkkého, rozmoklého sněhu až po pás. [...] Rath pochopil, že takto tu zahynou oba a že nezachrání ani Hanče, ani sebe. Rozhodl se tedy pro poslední řešení. Uložil Hanče nedaleko vodopádu Pančice, co nejrychleji se vrátil na návrší pro své lyže a ze všech sil jel k Labské boudě, aby přivedl pomoc.*³²

V Dubově filmu už je Rathova úloha přece jen výrazněji marginalizována a Rath v podání Otakara Brouška st. není úplně sympatická postava. Hlavní linka snímku se soustředí na přátelství „na život a na smrt“ mezi Hančem a Vrbatou, jež ztvárňují tehdejší hvězdy znárodněné kinematografie Josef Bek a Jiří Vala. Film navíc, byť v míře nepřekračující tehdejší standard, trpí nezbytným ideologickým nánosem. Dubovi je však nutno přičíst ke cti, že se odvážil přizvat Ratha k natáčení *Synů hor* jako odborného poradce. Dokonce ho obsadil do malé (ale mluvené) role hajného, byť skrytého za hustý plnovous.³³

Představitel Emericha Ratha, herecký bard Otakar Broušek st., vzpomínal na osobní setkání takto: *Znal jsem pana Ratha z jeho pražského obchodu se sportovními potřebami. U natáčení nám jako poradce vyprávěl, co se tehdy v náhlé vichřici odehrálo. Pro filmování mi půjčil svou starou lyžařskou bundu. Vyčítal si, že u Hanče nezůstal a nezahríval ho. Snad by je prý někdo našel a oba by přežili.*³⁴ Srdceryvný monolog, jenž se týká výčitek spojených s Hančovou smrtí, vkládá ve své knize Rathovi do úst už Kožík: *Odpusť mi to, Hanči, odpusť. Já už jsem tě opravdu nemohl donést dál. Proč jsem to nevydržel? Proč? Vždyť já jsem tě snad mohl zachránit!*³⁵ Nejnověji slavný závod zrekonstruoval a roli Ratha (nejen v něm) plně rehabilitoval režisér Tomáš Hodan ve filmu *Poslední závod*.³⁶

Z Berlína se Rath s manželkou Františkou vrátil do Prahy v květnu 1914, kdy již první světová válka klepala na dveře. Na konci února 1914 si ještě stačil „stříhnout“ partii na mistrovství Evropy v ledním hokeji za český reprezentační tým, kterému vytrhl trn z paty při jeho personální nouzi. Zlatá medaile, jíž na turnaji české barvy vybojovaly, tedy po právu náležela i Rathovi.³⁷ Opojný triumf pak čeští hokejisté spolu s Rathem a jeho manželkou důkladně oslavili v české restauraci v Berlíně.³⁸

³¹ *Synové hor*. Československo, 1956, režie Čeněk Duba, 96 minut.

³² KOŽÍK, František: *Synové hor*, s. 34–35.

³³ *Synové hor*. Československo, 1956.

³⁴ BROUSEK, Otakar st.: *Všechno si pamatuju...* Dizajn fórum, Praha 2016 (audiokniha).

³⁵ KOŽÍK, František: *Synové hor*, s. 35.

³⁶ *Poslední závod*. Česko, 2022, režie Tomáš Hodan, 102 minut.

³⁷ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952. Více k turnaji např. JENŠÍK, Miroslav: *Kronika českého hokeje*. Olympia, Praha 2001 či PALOÚŠ, Jan A.: *Mušketýři s hokejkou*. Edice Česká televize, Praha 2019 (sám Rath datoval ME do roku 1911).

³⁸ ŠTASTNÝ Jan a kol.: *Emerich Rath*, s. 3.

Fotografie Rathovy manželky Františky „Fany“ Rathové z cestovního listu z 3. června 1922 (Národní archiv)

Emerich Rath v roce 1946 ve svém oblíbeném kostýmu náčelníka Siouxů poblíž svého ranče v Lukách pod Medníkem. Snímek dokazuje Rathovu fascinaci Divokým západem i jeho osobitý smysl pro humor (Fotografie z pozůstalosti Emericha Ratha, Sběrka Národního muzea, H7F — 7597)

Pro pražský návrat manželů Rathových mluvila kromě stesku po matce měst i zajímavá pracovní nabídka. Ratha si vybrala americká úvěrová společnost Dun a spol. jako svého zástupce pro Prahu. Jistě i pro jeho skvělou znalost angličtiny.³⁹ Rathovi našli nový domov ve Vršovicích v Kodaňské ulici.⁴⁰

Nové zaměstnání a pobyt v Praze byly rázně odsunuty do pozadí, sladkou píseň všedních dní přehlušil ostrý tlukot válečných tamtamů. Prakticky ihned po 28. červenci 1914 dostal vojín Rath povolávací rozkaz bojovat za císaře pána v rámci hmoždířové baterie v Krakově. Svoji válečnou anabázi začal v důstojnické kuchyni jako nákupčí. Funkci nákupčího dále plnil v Tarnově, Jaroslavi, Volyni a Brest-Litevsku, kam byl postupně odvelen.⁴¹

Armáda roku 1915 přestala mrhat Rathovým talentem. Využila jeho znamenitých lyžařských dovedností a poslala jej v pozici vedoucího instruktora lyžování-alpinisty na horskou frontu. Výcvik probíhal okolo alpského jezera Colbricon. Odtud se dostal přímo do horké bojové vřavy, kde v hodnosti četaře fungoval jako horský vůdce na nejvyšším vrcholku Dolomit, hoře Marmolada.⁴² Zde se především staral o hladký průběh transportů zajatých ruských vojáků, což proti němu mimo jiné později zneužila Státní bezpečnost v rámci svého vyfabulovaného trestního oznámení, kde

³⁹ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

⁴⁰ NA, f. Policejní ředitelství Praha II-evidence obyvatelstva, zn. PŘ-EO, sign. Emerich Rath.

⁴¹ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

⁴² Tamtéž.

stojí, že se *Rath za války nešťítíl využít ruské zajatce pro zjištění cíle*.⁴³ V rámci této mise spadla na Rathovu četou lavina, zpod které Emerich podobně jako filmový Forrest Gump údajně zachránil několik členů své jednotky. Bohužel tuto událost se nepovedlo pramenně doložit.

V roce 1917 se Rath na nějakou dobu ocitl mimo hlavní válečné dění, když v obci Kaltern v Jižním Tyrolsku znovu trénoval vojáky v lyžařských dovednostech. Odtud se v roce 1918 musel vrátit na alpskou frontu v pozici horského vůdce. Zde byl přiotráven bojovým plynem a odvezen do nemocnice v lázeňském městě Merano. Když se v říjnu 1918 dal zdravotně do pořádku, byla mu schválena čtrnáctidenní dovolená v rodné Praze, kde ho zastihl konec války spojený s hektickými dny vzniku nové republiky. Rath čerstvě narozený stát přivítal, na rozdíl od většiny příslušníků německé minority, s otevřenou náručí.⁴⁴

Začátkem roku 1919 odjel do severoitalského Bolzana, kde využil svých válečných kontaktů a věnoval se obchodům s nejrůznějším druhem zboží po ose Itálie—Československo—Rakousko. Nezanedbával ani sportování — provozoval především zimní sporty, ale také horolezectví, k čemuž poloha města vyloženě vybízela. Z Bolzana se vrátil zpátky do Prahy v roce 1922.⁴⁵

V roce 1924 se Emerich, tentokrát už nikoli v roli aktivního účastníka, potřetí podíval na olympijské hry. Konaly se v Paříži a Rath dostal osobní pozvánku od barona Pierra de Coubertina, předsedy Mezinárodního olympijského výboru a otce moderních olympijských her. To by však nebyl Rath, aby si cestu nezpeštil nějakým kuriózním sportovním výkonem. Na olympijské hry se vydal po řece Seině na kajaku, což znamenalo urazit vzdálenost tři sta šedesáti kilometrů. Po příjezdu ho přivítal sám Coubertin a ocenil ho speciálním diplomem. Na aktivní sportování neměl Rath vzhledem k svému pracovnímu vytížení v období první republiky už tolik času jako v dobách bývalé monarchie. Stále se však věnoval kupříkladu svým oblíbeným dálkovým běhům, především miloval silniční běžecký závod Běchovice—Praha, který absolvoval ještě po sedmdesátce.⁴⁶ Nezanedbával ani další sportovní disciplíny. Že měl stále skvělou výkonnost, dokazuje například diplom za druhé místo z mistrovství Německa a Rakouska v běhu na lyžích v proslulém Kitzbühelu, jež se konalo v únoru 1925.⁴⁷ Za celý svůj život Rath získal okolo 500 trofejí, které však neoprašoval na poličkách, ale věnoval jako ceny do nejrůznějších závodů mládeže.⁴⁸ Do dnešních dnů se bohužel dochoval zřejmě jen jeden exemplář — pohár, jenž Rath věnoval v období protektorátu vítěznému dívčímu družstvu ve volejbalovém turnaji.⁴⁹

V metropoli Československa získal po návratu z Itálie atraktivní zaměstnání v obchodním domě firmy Rott⁵⁰ na Malém náměstí. Tam působil v pozici vedoucího sportovního oddělení až do roku 1929 a sbíral zde cenné zkušenosti, které později uplatnil při svém podnikání. Od 1. dubna 1929 Rath s několika společníky včetně Rusa Nikolaje Tarnerova založili velkoobchod se sportovními potřebami a s vlastní výrobou lyžařských holí (a s tím spojeného kompletního servisu) Emerich Rath a spol. s r. o. Nacházel se v pražském Veletržním paláci v čísle 28. Tato první „živnostenská“ zkušenost však dopadla pro všechny zúčastněné neslavně — kvůli velkým finančním ztrátám se firma dostala v roce 1932 do likvidace.⁵¹

⁴³ Tamtéž, KS StB Praha — trestní oznámení z 24. 2. 1953.

⁴⁴ Tamtéž, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ ŠTASTNÝ, Jan: *Emerich Rath*, s. 3.

⁴⁷ ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936).

⁴⁸ NA, f. Výstřižkový archiv, Telegraf, 6. 11. 1943.

⁴⁹ ANM, Oddělení tělesné výchovy a sportu. Aktuálně je pohár k vidění v rámci stálé výstavy *Naši Němci* v Muzeu města Ústí nad Labem.

⁵⁰ Dům U Rotta na Malém náměstí v Praze 1 na Starém Městě s krásnou novorenesanční fasádou dle návrhu Mikoláše Alše.

⁵¹ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952; ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936).

Čtyřiašedesátiletý Emerich Rath (uprostřed) v roce 1947 během svého oblíbeného závodu Běchovice—Praha, nejstaršího silničního běžeckého klání v Evropě (Skleněný diapositiv — závod Běchovice—Praha 1947, Sbíрка Národního muzea, PS 376)

Rath se z neúspěchu brzy oklepal (koneckonců sport ho naučil přijímat i porážky) a za pomoci rodiny své manželky odkoupil za 12 000 Kčs obchod se zařízením v atraktivní destinaci, tzv. Velkém bazaru v pražské ulici Na Příkopě 27. Založil si Dům služby sportu Emerich Rath. Zde se opět zaměřil především na prodej lyží a doplňků k nim všeho druhu včetně odborného servisu. Nechybělo však ani náčiní a všemožné produkty k dalším sportovním odvětvím.⁵²

Vše probíhalo s úspěchem — nový obchod se stal brzy cílem sportovních nadšenců i profesionálů, až do roku 1934. Na Ratha začaly vypadávat kostlivci ze skříně spojené s jeho minulým podnikáním. Na nátlak svých bývalých společníků Hinaise a Svobody, ke kterým měl závazky v hodnotě 100 000 Kčs, na něho byla uvalena exekuce a tento obchod musel prodat. Zachránila ho manželka, která pohotově obchod i se skladem zboží vykoupila nazpět, zažádala si o živnostenské oprávnění a vedla ho, byť spíše formálně, až do své smrti v listopadu 1950 pod svým jménem. Rath byl oficiálně pouze obchodním vedoucím, ač ho zákazníci považovali za majitele a tvář obchodu.⁵³ V roce 1934 se Rathovi přestěhovali z Vršovic do Panské ulice, takže to měli do své prodejny jen kousek.⁵⁴

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ NA, f. Policejní ředitelství Praha II — evidence obyvatelstva, zn. PŘ II-EO, sign. Emerich Rath.

Rathův obchod úspěšně fungoval až do jeho likvidace komunisty v únoru 1952 s tím, že se roku 1940 lehce posunul z adresy Na Příkopě 27 do čísla 23 v téže ulici⁵⁵, kde dříve sídlilo knihkupectví. Kromě sportovního zboží se Rath začal více zaměřovat na vybavení pro trampy a všemožné milovníky výletů do přírody. Vlastnil exkluzivní zastoupení pro Československo celé řady prestižních firem. Jen pro příklad se jednalo o proslulou kanadskou značku hokejového vybavení CCM, jejíž produkty dodnes používají hokejisté z NHL, nože a sekery Marble Arms ze severoamerického Gladstonu, indiánské mokasíny firmy R. J. Sawyer z Maine v USA, pouzdra na pistole The Hermann Heiser Saddlery z Denveru v Coloradu, lovecké kabáty, kalhoty a stany od Red Head Brand Company, ale třeba i slovenské papuče značky Tatran z Ružomberoku.⁵⁶

V období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava byl Rath částečně kryt svým německým původem z matčiny strany. Pozornosti nacistických okupantů unikla i jeho manželka Františka, navzdory svému židovskému původu (hlásila se však k římskokatolickému náboženství). S okupačním režimem vždy apolitický Rath ani náznakem nekolaboroval. Dokonce odmítl říšské občanství, které by mu přineslo nemalé benefity. Ve svých ručně psaných poznámkách, jež se nalézají v knize *Der Gepäckmarsch über 50 Kilometer und warum ich siegte*, nacistické přemlouvání, respektive nátlak k přihlášení se k Velkoněmecké říši popisuje Rath následovně: *Za okupace přišli dva SSmani a řekli mně: Herr Rath, warum werden Sie nicht Deutscher? Na to jsem řekl: Meine Eltern sind Tschechen, ich bleibe wie mich meine Eltern erzogen haben. Tscheche.* (slovo *Tscheche* podtrhl)⁵⁷ *Za dva dny jsem byl volán na Gestapo, kde jsem jim řekl to samé.*⁵⁸

Za protektorátu zachránil život svému židovskému příteli Borisi Effenbergerovi, kterému pomohl i po válce s vystěhováním do Švédska. Během druhé světové války, která je nesmazatelně spojena s židovskou genocidou, údajně pomohl i dalším židovským přátelům (což však není spolehlivě pramenně doloženo), jichž měli s manželkou z období první republiky celou řadu. Effenberger kromě toho, že byl Žid, byl navíc i homosexuální orientace.⁵⁹ A homosexuální menšinu nacistický režim také nemiloval.

Rath se kvůli své obchodnické duši dostal i do hledáčku protektorátních represivních složek. Dne 22. dubna 1942 se musel hlásit u okresního soudu pro Prahu II ve Spálené ulici k nástupu nepodmíněného trestu na dva měsíce za obchod s uzeným masem, což mu později vyneslo u mladých trampů přezdívku „šerif šílené plecko“. 22. srpna 1944 mu vyměřil Magistrát hlavního města Prahy finanční pokutu 50 000 korun, v případě nezaplacení trest odnětí svobody na dva měsíce za prodej dvou předražených gumových člunů. Čluny získal za 15 000 korun a prodával za 49 000 korun, což už je opravdu slušná marže.⁶⁰

Rath, příznivec trampingu či možná přesněji americké westernové kultury, miloval známé trampské osady v okolí řeky Sázavy. V roce 1939 si koupil rozlehlý pozemek v Lukách pod Medníkem, části města Jílové u Prahy. Zde si postavil mezi lety 1940 až 1942 chatu s velkým hřištěm, jejíž poválečnou cenu dle investičních nákladů Rath odhadoval na 700 000 Kčs. Pro místo se následně vžil název Rathův ranč. Tam poskytoval bezplatnou rekreaci a sportovní vyžití mladým lidem nejen z řad trampů.⁶¹

⁵⁵ Jednalo se o pasáž mezi Ovocným trhem a ulicí Na Příkopě, dnes vpravo od obchodního domu Myslbek pod názvem Pánská pasáž. V letech 1996 až 2011 však nesla název Rathova pasáž.

⁵⁶ NA, f. Policejní ředitelství Praha II — všeobecná spisovna-1941—1950, kart. 9308, sign. R 341/10 Rath.

⁵⁷ Překlad: *Pane Rath, proč se nestanete Němcem? Moje rodiče jsou Češi, já zůstanu tím, kým mě rodiče vychovali. Čechem.*

⁵⁸ ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936), vlastnoruční vpisky Emericha Ratha z 23. 3. 1962 v knize *Der Gepäckmarsch...*

⁵⁹ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103, Zpráva agenta Jardy řídicímu orgánu Hlavatému z KS StB Praha z 25. 9. 1952.

⁶⁰ NA, f. Policejní ředitelství Praha II.-všeobecná spisovna-1941—1950, kart. 9308, sign. R 341/10 Rath.

⁶¹ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103 MV, Protokol o hlavním líčení s Emerichem Rathem trestního soudu v Praze ze dne 17. 6. 1953.

Emerich Rath v kovbojském obleku při práci na svém ranči v Lukách pod Medníkem někdy po roce 1945. Tato fotografie byla použita Státní bezpečností jako jeden z důkazů Rathova údajně zvrhlého chování a propagace západního stylu života (Archiv bezpečnostních složek)

Rathův ranč, respektive dění v něm, později posloužil pouónorovému komunistickému režimu jako vhodná záminka k vytvoření zinscenovaného procesu s Emerichem Rathem. V trestním oznámení, které vypracoval vrchní strážmistr z Krajské správy StB Praha Jan Žalud, jenž byl hlavním vyšetřovatelem případu, se o účelu vybudování chaty se sportovním areálem píše: *Rath si vystavěl přepychovou chatu na Sázavě v době, kdy tisíce dělníků u nás bylo bez zaměstnání a děti umíraly hlady. V době okupace poskytoval chatu Němcům k výrobě součástek do zbraní. Po únoru 1948 poskytuje chatu a hřiště mládeži, tedy v době, kdy nikdo už hlad nemá.*⁶²

Na svém ranči Rath trávil většinu volného času, jinak s manželkou od roku 1939 sdíleli jednopokojový byt na Malém náměstí v Praze I.⁶³ Zde přivítali i porážku nacistického Německa a zblízka sledovali dramatické dny květnového povstání. Odsun Němců se z logiky věci (byť logiku dění v poválečném Československu často postrádalo) Ratha netýkal. Nepřijal říšské občanství ani jinak nekolaboroval, navíc prokazatelně uchránil před deportací do koncentračního tábora občana židovské národnosti. Městský národní výbor pro Prahu I mu proto 29. srpna 1946 bez jakýchkoliv námitek vystavil osvědčení o národní spolehlivosti. Rath nadále úspěšně provozoval svůj a manželčin obchod se sportovním a trampským zbožím v ulici Na Příkopě 23, jezdil na služební i poznávací cesty do zahraničí a staral se o nemocnou manželku Františku. Ta přes jeho obětavou péči zemřela po dlouhé a vyčerpávající nemoci 22. listopadu 1950.⁶⁴

⁶² Tamtéž, KS StB Praha — trestní oznámení z 24. 2. 1953.

⁶³ NA, f. Policejní ředitelství Praha II — evidence obyvatelstva, zn. PŘ II-EO, sign: Emerich Rath.

⁶⁴ NA, f. Policejní ředitelství Praha II — všeobecná spisovna 1941—1950, zn. PŘ 1941—1951, kart. 9308, sign. R 341/10 Rath.

Rathovi se ani za třetí republiky nevyhnuly problémy se zákonem, když dostal 26. listopadu 1947 pokutu 50 000 Kčs za prodej předražených vojenských člunů, na němž neoprávněně vydělal 24 530 Kčs. V případě nezaplacení mu hrozilo stodenní vězení. Magistrát hlavního města Prahy mu však pokutu, paradoxně už po únorovém komunistickém převratu, nakonec odpustil.⁶⁵

Agresivní nástup komunistů k moci, spojený s likvidací politických oponentů, řádním akčních výborů Národní fronty a dalšími událostmi, které odpovídají spíše definici puče než jakéhokoli slabšího výrazu,⁶⁶ nemohl Ratha, svobodomyšlného člověka, jenž zcestoval pořádný kus světa, člověka, kterému plně vyhovovalo klima masarykovského Československa, potěšit. Na druhou stranu Rath byl zřejmě flegmatické povahy a, jak už bylo zmíněno, poměrně apolitický člověk. Věnoval se nemocné manželce, jejich obchodu a stále častěji si jezdil psychicky odpočinout na svůj ranč v Lukách pod Medníkem. Nějakou dobu ho komunisté nechávali být, oblíbený obchod s vybavením pro sport i trampování se vyhnul první poúnorové znárodnovací vlně, a to i poté, co Rathovi zemřela v listopadu 1950 manželka, oficiální majitelka firmy Rath-sport.

Do hledáčku Státní bezpečnosti se Rath dostal v roce 1952. V únoru byl poslán jeho obchod do likvidace — vládnoucí režim provokovala výloha plná západního zboží. Výkladní skříň s indiánskými čelenkami, kovbojskými stetsony, koženými vestami atd. — zkratka jako vystřižená z časopisu z „imperialistických“ USA. Rath si mohl ponechat alespoň sklad se zbožím, které rozprodával národním podnikům či jednotlivcům.⁶⁷

Státní bezpečnost začala hromadit udání na Rathovu osobu, která se soustředila na dění na jeho ranči v Lukách pod Medníkem.⁶⁸ Pospojovala případy několika mladých kluků, kteří navštěvovali Ratha na jeho sázavské usedlosti a realizovali nebo se pokusili o útěk na Západ. Jistý Oldřich Brosch (1928) uprchl v roce 1951 do Západního Německa, kde se stal agentem francouzské zpravodajské služby, další mladík Petr Tůma (1934) zamířil do Austrálie. Vladimír Táborský (1935) byl držen ve vazbě okresní prokuratury v Praze za nedovolené ozbrojování a přípravu hromadného útěku sedmi osob v uniformách SNB. Státní bezpečnost považovala Rathovo působení na tyto a další mladíky za klíčový impuls k jejich rozhodnutí opustit ráj lidově demokratického Československa.⁶⁹ Rath jim měl malovat v růžových barvách život v kapitalistických státech, propagovat americký způsob života a umožňovat poslech zahraničního rozhlasu. Navíc prý pořádal pitky, sexuální orgie a další zvrácenosti.⁷⁰

Tajná policie přistoupila k Rathově zatčení 30. září 1952 v jeho bytě na pražském Karlově náměstí č. 15, prohlédla sklad v ulici Na Příkopě, kde měl uloženo zboží po zrušení svého obchodu, a také jeho chatu s hřištěm v Lukách pod Medníkem.⁷¹ Ranč však již v té době měl pod svou správou československý Červený kříž, kterému ho Rath daroval k bezplatnému užívání 14. března 1952. Československá pobočka Červeného kříže tak získala krásný prostor pro rekreaci svých zaměstnanců.⁷²

Záminkou k zatčení se stal trampský potlach, jenž Rath pořádal na svém ranči 6. a 7. září 1952. Jednalo se o trampský večírek, na kterém se zpívalo, tancovalo a hrály se zábavné scénky. Účastnit se ho mělo okolo stovky mladých, většinou ještě nezletilých hochů a dívek. Na potlachu údajně zaznívaly protirežimní písně — zpívala se *Argusova legie* či *Až k nám přijdou hoši z USA*. Rath měl recitovat v převleku za indiánského náčelníka *hau, převrácená jest svoboda a až zhynou rudé zmije*,

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Více např. KAPLAN, Karel: *Únor 1948*. Epoque, Praha 2018.

⁶⁷ ABS, f. Správa vyšetřování StB — vyšetřovací spisy, a. č. V-1103, životopis sepsaný s Emerichem Rathem 10. 11. 1952.

⁶⁸ Tamtéž, např. Zpráva agenta Jarde řídicímu orgánu Hlavatému z 25. 9. 1952.

⁶⁹ Tamtéž, Zpráva o vyšetřování KS StB Praha pro krajskou prokuraturu v Praze z 20. 1. 1953.

⁷⁰ Tamtéž, Okresní prokuratura Praha-předběžná zpráva z 29. 1. 1953.

⁷¹ Tamtéž, Rozkaz k zatčení a zpráva o domovní prohlídce z 30. 9. 1952.

⁷² Tamtéž, Dopis Závodní rady ROH československého Červeného kříže z 14. 3. 1952.

Fotografie Emericha Ratha pořízené po jeho zatčení Státní bezpečností 30. září 1952 (Archiv bezpečnostních složek)

bude všude dobře. Kromě kostýmu indiána prý vystoupil a zatancoval jako babička havajské tanečnice, což mělo působit mimořádně pohoršujícím dojmem, vzhledem k tomu, že byl spoře oděný. Navíc se tancoval foxtrot, „tanec invaze“.⁷³

Původní obvinění se týkalo propagace amerického stylu života a nepřátelské činnosti proti republice. Rathův obhájce doktor Nokovec se snažil zajistit, aby byl jeho klient vyšetřován na svobodě; zejména argumentoval jeho těžkou cukrovkou. To bylo rázně zamítnuto — osmašedesátiletý Rath představoval příliš velkou hrozbu. Nutno dodat, že právník Nokovec předvedl na onu dobu slušnou snahu svému klientu pomoci, což se projevilo i během samotného soudního procesu a odvolacího řízení.⁷⁴

Hlavním vyšetřovatelem v Rathově případě byl stanoven příslušník Krajské správy StB Praha, vrchní strážmistr Jan Žalud. Výsledky převážně mladých trampů, především pak v podstatě korunní svědkyně Jiřiny Müllerové (1937), notorické útěkářky z nejrůznějších výchovných zařízení, se vedly naprosto tendenčním a účelovým způsobem. Nezletilé mládeži se vkládaly do úst slovní obraty typu *propaguje americký způsob života, jeho chování se nehodí do naší socializující republiky, poslouchal zahraniční rozhlas, který vede proti naší lidově-demokratické republice studenou válku*.⁷⁵

Postupně se začaly výsledky stáčet z konkrétního zářijového tramského potlachu na obecnější Rathovu „trestnou“ činnost. Měl mládeži pouštět „štvavé zahraniční vysíláčky“ Rádio Svobodná Evropa a Hlas Ameriky a vychvalovat život v USA (nezaměstnaní se tam prý mají lépe než v Československu dělníci a každý tamní dělník má vlastní auto). Údajně dával mladým lidem cigarety a alkohol, nabádal je ke krádežím a odrazoval od práce. Dokonce se objevovala i tvrdá obvinění z homosexuálních styků Ratha s mladými chlapci a provozování tzv. *kultůry* na jeho ranči, což bylo hromadné znásilnění mladých dívek včetně jejich dalšího ponižování.⁷⁶ Někteří vyslýchání však odpovídali i bezelstně a Rathovi nechtěli uškodit. Například Jaroslav Jelínek řečený „Malý Pedrák“ (1937) vypovídal, jak s kamarády vykradli Rathovu chatu, aby pro něj zachránili cennější věci, než se vrátí na svobodu.⁷⁷

⁷³ Tamtéž, Protokol o výpovědi s Irmou Ehlovou a Jiřinou Müllerovou z 8. 12. 1952.

⁷⁴ Tamtéž, Protokol o hlavním líčení z 17. 6. 1953 a reakce na odvolání proti rozsudku z 9. 12. 1953.

⁷⁵ Tamtéž, Výslechové protokoly s Irmou Ehlovou, Miroslavem Meidlem, Eduardem Skuhrovským, Vladimírem Batlíkem.

⁷⁶ Tamtéž, Protokoly o výpovědích Jiřiny Müllerové, Miroslava Jančí, Miroslava Štvána.

⁷⁷ Tamtéž, Protokol o výpovědi Jaroslava Jelínka z 9. 2. 1953.

Emerich se odmítal k výše zmíněným více či méně fantaskním obviněním přiznat, v trestním oznámení se proto objevila věta: *Během několika měsíců úporných výsledků nepřiznal svou záškodnickou činnost, musí být proto usvědčován.*⁷⁸ Zde se pravděpodobně zkombinovaly dvě z jeho vlastností — odolnost a pravdomluvnost. Navíc celkem logicky většinu nařčení vyvracel. Popíral, že by narušoval morálku mladých lidí, naopak se je snažil vést ke sportu a varovat před škodlivostí kouření a konzumací alkoholu, což od něj jako od celoživotního sportovce, nekuřáka a abstinenta znělo velmi přesvědčivě. O tramském potlachu mluvil jako o neškodné zábavě, kterou chtěl udělat radost mládeži a sám sebe rozptýlit. Dále vypovídal, že nepodporoval americký způsob života, ale tramping a sport v přírodě. K poslechu Hlasu Ameriky a Rádía Svobodná Evropa se přiznal, ale jen soukromému. Nepropagoval „kapitalistické zřízení v USA“, jen vyprávěl o svých zahraničních sportovních dobrodružstvích. Říkal, že na dnešním lidově demokratickém zřízení oceňuje ze svého pohledu sportovce péči o mládež v této oblasti, schvaluje i znárodnění velkých podniků, jen si nemohl hned zvyknout na zařazení svého obchodu do socialistického sektoru. Jako rudý hadr na býka muselo na vyšetřovatele působit Rathovo tvrzení, že nepokládal za svou povinnost vést mladé lidi k chození na brigády. Věta *dával jsem si dobrý pozor, abych nemluvil proti režimu v situaci, kdy vím, že mezi trampy je mnoho agentů StB* musela Žaluda a jeho kolegy definitivně uzemnit.⁷⁹

Krajská správa StB vypracovala proti Rathovi 24. února 1953 trestní oznámení. To se skládalo z množství ideologických floskulí, kupříkladu: *Rath zapomněl, že je z dělnického prostředí, jeho heslem je obchod a zase obchod, provozuje úmyslnou nepřátelskou činnost mezi mládeží* atd. Znovu se objevuje propagování „západnického“ stylu života, agitace Ratha vedoucí k realizovaným i nerealizovaným útekům mladých lidí na Západ, poslech „štvavých vysílaček“, jeho možné napojení na „nepřátelské živly“ v zahraničí a především obecné ohrožování mravní výchovy mládeže, což krásně shrnuje následující věta z trestního oznámení: *Rath jest bezcharakterní člověk, který aby dosáhl svých buržoazních choutek se neštítí ničeho, ani toho zločinu, že svým jednáním a chováním narušil vážně morálku mladých lidí, které mimo jiné otravoval jedem nenávisti proti lidově demokratickému zřízení v ČSR.*⁸⁰

Žaloba z 11. dubna 1953, kterou předložil okresní prokurátor lidového trestního soudu v Praze JUDr. Petr Vaněček, nakonec Rathovi přiřkla pokus spáchat trestný čin sdružování proti republice a trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže. Argumentovala tím, že se měl snažit založit organizaci za účelem podvracení lidově-demokratického zřízení, k čemuž měl využít tramské potlachu, jež pořádal na svém ranči. Osobám mladším 18 let umožňoval žít zahálčivý a nemravný život. Dnes těžko pochopitelný paragraf o propagování amerického způsobu života se již v textu obžaloby nevyskytoval. Jako důkazní materiál proti Rathovi, který měl potvrzovat jeho zkaženost a špatný vliv na mládež, sloužily jeho fotografie, kde figuroval v převleku za indiána, námořníka či v kovbojském oděvu, a dopis jeho vzdálenému příteli ze Spojených států.⁸¹

Hlavní líčení u lidového trestního soudu v Praze proběhlo 17. června 1953. Předsedou senátu byl JUDr. Evžen Patzák, přísedícími soudci Václav Šlajs a Josef Cink, za prokuraturu už zmíněný Petr Vaněček. Přelíčení se uskutečnilo bez přítomnosti veřejnosti neboť údajně by hrozilo její mravní pohoršení. Emerich Rath trval na své nevině, a to ve všech směrech. Jen připustil, že neohlídal, aby svědkyně Müllerová na inkriminovaném potlachu nespala společně s chlapci. Soudní řízení muselo být nakonec odročeno kvůli absenci klíčových svědků Jančí a Müllerové, toho času na útěku z diagnostického ústavu pro dívky v Praze-Hodkovičkách.⁸²

⁷⁸ Tamtéž, KS StB Praha-trestní oznámení z 24. 2. 1953.

⁷⁹ Tamtéž, Protokol o výpovědi s Emerichem Rathem z 16. 2. 1953.

⁸⁰ Tamtéž, KS StB Praha-trestní oznámení na Emericha Ratha z 24. 2. 1953.

⁸¹ Tamtéž, Žaloba na Emericha Ratha u lidového soudu trestního v Praze z 11. 4. 1953.

⁸² Tamtéž, Protokol o hlavním líčení u lidového trestního soudu v Praze z 17. 6. 1953.

Odročený soud s Rathem zasedl 9. září 1953 i přesto, že korunní svědkyně Müllerová se stále nacházela na útěku. Osazenstvo soudního tribunálu, totožné od minula, uznalo Ratha vinným z trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže dle § 215 tr. zák., naopak ho zprostito žaloby z pokusu trestného činu sdružování proti republice a vyměřilo mu trest šesti měsíců odnětí svobody nepodmíněně. Tuto délku bohatě pokryla vazba, z níž byl okamžitě propuštěn.⁸³ V rámci trestu došlo k zabavení Rathova majetku, ten mu však díky chytrému odvolání jeho obhájce na základě rozhodnutí krajského soudu v Praze z 9. prosince 1953 byl navrácen. Rozhodnutí stálo na argumentu, že propadlé věci nesloužily ke spáchání trestného skutku. Chata s hřištěm v Lukách pod Medníkem technicky ani zabavena být nemohla — Rath ji daroval ještě před svým zatčením československému Červenému kříži.⁸⁴

Zdokumentovat poslední roky Rathova života je poměrně obtížné. Není mnoho důvěryhodných pramenů, o něž by se dalo opřít. Po propuštění spíše živořil, nedostal žádný důchod, a nezbylo mu tak nic jiného než si přivydělávat prodejem zbytku zboží ze svého bývalého obchodu (které bylo během jeho ročního pobytu ve vazbě z velké části stejně rozkradeno) a jako uklízeč ulic. Jezdil po Praze s vozíkem na odpadky, lopatou a koštětem, nescházel mu však optimismus, a byť se mu hromadily zdravotní problémy (trápila ho zhoršující se cukrovka, navíc utrpěl pracovní úraz, když jej srazilo auto), snažil se nadále sportovat. Na sklonku života mu kamarádi splnili přání vrátit se do milovaných Krkonoš. Zde dostal nejpozději roku 1959 místo pomocné síly (topil, pomáhal v kuchyni atd.) na horské chatě Luční bouda a ve svém malém pokojíčku tu vyprávěl zájemcům o své neuvěřitelné životní pouti. Nevynechal samozřejmě ani památný závod z roku 1913, jenž se odehrával přímo v místě vyprávění.⁸⁵

Měl ještě jeden velký sen, ten mu však komunisté zhatili. Dostal jako čestný host oficiální pozvánku od Mezinárodního olympijského výboru zúčastnit se XVII. letních olympijských her v Římě, konajících se mezi 25. srpnem a 11. zářím 1960. Rath se tam chtěl ve svých téměř 77 letech vydat na kole a pořádat během cesty sportovní přednášky. To mu však jako nepříteli socialistického zřízení bylo důrazně zamítnuto.⁸⁶

Poté, co vládnoucí režim zavraždil jeho sen, mu známí kvůli jeho zhoršujícímu se zdravotnímu stavu vyjednali pobyt v domově důchodců v Benešově. Odtud odešel za svým bratrancem do Broumova. Zřejmě během pobytu u bratrance, 23. března 1962, vepsal do své knihy z roku 1906 několik zajímavých poznámek, které mají jednoho společného jmenovatele — totiž jednoznačné přihlášení se k české národnosti, zdůraznění, že se považuje a vždy považoval za Čecha, nehledě na česko-německý původ.⁸⁷

S bratrancem se rozhádal, chvíli živořil v podstatě jako bezdomovec, než byl v srpnu 1962 odvezen příslušníky SNB do domova důchodců ve Stárkově. Nastoupil tam bez jakéhokoliv majetku s jediným přáním — moci sportovat a pracovat. Ovšem již po čtyřech měsících putoval do broumovské nemocnice, kde ve věku 79 let 21. prosince 1962 umírá na následky těžkého infarktu.⁸⁸ V zapomnění, avšak s čistým štítem. ■

⁸³ Tamtéž, Protokol o hlavním líčení (druhý) u lidového trestního soudu v Praze z 9. 9. 1953.

⁸⁴ Tamtéž, Reakce Krajského soudu v Praze na odvolání proti rozsudku lidového trestního soudu v Praze z 9. 12. 1953.

⁸⁵ Vzpomínky pamětnice Mgr. Marie Petrové, které sdělila autorovi studie 15. 6. 2022.

⁸⁶ KOLÁŘ, Pavel: Emerich Rath. *Reflex*, 13. 3. 2004.

⁸⁷ ANM, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Emerich Rath (1906—1936), kniha *Der Gepäckmarsch...*

⁸⁸ Tamtéž, Úmrtí oznámení-Emerich Rath.

Vzpomínka na květinku

Dokumenty o Lilian Landové

Petr Blažek

DNE 1. ZÁŘÍ 2022 BYLO NA GYMNÁZIUM ARABSKÁ V PRAZE ODHALENO NĚKOLIK PAMĚTNÍCH DESEK. MAJÍ NETRADIČNÍ PODOBU, NEBOŽ JSOU TAKÉ VÝTVARNOU A SOUČASNĚ SVĚTELNOU INSTALACÍ. PŘIPOMÍNÁJÍ OSOBNOSTI, KTERÉ NA TĚTO STŘEDNÍ ŠKOLE V MINULOSTI STUDOVALY. JE MEZI NIMI TAKÉ LILIAN LANDOVÁ, JEŽ ZDE STUDIOVALA V LETECH 1974—1977.¹

Lilian Landová (1959—1979) připravila v roce 1977 na gymnáziu koncert písničkáře Jaroslava Hutky a zorganizovala petici na jeho podporu. Následovala šikana a její vynucený přestup na gymnázium Přípotoční v Praze, kde dostudovala v červnu 1978. Lilian se poté stala signatářkou Charty 77, udržovala kontakty s undergroundem a účastnila se bytových seminářů. V květnu 1979 byla na osmačtyřicet hodin zadržena a opakovaně vyslýchána Státní bezpečností. Ve stejné době u ní podle pamětníků propukla deprese kvůli mezilidským vztahům.² V tíživé osobní situaci spáchala Lilian Landová v červnu 1979 sebevraždu otravou svítiplynem.³

Muzeum paměti XX. století podpořilo v roce 2021 snahu o instalaci pamětní desky Lilian Landové stanoviskem, které na výzvu správní rady muzea připravil autor této edice dokumentů. Zařadil do ní dokumenty z operativního svazku Státní bezpečnosti vedeného k ní v letech 1977—1978,⁴ zápis o jejím vyloučení ze Socialistického svazu mládeže v listopadu 1977,⁵ výše zmíněné stanovisko Muzea paměti XX. století,⁶ dva dobové fejetony písničkáře Jaroslava Hutky⁷ a osobní vzpomínku architekta Ivana Vavříka (oběma děkujeme za svolení k publikaci).⁸

¹ K životním osudům Lilian Landové napsal článek historik Luboš Švec na základě dokumentů StB a vzpomínek pamětníků. Srov. ŠVEC, Luboš: Disidentství mladé studentky, jež vyústilo v tragédii. *Lidové noviny*, 25. 6. 2017, viz https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/disidentstvi-mlade-studenky-jez-vyustilo-v-tragedii.A170622_205957_pozice-tema_lube (poslední přístup 11. 10. 2022). Stejnému tématu se také věnovala spisovatelka Milena Štrafeldová, když připravila pořad, který odvysílal Český rozhlas. ŠTRAFELDOVÁ, Milena: Lilian Landová. „Zapomenutý“ příběh disentu. *Český rozhlas Plus*, 12. 12. 2020. Autorka napsala rovněž román, který je volně inspirován životními osudy Lilian Landové. Srov. ŠTRAFELDOVÁ, Milena: *Krycí jméno Studentka*. Ikar, Praha 2022.

² Rozhovory s Františkem Stárkem (5. září 2022) a Miroslavem Vodrážkou (7. září 2022).

³ Srov. dok. č. 13.

⁴ Srov. dok. č. 3—11.

⁵ Srov. dok. č. 1.

⁶ Srov. dok. č. 13.

⁷ Srov. dok. č. 2, 12.

⁸ Srov. dok. č. 14.

Lilian Landová (archiv Heleny Platkevičové)

Publikované dokumenty ukazují, jakým způsobem komunistický režim v druhé polovině sedmdesátých let ovlivňoval prostřednictvím tajné policie či svazácké organizace každodenní život společnosti. Dokládají konkrétní podobu represivních opatření proti mladé studentce za její podporu alternativní kultury a kontakty s opozičními aktivisty. Nikdo ze svazáckých funkcionářů, pracovníků tajné policie a jejich tajných spolupracovníků nebyl po listopadu 1989 za svoje činy potrestán.

Předkládané dokumenty jsou publikovány v úplném znění. Každý je vybaven stručným záhlavním registrem, kde jsou uvedeny datum, místo vzniku, stručný obsah a informace o původci a případném adresátovi dokumentu. Do jazykové podoby dokumentů jsme z důvodu zachování jejich autenticity zasahovali v minimální míře, oprav doznaly zejména zjevné překlepy a omyly v interpunkci. Dokumenty byly publikovány poprvé, s výjimkou fejetonů Jaroslava Hutky, u kterých je uveden bibliografický odkaz. Poznámkový aparát také doplňuje skutečnosti uváděné v dokumentech, informuje o archivních, biografických a topografických údajích, případně upozorňuje na věcné chyby a omyly. Dokumenty jsou uspořádány chronologicky.

D 1

1977, 15. listopadu, Praha — Zápis z mimořádné schůze Celoškolského výboru SSM gymnázia Arabská 14 v Praze, na které byla vyloučena Lilian Landová z SSM.

Přítomni:

CŠV SSM — ss. Vacek, Almásy, Mráček, Janatová, Blaháková, Langerová, Červinková, Saturková, Kozáková

Výbor 13. ZO SSM — ss. Holubová, Němcová, Minaříková, Hradiláková, Adámková

Za vedení školy — s. ředitelka J. Vorlíčková

Zástupkyně ředitelky s. Balcarová, s. Vrbová

Předsedkyně ROH s. Kotlabová

Třídní profesorka IV. B s. Herbrychová

Členka 13. ZO SSM s. Lilian Landová

Tajemník OV SSM pro střední školy s. Špírek

Instruktor ZUČ s. Schmidt

Omluveni: ss. Vančurová, Chládek

Program: Projednat chování a jednání s. Lilian Landové podle připomínek OV SSM Praha 6

1. Zprostředkovala neideologickou akci v prostorách školy dne 23. 1. 1977, na které vystoupil zpěvák Jaroslav Hutka.⁹ Jeho vystoupení neodpovídalo zásadám socialistické kultury a působilo neideově na členy SSM gymnázia. (připomínky OV SSM)¹⁰
 - S. Schmidt doplnil záznam OV SSM:
 - v průběhu akce nebyl dodržen dozor profesorského sboru. Programu byl přítomen syn¹¹ ministra kultury Milana Klusáka,¹² který informoval svého otce a ten upozornil OV SSM na program,
 - s. Janatová, která zastává funkci kulturního referenta na škole, byla pozvána na OV SSM, kde podala zprávu o vystoupení zpěváka Hutky,
 - po tom byla pozvána na obvod s. Landová, kde byla upozorněna, aby od takové činnosti upustila.
 - S. Schmidt dále citoval slova s. Landové, která si myslí, že vystoupení zpěváka Hutky je jediný způsob, jak podat kulturu mladým lidem, a že si není vědoma ničeho pobuřujícího.
2. Záznam OV SSM: V období letní aktivity na chmelu v létě 1977 zesměšnila podpisovou akci proti výrobě neutronové bomby a tím způsobila, že většina studentů k této akci přistupovala jako ke zbytečnosti. S. Schmidt doplnil: při projednávání na OV SSM s. Landová řekla, že měla prázdniny a o politické dění ve světě se nezajímala a že prezident USA je natolik rozumný, aby věděl, co popisuje a dělá.
3. Záznam OV SSM: na téže brigádě uspořádala podpisovou akci za osvobození zpěváka Jaroslava Hutky. Prý je neprávem držen ve vězení, a to jen proto, že on jako jediný šíří opravdovou kulturu umění.
 - S. Schmidt záznam doplnil: Dopis byl adresován ministru kultury a také byl odeslán. S. Schmidt se dotázal s. Landové, zda byl dopis někým podepsán nebo jej dávala podepisovat dalším studentům.
 - S. Landová: Dopis byl podepsán asi 70 studenty.
 - S. Schmidt: Upozornil na to, že v sousední vesnici Veclově probíhala podobná akce mezi studenty gymnázia J. Keplera. Domnívá se, že studenti dopis podepsali, protože nevěděli, kdo je zpěvák Hutka a nebyli seznámeni s jeho činností.

⁹ Jaroslav Hutka (1947), český hudebník, básník a spisovatel. Od roku 1967 vystupoval jako folkový písničkář. V roce 1972 spoluzakladatel sdružení Šafrán. V roce 1977 podepsal Prohlášení Charty 77. V roce 1978 se pod tlakem StB vystěhoval do Nizozemska. V roce 1989 se vrátil do Československa, kde se stal jedním ze symbolů listopadové revoluce. V ABS je dochován rozsáhlý spis StB vedený k jeho osobě, kde se nachází také několik dokumentů k Lilian Landové. Srov. ABS, f. KR/MV, arch. č. 677997 MV.

¹⁰ Srov. dok. č. 2, 4, 12.

¹¹ Miroslav Klusák (1951), psycholog a vysokoškolský pedagog.

¹² Milan Klusák (1923—1992), komunistický diplomat a politik. Ministrem kultury České socialistické republiky byl v letech 1973—1988.

Lilian Landová a František „Čuñas“ Stárek. Příprava na divadelní vystoupení v Nové Vísce na Karlovarsku, 1978 (archiv Františka Stárka)

S. Landová se v diskusi snažila objasnit své názory na interpretaci písniček a řekla, že si neumí představit, že zpěváci typu Gotta by měli být pravými představiteli současného umění. Dále řekla, že člen SSM by neměl být za své názory napadán.

S. Schmidt ji upozornil, že když se stane členem určité organizace, měla by prosazovat její cíle a dodržovat stanovy. S. Landová je členkou SSM, a jestliže tyto cíle a stanovy porušila, je navrženo ji ze Svazu vyloučit. Požádal předsedu ČSV SSM a předsedu třídního výboru o vyjádření.

S. Vacek, předseda ČSV SSM:

- souhlasím s tím, že akce se zpěvákem Hutkou tak, jak byla popsána zúčastněnými, nebyla ideologicky na výši. Vystoupení jsem se nezúčastnil;
- ČSV SSM se dopustil chyby, že nezajistil dozor z profesorského sboru;
- dopis adresovaný ministerstvu školství sice neviděl, ale ztotožňuje se s názorem s. Schmidta.

S. Holubová, předsedkyně 13. ZO SSM: prohlásila, že nebyla přítomna na vystoupení zpěváka Hutky ve škole a chmelové brigády se nezúčastnila. O jednání s. Landové byla informována s. Schmidtem, a proto se připojuje k názoru s. Schmidta.

S. Landová: Odmítla tvrzení, že řekla, že koncerty Jaroslava Hutky jsou jediným způsobem, jak podat kulturu dnešním mladým lidem a odmítá tvrzení, že se o politiku nezajímá. V době prázdnin byla mimo území ČSSR a neměla příležitost sledovat vývoj událostí. Nesouhlasila s vyjádřením s. Schmidta o prezidentovi USA. Objasnila dále, že v dopise podepsovaném na chmelové brigádě nebylo nic o vyšetřování činnosti J. Hutky. Podle jejího názoru, jestliže zpěvákovi vycházejí deset let gramofonové desky, nemohou se jeho písničky během jednoho roku stát špatnými.

S. Schmidt prohlásil, že se zpěvák Hutka bude těžko prosazovat ve Smetanově síni nežli ve školní jídelně. Při zjištění, že se projevuje na dvě strany, byl volán k zodpovědnosti. Při vystoupení pro menší skupiny posluchačů používal protisocialistických textů, což si nedovolil při veřejném vystoupení.

S. Landová: jestliže zpěvákovi Hutkovi vycházely gramofonové desky, nemůže pochopit, jak se mohla jeho činnost tak dlouho přehlížet. Není si vědoma, že by vystupoval na dvě strany. Jeho koncerty jí připadaly vždy stejné jak pro 50 lidí, tak pro 250. Byl uznán jako výrazná umělecká osobnost. Dále s. Landová k akci na chmelu řekla, že někteří funkcionáři SSM věděli o akci, kterou zorganizovala, ale nikdo ji neupozornil, že dělá něco nevhodného.

- 1 -

Jaroslav Hutka: Poprava květin

snež

Kdo řekne květy jakých se dočká plodů?
/fejton s přílohou/

My, kteří jsme po stupních "skrachovanců" dopadli až před vězeňské vrata, cítíme vzlátní vzrušení, když zahlédneme počátek vlastního příběhu. Člověk si klidně, plitce a po svém pluje životem a najednou ho to shodí pod hladinu. Začíná být se společností vyoperován, pocítí nad sebou ošklivost a lítost a padá. Poznává hloubku, nadýchne temno a začíná vážit světlo.

Asi před rokem, když jsem šel ještě hrát na Rychtu, mě zastavila na ulici dívka zvučného hlasu. Prý jestli bych nezahrál u nich ve škole, že by se poptala a řekla mi. Já měl zássadu, že hraju všude kam mě pozvou. Poptala se a zbledla z toho bylo představení. I když byl ledem, byla trochu hezká deba. U školního vchodu se mě několik gymnasietek ptalo, jestli si nechci přečíst Chartu 77. Nechtěl jsem, neboť jsem jí už čet. "Te je hrozný, už te čet kde kdo," stěžovali si.

Pak začlo představení. Stará čistota, nová špína, mládčej hravost, netrpělivá hlučnost chodeb a erotika těsně před skalením - tak mi voní gymnasium. Tabule, která jde vyleštit do nevinnosti a nebo pomazat hevnem. Och, až jsem se při tom slově zakuckal! Ale nepředbíhejme. Gymnasiisté se mnou pěli staré lidové písně, zamýšleli se nad vážnými texty a smáli se těm legračním. Živě reagovali na Sokratův příběh, který jsem tehdy ještě pouze vyprávěl. Kdo mohl tušit, že tam bude Milan Klusák, syn ministra kultury a bude si na Sokrata stěžovat tatínkovi? Když dny několikrát zatáhly oponu noci, začal se hledat viník. Já byl daleko, Sokratés po smrti, tak sáhli po dívce zvučného hlasu, Lilian Landové, a postavili jí na koberec. Jako by ona nehla za blbost Athéšanů! Ale mluvilo se o mně. Prý jsem rádeby umělec a že mi jako nejivka skočila na špek a že chtějí magnetofonový záznam, dala ho a věci se sdály usnout.

Přehoupl se půlrok a shorké zimy se stala studené léto. Policie mě začala stíhat pro nedovolenou živnost, aniž si všimla autorského zákoníku, textu mých smluv a toho, že umění nejde znárodnovat, obzvlášť když je lidové. Část mládeže pochopila, že jsem nespíval pouze sám pro sebe a začala tatínkovi Milana Klusáka psát petice, aby se zme zstal. Lilianine gymnasium bylo na chmelu. Žák Novák se zašil do chmelevého štábu a chodil po chmelnici s papírem bez textu pro úpis na nevyplněnou směnku "neutronky". Lilian chodila s textem pro ministra kultury. Novák jí říkal: "Podepiš mi neutronku a já ti podepíšu Hutku." Filosev Tomín psal v tu dobu dopis kde srovnával zákaz neutronové pumy se zákazem mého zpívání a tvrdil, že my musíme aby mohlo být zakázáno první, musí být povoleno druhé. Novákovi se žáci posmívali a Lilianě ne. Tak si na ni počkal, za vraty jí nafackoval a šel to žalovat panstvu. Takový malý český Novák.

Brigáda skončila a Lilian zase stála na koberci a už se mluvilo o vyhovování. Školní ředitelka pedagogicky vysvětlovala, že mě nikdy neslyšela a nezná mě, ale že se posmívám poctivé práci a stím, že ona nemůže souhlasit. V čem se posmívám nevedla, sni proč ke slovu práce je tak nutný příylastek poctivá. Na obvodním výboře svazu mládeže souduzi Schmidt a Špírek pouštěli hrázu a jen tak mezi sebou smutně předhřeli: "Tak se zdá, že na celým tom chmelu víc lidí podepsalo Hutku než neutronku." Na Lilian vytáhli těžké vozatajstvo a podle zákeřných

S. Schmidt ji upozornil, že není oprávněna ke shromažďování podpisů k akcím, které jsou ob-
ráceny proti státu.

S. Landová objasnila svůj názor, že obsah dopisu není v rozporu se socialistickým státem, a se-
známila všechny s přesným zněním odeslaného dopisu a dále doplnila, že tento dopis neměl nic
společného s akcí organizovanou ve vesnici Veclov.

Přesné znění dopisu:

Vážený pane ministře, dovolte nám, abychom zaujali stanovisko k umělecké činnosti zpěváka
Jaroslava Hutky. Myslíme si, že tento je přínosem pro naši kulturu a byli bychom rádi, kdyby mohl
vystupovat i nadále na odpovídající profesionální úrovni.

Na dotaz s. Schmidta odpověděla, že věděla, že dopis podepíše několik jejích přátel.

S. Schmidt požádal přítomné, aby se vyjádřili k jednání s. Landové.

S. Vacek: Osobně jsem se setkal se s. Landovou několikrát. Úspěšně vydala 2 čísla školního ča-
sopisu a není mi známo, proč dále přestal časopis vycházet.

S. Holubová: Její uvedenou činnost nemohu zcela posoudit. Účastnila se brigád, např. směny Ná-
rodní fronty, zasloužila se o vydávání školního časopisu, který přestal vycházet pro základní mate-
riální nedostatky, zúčastnila se společných akcí např. První máj, splnila 15 konkrétních činů SSM,
sběrových akcí a zúčastnila se dobrovolných vystoupení v mateřských školkách s nastudovanou po-
hádkou. Opět zdůraznila, že se nezúčastnila chmelové brigády.

S. Janatová, kulturní referent ČŠV SSM: vystoupení kytaristy Mertu se nemohlo uskutečnit
a s. Landová navrhla náhradou zajištění zpěváka a kytaristy Jaroslava Hutky. Nevěděla jsem nic
o Hutkových osobních kvalitách a vzhledem k jeho veřejným vystoupením jsem se nedomnívala, že
by jeho vystoupení ve škole mohlo být v rozporu se socialistickou společností. Na představení jsem
byla pouze deset minut a nemůžu potvrdit a ani vyloučit, co o něm bylo řečeno. Dopis adresovaný
ministru kultury mi s. Landová dala přečíst, bylo na něm již několik podpisů a neprovázela to žád-
ným komentářem. Bylo mi vytýkáno, že jsem této akci měla zabránit, ale protože tam byli přítomni
vyšší funkcionáři než já, a kdyby dopis byl závadný, zabránili této akci sami. Domnívám se, že akce
na chmelu byla unáhlená a nedomyšlená a že s. Landová nemá právo zvat zpěváka Hutku do školy
pod hlavičkou SSM.

S. Špírek řekl, že s. Landová prohlásila na jednání OV SSM, že nemusí být členkou SSM.

S. Landová odpověděla, že přispěla k rozvoji SSM na škole dostatečně

— nikomu nevnucovala vystoupení Hutky na škole, pouze ho navrhla jako náhradu za kytaristu
Mertu,

— vystoupení Hutky bylo známo měsíc předem, takže se všichni mohli o něm dostatečně infor-
movat,

— zúčastnila jsem se asi 80 % jeho koncertů a nevěšila jsem si žádné dvoustrannosti jeho pro-
jevu, o politiku se nezajímám

S. ředitelka Vorlíčková: člen SSM a student školy se o politiku musí zajímat, protože má per-
spektivu být platným členem společnosti. Je nemyšlitelné, aby se o politiku nestaral. S. Landovou
vážou k J. Hutkovi silné citové vztahy a tím je ovlivněno celé její chování. Závažné je její jednání
v době chmelové brigády proti výrobě neutronové bomby. Porušila stanovy SSM a v mnohém po-
stupovala neuváženě a nezkušeně.

S. Herbrychová, třídní profesorka IV. B: S. Landová je komplikovaná dívka i povahově. Jedná
velice impulsivně až zbrkle. Proto nelze její chování posuzovat vždy podle prvního dojmu, ráda
„vyletí“. Její vývoj je ovlivněn složitými rodinnými poměry, žije u babičky. Hledá citové zakotvení
u člověka, na kterého by se mohla upnout a který by ji zaujal, protože toto citové zakotvení nenašla
ve své rodině.

S. Špírek: o jejím vyloučení bude rozhodovat základní organizace SSM.

S. Schmidt: OV SSM je toho názoru, že s. Landová porušila stanovy SSM a existují pouze dvě ře-
šení, a to vyloučit nebo nevyloučit.

Po kratší diskusi k návrhu OV SSM na vyloučení s. Landové ze SSM dal s. Schmidt hlasovat. Pro
vyloučení s. Landové ze SSM se vyslovilo 12 hlasů, proti vyloučení 1 hlas a hlasování se zdržel 1 hlas.

Zapsala 15. 11. 1977 s. Kozáková

Ověřil 18. 11. 1977 s. Vacek

D 2

1977, 24. listopadu, Praha — Fejeton písničkáře Jaroslava Hutky o šikanování Lilian Landové.

Poprava květin

My, kteří jsme po stupních „zkrachovanců“ dopadli až před vězeňská vrata, cítíme zvláštní vzrušení, když zahlédneme počátek vlastního příběhu. Člověk si klidně, plynule a po svém pluje životem a najednou ho to shodí pod hladinu. Začíná být ze společnosti vyoperován, pocítí nad sebou ošklivost a lítost a padá. Poznává hloubku, nadýchne temno a začíná vážit světlo.

Asi před rokem, když jsem šel ještě hrát na Rychtu, mě zastavila dívka zvučného hlasu. Prý jestli bych nezahrál u nich ve škole, že by se poptala a řekla mi. Já měl zásadu, že zahraju všude, kam mě pozvou. Poptala se a 31. ledna z toho bylo představení. I když byl leden, byla trochu horká doba. U školního vchodu se mě několik gymnazistek ptalo, jestli si nechci přečíst Chartu 77. Nechtěl jsem, neboť jsem ji už četl. „To je hrozný, už to četl kdekdokdo,“ stěžovaly si.

Pak začalo představení. Stará čistota, nová špína, mláděcí hravost, netrpělivá hlučnost chodeb a erotika těsně před zkalením — tak mi voní gymnázium. Tabule, která jde vyleštit do nevinnosti nebo pomazat hovnem. Och, až jsem se při tom slově zakuckal! Ale nepředbíhejme. Gymnazisté se mnou pěli staré lidové písně, zamýšleli se nad vážnými texty a smáli se těm legračním. Živě reagovali na Sokratův příběh, který jsem tehdy ještě pouze vyprávěl. Kdo mohl tušit, že tam bude Milan¹³ Klusák, syn ministra kultury, a bude si na Sokrata stěžovat tatínkovi? Když dny několikrát zatáhly oponu noci, začal se hledat viník. Já byl daleko, Sokrates po smrti, tak sáhli po dívce zvučného hlasu Lilian Landové a postavili ji na koberec. Jako by ona mohla za blbost Athéňanů! Ale mluvilo se o mně. Prý jsem rádoby umělec a ona mi jako naivka skočila na špek a že chtějí magnetofonový záznam. Dala ho a věci se zdály usnout.

Přehoupl se půlrok a z horké zimy se stalo studené léto. Policie mě začala stíhat pro nedovolenou živnost, aniž si všimla autorského zákoníku, textu mých smluv a toho, že umění nejde znarodňovat, obzvláště když je lidové. Část mládeže pochopila, že jsem nezpíval pouze sám pro sebe, a začala tatínkovi Milana Klusáka psát petice, aby se mě zastal. Lilianino gymnázium bylo na chmelu. Žák Novák se zašil do chmelového štábu a chodil po chmelnici s papírem bez textu pro úpis na nevyplněnou směnku „neutronky“. Lilian chodila s textem pro ministra kultury. Novák jí říkal: „Podepiš mi neutronku a já ti podepišu Hutku.“ Filozof Tomin psal v tu dobu dopis, kde srovnával zákaz neutronové pumy se zákazem mého zpívání a tvrdil, že aby mohlo být zakázáno první, musí být povoleno druhé. Novákovi se žáci posmívali a Lilian ne. Tak si na ni počkal, za vraty jí nafackoval a šel to žalovat panstvu. Takový malý český Novák.

Brigáda skončila a Lilian zase stála na koberci a už se mluvilo o vyhazování. Školní ředitelka pedagogicky vysvětlovala, že mě sice nikdy neslyšela a nezná mě, ale že se posmívám poctivé práci a s tím že ona nemůže souhlasit. V čem se posmívám, nevedla, ani proč ke slovu práce je tak nutný přívlastek poctivá. Na obvodním výboru svazu mládeže soudruzi Schmidt a Špírek pouštěli hrůzu a jen tak mezi sebou smutně prohodili: „Tak se zdá, že na celém tom chmelu víc lidí podepsalo Hutku než neutronku.“ Na Lilian vytáhli těžké vozatajstvo a podle zákeřných zásad moderní války se přesun konal tajně a v noci...

První schůze se konala 15. listopadu. Před bezbrannou Lilian měla být do posledního okamžiku po novákovsku utajena, ale moták z vedlejší třídy ji varoval. Tedy si ji školní předseda Vacek tajně pozval do sklepa, ne kvůli fackám, ale aby jí oznámil, že ji zničit musí a že jí radí bránit se, jak to jde. Kat řekl popravenci: nedej se, alespoň napni svaly na krku!

„A co se stane, když to třídní organizace neodhlasuje?“ poptal se později tento podřízený Mydlář, nechtěje své řemeslo předat do cizích rukou.

„O to se nestarej, to je naše věc,“ odpověděl mocný obvodní inkvizitor, jist si tím, že každého je možno o něco připravit.

Druhá schůze vyhřezla 21. listopadu v domovské třídě Lilian. Podle stanov má právo vyloučit člena jen základní organizace, tedy její třída. Zahájila předsedkyně spolužačka Holubová: „Neberte to jako mé osobní stanovisko, dostala jsem se do velmi nepříjemné a trapné situace, ale musím vám říci, že je nutno Lilian Landovou vyloučit ze SSM. Je naprosto zbytečné se tomu jakkoli bránit, je to pokyn shora a odhlasovat to musíme,“ promluvila hlasem ovce. Zbytek stáda tiše seděl v lavicích s představou, že by jinak mohl přijít o své humanitní vzdělání. Lilian zazněla zvukem ryziho kovu:

¹³ Správně Miroslav.

Jaroslav Hutka na festivalu v Pezinku 9. července 1977 (archiv Jaroslava Hutky)

„Sokrates, když šel od soudu, řekl, že lidé byli tak zaslepeni nenávistí, že nebyli schopni a ochotni mu rozumět. Vy mi ale rozumíte a vaší nenávisti se nebojím. Bojím se vašeho strachu, a proto chci, abyste teď promluvili nahlas. Nestojím o takové projevy solidarity, jakých se mi dostalo po minulé schůzi, kdy mi lidé mezi čtyřma očima říkali, že mě mají rádi a že mi rozumějí, že ale nemůžou nic dělat, protože se chtějí dostat na vysokou školu. Dnes jsem to já, zítra to může být kdokoliv další. Strach dokázal, že se ničíme vlastní silou.“

Klasikové jistě v hrobě ožili, ale se spolužáky to nehnulo. Vešel pouze sklepní předseda Vacek, a i když mu slunce ještě nepředvedlo dvacet jar, promluvil temným hlasem byzantského středověku, že od vyloučení ji stejně nikdo neochrání, neboť vyloučena být musí. (Eventuálně bude k tomu účelu převedena do jiné základní organizace.)

Poprava se konala následujícího slunečného dne, 22. listopadu. Předsedkyně spolužačka Holubová oznámila, že se musí zúčastnit všichni, nebo je čeká ředitelský postih. Zapomněla pouze dodat, že před pěti dny se slavil Den studentstva na památku zabitého Jana Opletala a dalších, kteří chtěli ubránit samostatnost a svobodu českých škol. Nad Lilian byl vyřčen ortel a soudruh Schmidt rozhodl po jezuitsku, že obhajoba se konat nebude, protože se konala včera. Sklepník Vacek pro jistotu oznámil: „V momentě, kdy bude někdo hlasovat proti vyloučení, ztotožňuje se se vším, co soudružka (dosud?) Landová kdykoliv a kdekoliv řekla, a bude proto také vyloučen.“

Po přehlednutí zvednutých rukou se dá říct, že výsledek byl ohromující, neboť i teď se ukázal nezadržitelně vítězný postup demokratického centralismu. Vyloučení bylo jednohlasné a hlasovalo i těch deset, kteří podepsali petici ministři.

Když bylo po popravě, shlukli se spolužáci kolem Lilian a prosili ji o prominutí, slíbili jí vypracovat maturitní otázky i domácí úkoly. Musí to pochopit! Jedna z dívek chce na filosofii a druhá chce na práva. Jenom mi není docela jasné, co tam teď budou dělat. No co? Hospodář napřed pohnojí, než zaseje, a tak se těch lepších zítřků nebojím.

[...] ¹⁴

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 2 strany A4 strojopis, mikrofiš.

HUTKA, Jaroslav: *Fejetony. Spisy Jaroslava Hutky*, sv. 3, Galén, Praha 2009, s. 45–47.

¹⁴ Jako příloha fejetonu byl připojen zápis z mimořádné schůze Celoškolního výboru SSM Gymnázia Arabská 14 v Praze, konané 15. listopadu 1977, na které byla Lilian Landová vyloučena z SSM. V této edici je zařazen chronologicky jako samostatný dokument. Srov. dok. č. 1, 4.

MINISTERSTVO VNITRA

PRISNE TAJNE!

28644

Registrační číslo

- STUDENTKA -

Krycí jméno

Registrován dne <u>2. 12. 77</u>	Ukončen dne _____
Obnoven dne _____	Ukončen dne _____

Archivní číslo 680131

680131

MV č. skl. 712

První strana svazku StB vedeného k Lilian Landové (Archiv bezpečnostních složek)

D 3

1977, 1. prosince, Praha — Žádost příslušníka 5. oddělení 2A odboru Správy StB Praha nstržm. Miloslava Hájka o zavedení spisu prověřované osoby k Lilian Landové.

Správa StB Praha
2A odbor — 5. oddělení
Praha dne 1. 12. 1977
[...] ¹⁵
Prvopisem
Počet listů: 1
[...] ¹⁶

ŽÁDOST

Žádám o zavedení spisu PO — STUDENTKA na osobu:

LANDOVÁ Lilian nar. 17. 4. 1959 Praha, studentka gymnázia Arabská 14 Praha 6, bytem Praha 6, Havlovská 3.

Ve spise bude prověřována činnost jmenované a její postoje a názory na zřízení našeho státu a na světové dění. Dále bude sledován její styk na party závadové mládeže a na protistátně orientované osoby.

Vypracoval: nstržm. Hájek M. ¹⁷
Za náč. 5. oddělení 2A odboru
(ppor. Maryško Jar.) ¹⁸

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 1 strana A4 strojopis, mikrofiš.

¹⁵ Razítko „Přísně tajné“.

¹⁶ Razítko s rukou vyplněnými údaji „ZABLOKOVÁN / SEO PRAHA v osobním spisu PO / reg. čís. 28644 kr. jm. „STUDENTKA“ / dne 2. XII. 77“. Připojen nečitelný podpis.

¹⁷ Miloslav Hájek (1953), pracovník Státní bezpečnosti. V roce 1972 absolvoval Strojní průmyslovou školu v Příbrami. K ministerstvu vnitra byl přijat po absolvování základní vojenské služby 1. října 1974. Pracoval v různých útvarech Správy StB Praha. Od 1. dubna 1975 působil jako referent, resp. starší referent 5. oddělení 2a odboru S-StB Praha a od 1. ledna 1978 jako starší referent 2. oddělení 2b odboru S-StB Praha. Od 1. března 1981 byl zařazen jako starší referent specialista 1. oddělení všeobecného statisticko-evidenčního odboru S-StB Praha. Člen KSČ od 18. dubna 1979. V letech 1986—1990 absolvoval denní studium na Fakultě StB VŠ SNB v Praze. Dne 1. listopadu 1988 byl povýšen do hodnosti kapitána. V roce 1990 nebyl z bezpečnostních složek propuštěn a po přeřazení pracoval jako starší inspektor pořádkové služby na místním oddělení na Smíchově.

¹⁸ Jaroslav Maryško (1952), pracovník Státní bezpečnosti. Původním povoláním provozní chemik. K ministerstvu vnitra byl přijat po absolvování náhradní vojenské služby 1. září 1971. Nejdříve působil jako frekventant Pohotovostního pluku VB ČSR. Od 1. března 1973 pracoval v různých útvarech Správy StB Praha. Od 15. října 1975 působil jako referent, resp. starší referent 5. oddělení IV. odboru, později 2a odboru S-StB Praha. Od 1. ledna 1978 byl zařazen jako starší referent 2. oddělení 2b odboru S-StB Praha. Od 1. dubna 1978 působil jako náčelník 2. oddělení 2b odboru S-StB Praha a od 1. dubna 1981 jako zástupce náčelníka 2b odboru S-StB Praha. Od 1. dubna 1987 byl zařazen jako starší referent specialista 3. oddělení 2a odboru S-StB Praha. Dne 31. prosince 1987 byl uvolněn ze služebního poměru z vážných osobních důvodů. Člen KSČ od 22. března 1976. V letech 1977—1981 absolvoval externí studium na IV. fakultě VŠ SNB v Bratislavě. Dne 1. května 1984 byl povýšen do hodnosti kapitána.

**Fotografie příslušníků StB,
kteří jsou uvedeni ve svazku
vedeném k Lilian Landové:
Václav Duchač, Miroslav Hájek,
Ladislav Irovský, Jaroslav
Maryško, Miluše Šislová,
Vlastimil Skalník a Ivo Tecl
(Archiv bezpečnostních
složek)**

D 4

1977, 23. prosince, Praha — Záznam o jednání příslušníka StB nstržm. Miloslava Hájka s vedením Gymnázia Arabská o Lilian Landové.

Správa StB Praha
2B odbor — 2. oddělení
Praha dne 23. 12. 1977
[...]¹⁹
Přílohy:²⁰

Výtisk č.: 1
Počet listů: 3

Záznam o jednání.

Dne 22. 12. 1977 bylo provedeno jednání s ředitelkou gymnázia Arabská s. VORLÍČKOVOU a její zástupkyní a předsedkyní stranické organizace na škole s. BALCAROVOU o osobě Lilien LANDOVÉ, žákyni 4. ročníku.

Bylo zjištěno, že LANDOVÁ od 1. 12. 1977 byla přemístěna na gym. Přípotoční, kde se nalézají i veškeré materiály k její osobě.

S. BALCAROVÁ hovořila o výchovných pohovorech s LANDOVOU, které se uskutečnily po jejím negativním vystoupení v souvislosti s podpisovou akcí za propuštění zpěváka HUTKY z výkonu trestu²¹ a v souvislosti s jejími výroky o neutronové bombě. S LANDOVOU provedla pohovor ředitelka školy, stranické organizace, organizace SSM na škole a OV SSM Praha 6. Při těchto pohovorech LANDOVÁ obhajovala své názory o vysoké úrovni HUTKOVÝCH písní a uváděla, že se nezajímá o politické dění ve světě.

Tyto pohovory nepřinesly žádný pozitivní výsledek a chování Landové se nezměnilo.

V důsledku svých provinění proti stanovám SSM a svého negativního působení ve škole byla LANDOVÁ vyloučena ze SSM,²² navržen jí 3. stupeň z chování a přeřazena na jinou školu.

Jak s. VORLÍČKOVÁ uvedla, na schůzi, kde měla být vyloučena ze SSM, se LANDOVÁ dostavila velmi dobře připravena (donesla si různé zákony a stanov SSM) a svou argumentací a rychlými reakcemi na okamžitou situaci daleko předčila i soudruhy z OV SSM, kteří ji v některých fázích svou argumentací „nesahali ani po kotníky“. Tímto si na svoji stranu získala mnoho přívrženců, kteří se správně zorientovali až po vystoupení s. VORLÍČKOVÉ a BALCAROVÉ.

K osobní charakteristice LANDOVÉ ředitelka, její zástupkyně a přizvaná třídní profesorka uvedly, že se jedná o dívku velmi chytrou s dobrým prospěchem, který se však poslední dobou zhoršil v důsledku výše uvedených skutečností. Jde o dívku, která od svých 6-ti let vyrůstala u babičky, kde měla svůj vlastní byt v podkrovní. Tato skutečnost zavinila její špatný vývoj [!] a formování její osobnosti, při kterém chyběla důslednější rodičovská výchova, jako i určité citové zázemí. V důsledku toho se u LANDOVÉ projevuje hlubší citový vztah ke každé osobě, která se s ní snaží jednat přátelsky a u které vidí jakousi životní a duchovní oporu. Tuto bohužel pravděpodobně našla u zpěváka HUTKY, ke kterému jí v současné době vážou určité citové vztahy.

LANDOVÁ je tipem [!] osobnosti, která dovede na svoji stranu strhnout přízeň mnohých mladých lidí svým rázným vystupováním, posměšky, kritikou jejich zbabělosti, popř. vyhrožováním.

Ke všem nařízením a zásadám zaujímá výhradně opačné stanovisko a v celém jejím vystupování je charakterizována jako „věčná oponentka“.

Na závěr jednání předala s. VORLÍČKOVÁ fejeton od HUTKY²³ spolu se zápisem ze schůze, kde byla LANDOVÁ vyloučena ze SSM,²⁴ který někdo předešlého dne nalepil na dveře sborovny. Je podezření, že toto provedla sama LANDOVÁ, která toho dne byla na škole přítomna, nebo pak někdo z jejich přívrženců.

¹⁹ Razítko „Tajné“.

²⁰ Nevyplněno.

²¹ Jaroslav Hutka byl v roce 1977 opakovaně zadržen na 48 hodin v cele předběžného zadržení a byl účelově trestně stíhán za nedovolené podnikání. Stíhání bylo na pokyn Státní bezpečnosti ukončeno poté, kdy pod nátlakem souhlasil s vystěhováním z Československa.

²² Srov. dok. č. 1.

²³ Srov. dok. č. 2.

²⁴ Srov. dok. č. 1.

Rozhovorem se s. BALCAROVOU bylo dále zjištěno, že na školu dochází Helena [!] ŠTRÁFELDOVÁ, která studuje ve 2. ročníku. K osobě ŠTRÁFELDOVÉ nemohla s. BALCAROVÁ uvést žádné negativní poznatky, naopak ji charakterizovala jako studentku svědomitou, s velmi dobrým prospěchem. Nemůže říci, že by se stýkala s LANDOVOU nebo že by měla podobné názory a vystupování jako LANDOVÁ.

Další šetření k osobě LANDOVÉ bude provedeno na gymnáziu Přípotoční, kde jsou shromážděny veškeré materiály a posudky na jmenovanou.

Vypracoval: nstržm. Hájek M.
Za náč. 2. oddělení 2B odboru
(ppor. Maryško Jar.)

ABS, f. MVIKR, arch. č. 680131 MV, 3 strany A4 strojopis, mikrofiš.

D 5

1978, 11. ledna, Praha — Zpráva pracovníka 2. oddělení 4. odboru XSprávy StB Praha kpt. Jana Tecla o Lilian Landové.

SPRÁVA STÁTNÍ BEZPEČNOSTI PRAHA

TAJNÉ!

[...] ²⁵

Čj. OS-03960/897

Dne 11. ledna 1978

Provedl Tecl ²⁶

Zapsal Šislová ²⁷

Správa StB Praha

2a odbor

5. oddělení

ref. Hájek

ZPRÁVA O PROŠETŘENÍ

Landová Lilian nar. 17. 4. 1959 Praha, české národnosti, čs. st. přísl., svobodná, bez politické příslušnosti, studující Gymnázium Praha 10, Přípotoční ulice

bytem: Praha 6, Havlovská 1184/3
od 26. 1. 1977 u babičky Řehoutové

dříve: Praha 4, Vavřenova 1168/11
od 18. 11. 1970 u rodičů
Praha 6, Maříkova 181/7

²⁵ Rukou napsáno: „s. Hájek M. na podkladě profyl. opatření provedeme další“, připojen je nečitelný podpis.

²⁶ Ivo Tecl (1955), pracovník Státní bezpečnosti. V roce 1974 absolvoval Gymnázium Nový Bydžov. K ministerstvu vnitra byl přijat po absolvování náhradní vojenské služby 1. září 1975. Nejdříve působil jako frekventant Pohotovostního pluku VB ČSR. Od 1. března 1977 pracoval v různých funkcích na odboru prošetřování Správy StB Praha, od 1. ledna 1982 jako zástupce náčelníka. Od 1. února 1989 byl zařazen jako vedoucí starší referent specialista operativního organizačního a analytického odboru S-StB Praha. Člen KSČ od 18. října 1978. V letech 1980–1984 absolvoval dálkové studium na Fakultě StB VŠ SNB v Praze. Dne 1. listopadu 1988 byl povýšen do hodnosti kapitána. V roce 1990 nebyl z bezpečnostních složek propuštěn, po přezáření pracoval v BIS a později jako starší inspektor pořádkové služby na místním oddělení v Libni.

²⁷ Miluše Šislová (1949), pracovnice Státní bezpečnosti. V roce 1968 absolvovala zdravotní školu s maturitou v Praze. K ministerstvu vnitra byla přijata 1. dubna 1971. Působila jako administrativní pracovnice v různých funkcích u útvarů Správy StB Praha. V letech 1975–1977 byla uvolněna ze služebního poměru. Od 15. srpna 1977 byla zařazena jako administrativní pracovnice odboru prošetřování S-StB Praha. Od 1. října 1978 pracovala v odděleních správní služby u různých útvarů VB. Členka KSČ od 17. dubna 1975. Dne 1. února 1986 dosáhla hodnosti nadporučíka. V roce 1990 nebyla z bezpečnostních složek propuštěna.

Prošetřovaná je hlášena k trvalému pobytu u své babičky na Praze 6, Havlovská 1184/3 od ledna 1977. V průběhu šetření však bylo zjištěno, že se u ní zdržuje asi 4 roky.

Není členkou KSČ. Do 1. 12. 1977 byla organizována v SSM, ale byla vyloučena.²⁸ Důvodem bylo následující. Jmenovaná byla studentkou Gymnázia v Arabské ulici 14 na Praze 6. Počátkem roku 1977 byl pořádán školou taneční koncert, na kterém vystupoval se svojí skupinou [sic!] zpěvák Jaroslav HUTKA. Jeho písničky měly být protistátně zaměřeny a neslučovaly se se socialistickou ideologií a kladným působením na mládež. Na tomto vystoupení byl přítomen i syn ministra kultury s. Klusáka.²⁹ Jmenovaná se zastávala Hutky a zaslala ministru kultury dopis, ve kterém jeho vystoupení a výroky měla ospravedlňovat. V období srpen—září byla se školou na chmelové brigádě, kde byla organizována podpisová akce na protest proti výrobě neutronové bomby. Landová údajně odmítla tuto listinu podepsat. Začátkem prosince byla ve škole řešena, vyloučena z SSM a bylo jí umožněno dokončit studium na jiné škole, v Gymnáziu na Praze 10, Přípotoční ulice, kde dosud studuje. V bydlišti se politicky ani veřejně neangažuje, žádné schůze ani akce nenavštěvuje a zůstává stranou veškerého dění. O politických otázkách zde nehovoří a spolubydlící neznají z toho důvodu její názory a postoje. Proti našemu zřízení v bydlišti nikdy zjevně na veřejnosti nevystupovala.

V bydlišti má pověst inteligentní a chytré mladé dívky, která se vždy chová řádně. K jejímu vystupování zde není ze strany spoluobčanů připomínek. Má zde dobrou pověst.

Bydlí zde společně se svojí babičkou Řehoutovou Marií a obývají vilku s pěti místnostmi, která je vlastnictvím babičky. Landová u ní žije již delší dobu, neboť měla časté neshody se svým otcem³⁰ a proto raději volila odchod od rodiny. S babičkou žijí bez neshod a jejich soužití je hodnoceno jako spořádané.

Nevlastní žádný majetek větší hodnoty.

V průběhu šetření nebylo zjištěno, že by udržovala závadové styky nebo že by byla v bydlišti pozorována ve společnosti cizího st. příslušníka nebo byla tímto navštívena. Nebylo pozorováno, že by udržovala jakýkoliv kontakt do zahraničí.

Bylo zjištěno, že prošetřovaná má v úmyslu nadále pokračovat ve studiu na Filosofické [!] fakultě UK Praha.

babička:

Řehoutová Marie, roz. Holousová, nar. 14. 12. 1912 Kralupy, české národnosti, čs. st. přísl., vdova, bezpartijní, v důchodu, nadále pracující v Masně
bytem: Praha 6, Havlovská 1184/3

náčelník odboru:

[...] ³¹

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 2 strany A4 strojopis, mikrofiš.

²⁸ Srov. dok. č. 1.

²⁹ Srov. dok. č. 1, 4.

³⁰ Otec Lilian Landové spáchal sebevraždu v době jejího dětství. Srov. dok. č. 10.

³¹ Nečitelný podpis.

³² Razítko „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

D 6

1978, 23. ledna, Praha — Návrh pracovníka 2. oddělení 2/b odboru Správy StB Praha nstržm. Miloslava Hájka na opatření proti Lilian Landové.

Správa StB Praha
2/b odbor, 2. oddělení
PRVOPISEM!
Počet listů: 4
Schvalují:
[...]³³

V Praze dne 23. ledna 1978
[...]³²

Zást. náčelníka S-StB Praha
Plk. Ladislav Irovský³⁴

Já, nstržm. HÁJEK Miloslav, starší referent 2. oddělení 2/b odboru předkládám návrh na provedení preventivně-rozkladného opatření v akci „STUDENTKA“ s osobou: LANDOVÁ Lilian, nar. 17. 4. 1959 Praha, české národnosti, čl. státní příslušnosti, svobodná, studentka gymnázia Přípotoční, bytem Praha 6, Havlovská č. 3.

Odůvodňuji:

V osobě LANDOVÉ se jedná o studentku gymnázia — Praha 6, Arabská ul., která svým chováním a jednáním porušila ustanovení školního řádu a jako členka SSM se provinila proti jeho stanovám.

V lednu 1977 pozvala na kulturní akci školy zpěváka HUTKU, jehož vystoupení, zejména, zejména slovní komentáře, byly v rozporu se zásadami socialistického umění.

V září 1977 na chmelové brigádě zorganizovala LANDOVÁ podpisovou akci za propuštění HUTKY z výkonu trestu a dopis s asi 75 podpisy poslala přímo ministru kultury ČSR. Na této chmelové brigádě zároveň odmítla podepsat rezoluci proti výrobě neutronové bomby se slovy, „že se o politiku nezajímá“ a „že prezident USA je moudrý pán, který ví, co dělá“.

S LANDOVOU byly učiněny výchovné pohovory jak vedením školy, tak svazáckou organizací na škole a OV SSM na Praze 6. Tyto pohovory se nesetkaly se žádným pozitivním výsledkem. LANDOVÁ neustále hovořila o svém nezájmu o politické dění a obhajovala HUTKU jako pilíř naší dnešní kultury, kdy jedině jeho produkce může přinést naší mládeži pravý kulturní a umělecký požitek.

Na schůzi, kde byla LANDOVÁ vylučována ze SSM, se tato dostavila dobře připravena, pohotově reagovala na každou otázku a svou argumentaci převyšovala i zástupce z OV SSM. Přinesla si s sebou různé zákony a stanovы SSM, což nasvědčuje předcházející přípravě a je možno se domnívat, že tato příprava má souvislost s tzv. „Patočkovou antiuniverzitou“, které se LANDOVÁ dle operativních poznatků zúčastňuje.

Za svoje přestupky byla LANDOVÁ vyloučena ze SSM, byl jí udělen 3. stupeň z chování³⁵ a [byla] přeřazena z gymnázia Arabská na Praze 6 do gymnázia Přípotoční na Praze 10.

³² Razítko „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

³³ Podpis plk. Ladislava Irovského.

³⁴ Ladislav Irovský (1924), pracovník Státní bezpečnosti. Původním povoláním strojní zámečnick. K ministerstvu vnitra byl přijat 1. července 1945 jako čekatel. Působil do roku 1964 v různých útvarech III. správy MV. Od 1. března 1964 pracoval v různých náčelnických funkcích na Správě StB Praha. Od 1. června 1975 působil jako zástupce náčelníka Správy StB Praha. Dne 31. prosince 1982 uvolněn ze služebního poměru z důvodu odchodu do důchodu. V roce 1961 absolvoval roční operativní školu v SSSR. V roce 1973 absolvoval tříměsíční kurz při Vysoké škole FED při RM SSSR v Moskvě. Člen KSČ od 1. dubna 1946. Dne 1. prosince 1975 byl povýšen do hodnosti plukovníka.

³⁵ Podle vyjádření současného vedení Gymnázia Arabská nebyl 3. stupeň z chování Lilian Landové udělen. V třídních výkazech je uvedeno, že tato studentka v druhém a třetím ročníku obdržela jiné kázeňské tresty: třídní a ředitelskou důtku. Muzeum paměti XX. století, Dopis ředitelky Gymnázia Arabská Zdeňky Hamhalterové adresovaný Muzeu paměti XX. století, č.j. 52/2022/2122, 7. 12. 2022.

Po odchodu LANDOVÉ z gymnázia Arabská se dne 21. 12. 1977 objevil na dveřích Sborovny fejeton od HUTKY,³⁶ spolu se zápisem ze schůze,³⁷ kde byla LANDOVÁ vyloučena ze SSM. Ve fejetonu autor reaguje na opatření, která byla proti LANDOVÉ provedena v souvislosti s jeho vystoupením na škole v lednu 1977 a v souvislosti s podpisovými akcemi na chmelové brigádě. Při náhodném rozhovoru LANDOVÉ s ředitelkou školy Arabská dne 2. 1. 1978 LANDOVÁ uvedla, že fejeton zná, avšak na dveře sborovny jej nepřilepila. Je typem osobnosti, která na svoji stranu dovede rázným vystupováním a horlivou argumentací strhnout přízeň mnohých mladých lidí. Tímto způsobem si připoutala k sobě i studentku gymnázia Arabská — Helenu ŠTRÁFELDOVOU, která s ní, dle poznatků, rovněž dochází do „Patočkovy antiuniverzity“.

Vztah LANDOVÉ na HUTKU byl potvrzen rozpracováním akce „ZPĚVÁK“,³⁸ zejména úkonem TA-133.³⁹

Cíl opatření:

- zamezit LANDOVÉ v jejím negativním působení na mládež
- zajistit okruh styků LANDOVÉ se závadovou mládeží
- zjistit veškeré skutečnosti o jejím zapojení v „Patočkově antiuniverzitě“ a o dalších osobách, které se jí zúčastňují
- objasnit okolnosti výskytu tiskoviny na dveřích sborovny.

Způsob opatření:

V první etapě bude proveden preventivně-výchovný pohovor s Helenou ŠTRÁFELDOVOU, narozenou 9. 11. 1961, studentkou gymnázia Arabská, Praha 6. Vzhledem ke skutečnosti, že její matka vyučuje jako státní zaměstnanec na jazykové škole MV, bude pohovor proveden v její přítomnosti.

ŠTRÁFELDOVÁ bude vytěžena ke styku s LANDOVOU a k účasti na „Patočkově antiuniverzitě“.

V druhé etapě bude proveden podle § 19 zákona č. 40/74 Sb. profylaktický pohovor s Lilian LANDOVOU. Pohovor bude veden ve směru zjištění:

- jejího vztahu ke škole a rodinným poměrům
- stykům s HUTKOU a jejich charakteru
- stykům se závadovou mládeží
- motivaci její účasti na Antiuniverzitě a výše uvedených nepřátelských projevech
- k přesnému zjištění všech okolností týkajících se výskytu nepřátelské tiskoviny ve škole
- bude použito získané dokumentace s vysvětlením její nepřátelské činnosti s cílem naplnění profylaktického účinku pohovoru.

Dle výsledů pohovorů bude o činnosti LANDOVÉ informováno vedení školy a vedoucí odboru školství NVP s cílem zajistit výchovné působení na jmenovanou po dobu studia.

Vypracoval: nstržm. HÁJEK Miloslav

Souhlasím:

[...]⁴⁰

Za náč. 2. oddělení, 2/b odboru
ppor. MARYŠKO Jaroslav

[...]⁴¹

Náčelník 2/b odboru S-StB PRAHA
pplk. SKALNÍK Vlastimil⁴²

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 4 strany A4 strojepis, mikrofiš.

³⁶ Srov. dok. č. 2.

³⁷ Srov. dok. č. 1.

³⁸ V akci „Zpěvák“ byl v letech 1977—1978 objektem zájmu StB písničkář Jaroslav Hutka.

³⁹ Krycí název TA—133 byl v letech 1972—1980 používán Státní bezpečnosti pro telefonní odposlech a kontrolu dálkopisného spojení.

⁴⁰ Podpis ppor. Jaroslava Maryška.

⁴¹ Podpis pplk. Vlastimila Skalníka.

⁴² Vlastimil Skalník (1925), pracovník Státní bezpečnosti. Původním povoláním dělník, absolvoval tři třídy měšťanské školy. K ministerstvu vnitra byl přijat 20. listopadu 1945 jako čekatel a poté jako příslušník pohotovostního útvaru. Od 1. ledna 1950 působil v různých útvarech Správy StB Praha, převážně v náčelnických funkcích. Od 1. srpna 1974 působil jako náčelník 5. odboru S-StB Praha. Dne 1. dubna 1975 byl jmenován do funkce náčelníka 2b odboru S-StB Praha. Dne 31. prosince 1981 uvolněn ze služebního poměru z důvodu odchodu do důchodu. V roce 1975 absolvoval tříměsíční kurz při Vysoké škole FED při RM SSSR v Moskvě. Člen KSČ od 9. června 1945. Dne 1. ledna 1980 byl povýšen do hodnosti plukovníka.

D 7

1978, 8. února, Praha — Zápis o výpovědi Lilian Landové o jejích kontaktech se signatáři Charty 77, návštěvách bytových seminářů, koncertu Jaroslava Hutky v Gymnáziu Arabská a petici na jeho podporu.

[...] ⁴³

(označení součástí)

Čj. ⁴⁴

Zápis o výpovědi

V Praze dne 8. 2. 1978 o 13.00 hod.
se na výzvu orgána SNB dostavil[a]
Lilian LANDOVÁ, nar. 17. 4. 1959 Praha
dřívější jméno a příjmení MOTTLOVÁ
bydliště Praha 4 — Bráník, Vavřenova 1168
přechodné bydliště nyní tr. Praha 6,
Havlovská 3.
zaměstnání (dřívější, nyní a postavení v něm) studující
místo zaměstnání Praha 10 — Vršovice,
Gymnázium Přípotoční
průkaz totožnosti OP 181044 AY-74
stav svobodná

Jmenovaný po poučení podle § 16 zákona č. 40/74 učinil tuto výpověď:

Otázka: Kdy jste se seznámila s MACHOVCEM ⁴⁵ a TOMINEM ⁴⁶

Odpověď: S panem dr. TOMINEM jsem se seznámila přes jeho syna Lukáše, kterého jsem potkala na Sá-zavě na „vandru“ loni v létě. Lukáš mě pozval na přednášky k panu profesorovi MACHOVCOVI, kde přednášel i jeho otec. Na přednášky jsem docházela pravidelně každý týden ve středu. Přednášky začínaly v 17.00 hod. Z patnácti osob (přibližně), které na přednášky docházely, nikoho osobně neznám. Víím pouze, že jeden mladík se jmenoval Jan.

K přednáškám, které se konaly v bytě pana profesora MACHOVCE, mohu uvést, že byly čistě filosofického rázu. V průběhu 4 přednášek, které jsem absolvovala u profesora MACHOVCE, a 10 přednášek u dr. TOMINA jsme byly seznámeni s částí antické filosofie. Uvedených přednášek se od prosince 1977 neúčastňuji z důvodů časové tísně. Zda se budu nadále zúčastňovat uvedených přednášek, nemohu v současné době odpovědně prohlásit.

⁴³ Razítko „Správa Sboru národní bezpečnosti hlavního města Prahy a Středočeského kraje“. Na každé stránce tohoto dokumentu dole rukou napsáno „četla a souhlasí“ a podpis Lilian Landové.

⁴⁴ Číslo jednací není v dokumentu uvedeno.

⁴⁵ Milan Machovec (1925—2003), filosof a vysokoškolský profesor. Vystudoval filosofii a klasickou filologii na FF UK, kde přednášel v letech 1950—1970 a 1990—2003. Od února 1948 člen KSČ, odkud byl vyloučen na počátku tzv. normalizace. V druhé polovině 60. let inicioval dialog mezi marxisty a křesťany v Jirchářích. V roce 1968 byl předsedou Společnosti pro lidská práva. V letech 1970—1983 si vydělával hraním na varhany a soukromými hodinami. V prosinci 1976 podepsal Prohlášení Charty 77. V 70. a 80. letech přednášel na bytových seminářích. Autor řady publikací, například o Františku Palackém, Josefu Dobrovském a Tomáši Garriguovi Masarykovi.

⁴⁶ Julius Tomin (1938), filosof. Studoval filosofii a psychologii na FF UK. V letech 1964—1968 byl vědeckým aspirantem a v letech 1969—1970 přednášel o marxistické filosofii na Havajské univerzitě. V druhé polovině 60. let se účastnil dialogu mezi marxisty a křesťany v Jirchářích. Od roku 1970 pracoval jako strojník a později jako noční hlídač. V prosinci 1976 podepsal Prohlášení Charty 77. Přednášel na bytových seminářích a organizoval návštěvy západních filosofů v Praze. Jeho manželka Zdena Tominová byla v letech 1979—1980 mluvčí Charty 77. V roce 1980 odjel s rodinou na studijní pobyt do Velké Británie, kde přednášel na univerzitách. V roce 1981 byl zbaven československého občanství.

Otázka: Jak jste se seznámila s panem HUTKOU.

Odpověď: S panem HUTKOU jsem se seznámila na jeho koncertě v r. 1976 v divadle „V Nerudovce“. Po tomto seznámení jsem se jmenovaným a jeho manželkou udržovala osobní styk. Tento styk byl nepravdělný.

Koncem ledna 1977 jsem zprostředkovala přes s. Moniku JANATOVOU — kulturní referentku ČSV SSM a přes vedení školy jeho vystoupení na gymn. Arabská. Na koncert kromě žáků naší školy byli pozváni i studenti z gymn. Petra Parléře,⁴⁷ kteří přišli. V průběhu vystoupení jsem dle mého názoru nepozorovala, že by HUTKA pronášel nějaké nevhodné komentáře a že by jeho texty měly zavádový kontext.

Otázka: Můžete vysvětlit okolnosti podpisu protestní rezoluce k neutronové bombě.

Odpověď: Jednoho dne, na datum si nevzpomínám, v průběhu chmelové brigády, v době největšího pracovního zaneprázdnění se na pracoviště dostavil Jan NOVÁK — člen chmelového štábu SSM. Jmenovaný donesl dva papíry, které předložil, a na jeden z nich bez hlavičky a bez jakéhokoliv vysvětlení začal sbírat podpisy. Na můj dotaz, o co se jedná, odpověděl, že o „neutronku“. Já jsem odmítla čistý papír podepsat. Toto jsem prohlásila veřejně před zúčastněnými. Po mém prohlášení, kterým jsem upozornila na stávající nedostatek, se na papír bez označení odmítli všichni podepsat. Přístup NOVÁKA k celé akci ve mně vzbuzoval nedůvěru, neboť jej znám jako člověka, který vše zlehčuje. Po mém prohlášení a po vyjádření svého postoje, které jak se domnívám jej zesměšnilo, mě při první vhodné příležitosti fyzicky napadl.

Otázka: Jak to bylo s dopisem s. ministrovi.

Odpověď: V průběhu chmelové brigády jsem se na ubytovně doslechla, že HUTKA již nebude vystupovat. Na základě toho jsem napsala uvedený dopis — jehož text je znám — a nechala jsem ho podepsat. Pokud si vzpomínám, tak jej podepsalo asi 70 osob.

Otázka: Co víte o fejetonu Jaroslava HUTKY, který se týká vaší osoby.⁴⁸

Odpověď: Mohu uvést pouze, že obsah fejetonu znám a že v souvislosti s ním jsem dala kopii zápisu ze schůze, kde byl řešen můj problém, HUTKOVI.

Kdo uvedený fejeton umístil na dveře sborovny, mně není známo. To je vše, co mohu na položenou otázku uvést.

Na závěr bych chtěla uvést k osobě ŠTRÁFELDOVÉ, že tato nikdy nevěděla o mých návštěvách u MACHOVCE a TOMINA. Ona sama na přednáškách nikdy nebyla a být nemohla, neboť pokud je mně známo o nich nevěděla.

K předmětu výpovědi nechci nic dodat. Po přečtení nežádám změn ani oprav. Přečteno a skončeno v 16.50 hod.

Vyslechl:
[...]⁴⁹

Přítomen:
[...]⁵⁰

Vypověděl:
[...]⁵¹

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 3 strany A4 strojepis, mikrofiš.

⁴⁷ Gymnázium Jana Keplera, které sídlí v ulici Petra Parléře.

⁴⁸ Srov. dok. č. 2.

⁴⁹ Podpis nstržm. Miloslava Hájka.

⁵⁰ Nečitelný podpis.

⁵¹ Podpis Lilian Landové.

D 8

1978, 29. června, Praha — Zpráva pracovníka 2. oddělení 2/b odboru Správy StB Praha nstržm. Miloslava Hájka s ředitelkou Gymnázia Přípotoční o Lilian Landové.

Správa StB Praha
2B odbor — 2. oddělení

[...] ⁵²
Praha dne 29. 6. 1978
[...] ⁵³

Prvopisem
Počet listů: 1

Záznam o jednání.

Dne 23. 6. 1978 bylo v budově gym. Přípotoční jednáno s ředitelkou s. Vyhnalíkovou o osobě Lilian LANDOVÉ a o jejím ukončení studia na této škole.

S. ředitelka uvedla, že po počátečních těžkostech s LANDOVOU po přechodu na gym. Přípotoční se postupem doby celá záležitost uklidnila, do značné míry se změnilo celkové chování jmenované a tato začala opět dosahovat dobrých studijních výsledků, které jí napomohly k úspěšnému odmaturování.

Pokud se týká jejího dalšího zaměstnání, maturanti toto hlásí až po skončení prázdnin, kdy bude možné získat bližší podrobnosti.

V průběhu celého jednání se s. ředitelka o LANDOVÉ vyjadřovala veskrze pozitivně a bylo znát, že provedená opatření v celém případě měla na jmenovanou značný dopad a setkala se s kladným účinkem.

Vypracoval: nstržm. Hájek M.

Náčelník 2. oddělení 2B odboru
[...] ⁵⁴
(ppor. Maryško J.)

ABS, f. MVIKR, arch. č. 680131 MV, 1 strana A4 strojopis, mikrofiš.

⁵² Rukou napsáno „— do spisu! — po prázdninách, zda nechce na VŠ“ a podpis náčelníka 2. oddělení 2b odboru ppor. Jaroslava Maryška.

⁵³ Razítko „PŘÍSNĚ TAJNÉ“.

⁵⁴ Podpis ppor. Jaroslava Maryška.

⁵⁵ Razítko „TAJNÉ“.

⁵⁶ Původně napsáno slovo „profylaktického“.

D 9

1979, 8. ledna, Praha — Návrh pracovníka 2. oddělení 2b odboru Správy StB Praha por. Václava Ducháče na opatření proti Lilian Landové.

Správa StB Praha
2b odbor, 2. oddělení

V Praze dne 8. 1. 1979
[...]⁵⁵

PRVOPISEM!

Počet listů: 2

NÁVRH

na provedení zpravodajského⁵⁶ pohovoru

Navrhuji provést zpravodajský⁵⁷ pohovor v problematice „volná mládež“ s osobou:

Lilian LANDOVÁ — nar. 17. 4. 1959 Praha, čsl. st. příslušnosti, české národnosti, svobodná, bytem Praha 6, Havlovská č. 3

Odůvodňuji:

Jmenovaná je evidována zdejší součástí⁵⁸ jako závadová osoba inklinující k hnutí hippies a undergroundu. Je antisocialisticky zaměřená, což se projevilo už v době jejího studia na gymnáziu, kde odmítla podepsat rezoluci protestující proti výrobě neutronové bomby. Jako přítelkyně Jaroslava HUTKY sama organizovala podporovou akci a jeho propuštění v době, kdy byl jmenovaný ve vyšetřovací vazbě.⁵⁹

V současné době byly získány poznatky o stycích LANDOVÉ s předními představiteli hnutí underground a signatáři Charty 77. Rovněž jmenovaná organizuje akce, na kterých dochází k setkání dalších osob s těmito antisocialistickými silami, kde jsou pro závadovou činnost získáváni další členové. Je prokázán styk LANDOVÉ s Věrou JIROUSOVOU,⁶⁰ Jiřím NĚMCEM⁶¹ a osobami, které do bytu Jiřího NĚMCE v Ječné ul. docházejí.

Cílem pohovoru bude vytěžit jmenovanou k její současné činnosti a stykům, a to hlavně v oblasti undergroundu. Rovněž bude pohovor zaměřen na akci, kterou LANDOVÁ připravovala na 6. a 7. 1. 1979 v Praze 7 ve Stromovce, kde mělo dojít k natáčení soukromého filmu.

Vypracoval: por. Ducháč⁶²

Náčelník 2. odd., 2b odb.
[...]⁶³
(por. MARYŠKO Jaroslav)

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 2 strany A4 strojepis, mikrofiš.

⁵⁷ Původně napsáno slovo „profylaktického“.

⁵⁸ Srov. dok. č. 3, 11.

⁵⁹ Srov. dok. č. 1, 2, 4

⁶⁰ Věra Jirousová (1944—2011), historička umění a básnířka. V letech 1963—1970 studovala dějiny umění na FF UK. V letech 1971—1974 pracovala v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV. V prosinci 1976 podepsala Prohlášení Charty 77, kvůli čemuž nesměla působit v oboru a pracovala jako uklízečka. Byla manželkou básníka, kritika a politického vězně Ivana Martina Jirouse.

⁶¹ Jiří Němec (1932—2011), psycholog a filosof. V roce 1958 absolvoval obor zdravotnické psychologie. Pracoval jako klinický psycholog. V prosinci 1976 podepsal Prohlášení Charty 77. Poté pracoval jako noční hlídač. V letech 1983—1990 žil ve vídeňském exilu. V roce 1990 vedl Ústav humanitních věd při 1. Lékařské fakultě UK, od roku 1993 byl vědeckým pracovníkem Filosofického ústavu AV ČR.

⁶² Václav Ducháč (1949), pracovník Státní bezpečnosti, původním povoláním soustružník. V letech 1962—1971 pracoval v ČKD Praha. K ministerstvu vnitra byl přijat 1. března 1971. Působil v různých útvarech Správy StB Praha. Od 1. ledna 1978 působil jako starší referent, respektive starší referent specialista 2. oddělení 2b odboru S-StB Praha. Dne 31. března 1990 byl uvolněn ze služebního poměru z důvodu odchodu do důchodu. V letech 1980-1984 absolvoval dálkové studium Fakulty StB VŠ SNB. Člen KSČ od 21. května 1974. Dne 1. prosince 1985 byl povýšen do hodnosti kapitána.

⁶³ Podpis ppor. Jaroslava Maryška.

D 10

1979, 17. května Praha — Zápis o výpovědi Lilian Landové o jejím životopise, kontaktech a plánovaném cyklovýletě.

[...] ⁶⁴

(označení součásti)

Čj. ⁶⁵

Zápis o výpovědi

V Praze dne 17. 5. 1978 o 9.55 hod.
se na výzvu orgána SNB dostavil[a]
Lilian LANDOVÁ, nar. 17. 4. 1959 Praha
dřívější jméno a příjmení nezměněno ⁶⁶
bydliště Praha 6, Havlovská 3/1884
přechodné bydliště není
zaměstnání (dřívější, nynější a postavení v něm) plavčík, plavčí mistr
místo zaměstnání koupaliště Džbán Praha 6
průkaz totožnosti ⁶⁷
stav svobodná

Jmenovaný po poučení podle § 16 zákona č. 40/74 učinil tuto výpověď:

K osobě: Narodila jsem se v Praze, kde jsem bydlela pouze rok a poté jsem se přestěhovala spolu se svými rodiči do Žďáru nad Sázavou. Zde jsme bydleli pouze asi rok a půl a opět jsme se přestěhovali do Prahy. Do základní školy jsem chodila v Praze 6 na Petřinách. Po ukončení ZDŠ jsem navštěvovala gymnázium v Praze 6 Arabská. Toto gymnázium jsem dokončila s maturitou v Praze Vršovicích, kam jsem byla přeřazena proto, že jsem měla špatný vliv na spolužáky v bývalém gymnáziu. Gymnázium ve Vršovicích jsem ukončila v červnu 1978. Od září 1978 jsem pracovala jako plavčík v plaveckém stadionu v Hloubětíně. V současné době pracuji jako plavčí mistr na koupališti Džbán.

Moje matka Stanislava DRÁBKOVÁ, nar. 7. srpna 1933, je v současné době zaměstnána ve SPOJ-PROJEKTU jako projektantka-specialistka protipožární ochrany. S matkou nežiji ve společné domácnosti od svých 12 let a od této doby bydlím u své babičky na výše uvedené adrese. Babička se jmenuje Marie ŘEHOUTOVÁ. Ke svému otci mohu uvést pouze to, že spáchal sebevraždu oběšením, když jsme ještě bydleli ve Žďáru nad Sázavou. Bližší důvody k tomuto činu neznám.

Otázka. Co nám můžete uvést k akci, která se měla uskutečnit dne 16. 5. 1979 ve večerních hodinách.

Odpověď: K tomuto případu uvádím, že se jednalo o kulturně sportovní akci provedenou recesní formou. Náplní této akce bylo, že z podnětu mého, Františka Šimůnka, zaměstnaného jako kuchař v grill baru LUXOR na Praze 1 Václavské náměstí, a Jana Herze, zaměstnaného též jako kuchař v uvedeném podniku, se v 23.00 hodin sejdem na Haštalském náměstí. Na tuto akci jsme zvali ještě každý své známé ústně nebo telefonicky. Já osobně Ivana BOUKALA, který se učí elektromechanikem, ale nevím kde. Ten pozvání nepřijal z časových důvodů. Déle jsem zvala dívku, která navštěvuje často koupaliště Džbán, a o ní vím pouze to, že je křtěná Johana a že je jí asi 17 let. Z důvodu toho, že o akci jsem byla vyrozuměna v pondělí 15. 5. 1979 kolem 24.00 hod. Františkem Šimůnkem, neměla jsem čas informaci předat dalším osobám. Osoby, které měly být pozvány Herzem a Šimůnkem, neznám, protože je zvali osobně jmenovaní. Dle předem připravovaného programu v souvislosti s uvedenou akcí měla tato mít následovný průběh: V uvedenou noční dobu tj. ve 23.00 se měli všichni pozvaní lidé sejít v originálním oblečení, tj. různé dobové kroje, obleky představující např. 30. léta, staré sportovní obleky. Každý zúčastněný měl přijet na nemotorovém dopravním

⁶⁴ Nevyplněno. Na každé stránce tohoto dokumentu dole rukou napsáno „četla a souhlasí“ a podpis Lilian Landové.

⁶⁵ Číslo jednací není v dokumentu uvedeno.

⁶⁶ Srov. dok. č. 7.

⁶⁷ Neuvedeno.

prostředku, který měl splňovat požadavky silničního provozu. Od Haštalského náměstí se měla přítomná skupina lidí přesunout po trase, která nebyla pevně stanovena, přes Staré město na Malou stranu na Nový svět a po té na Leninovu třídu a cílem byla Šárka. Zde měl program pokračovat ohněm, zpěvem, jídlem, pitím. Údajně v okolí Malé skály. Přesné místo nevím, protože ho vymysleli kamarádi, tj. Herz a Šimůnek. Účelem této akce bylo pouze strávení tzv. Svatojánské noci v přírodě. Přesný program při táboráku nebyl stanoven a počítalo se spíše se spontánní zábavou, která se vyvíjela v průběhu celé akce.

Podle mého odhadu se celé akce mělo zúčastnit 10 až 15 lidí a předpokládám, že o této věci bylo informováno celkem 20 až 30 osob. K celé akci uvádím, že absolutně nešlo o žádnou akci náboženského nebo politického charakteru, tím méně v souvislosti s Chartou 77 nebo její podporou. Šlo pouze o netradiční využití volného času a strávení Svatojánské noci v přírodě.

Otázka: Co nám můžete uvést k okruhu vašich styků.

Odpověď: Nejčastěji se stýkám s kamarády, kteří taktéž jako já účinkují v ochotnickém divadelním souboru Maryše v kulturním domě Tatra Smíchov na Praze 5. Jedná se o režiséрку Marii Kubrovou, Taťánu Lízalovou, pracovníci Dílie, Olgu Hanzelkovou, Františka Šimůnka, Dušana Hůbla, zaměstnaný na železnici jako výpravčí. Dále se stýkám s kamarády z místa svého bydliště, kteří mě nepravidelně navštěvují v místě mého bydliště. Jedná se o Ivana Boukala, Barboru Vyskočilovou, Irenu Jeníkovou. Mimo těchto uvedených lidí se stýkám s osobami, které jsou soustředěny v restauraci na Praze 6 U Tyšerů,⁶⁸ kde vystupuje skupina BLUESBERRY a hudební skupina ŽLUTÝ PES, která vystupuje též ve vysokoškolských klubech na Strahově, a dále budou vystupovat na tzv. Jazzových dnech.⁶⁹

Mimo těchto uvedených lidí se stýkám dále s Věrou JIROUSOVOU, kterou navštěvuji za účelem udržování dobrého kamarádského vztahu. Návštěvy v jejím bytě vykonávám pouze příležitostně v průměru jednou za tři týdny a toto je odvislé od mé cesty do centra Prahy. Více k Jirousové odmítám vypovídat. K osobě Milana Hlavsy, Sváti Karáska nemůžu uvést žádné informace, protože je znám pouze od vidění a žádný bližší styk s nimi neudržuji. K Jaroslavu Hutkovi neuvádím žádné informace, protože jsem již k jeho osobě vypovídala nejméně dvakrát a v současné době se s ním nestýkám, to ani prostřednictvím korespondence.⁷⁰

Otázka: Co nám uvedete k časopisu Listy.

Odpověď: Uvedený časopis jsem našla ve své schránce. V které době to bylo, si již nepamatuji. Kým mi byl doručen, nevím. Po částečném přečtení jsem časopis dala doma mezi staré noviny ke spálení. Mimo uvedeného časopisu se v mé poštovní schránce v minulosti nacházely tiskoviny jako např. Prohlášení Charty 77, a to asi tři různé výtisky. V jakém rozmezí, ani kdy jsem obdržela poslední tiskovinu, nevím. Všechny tyto materiály jsem po přečtení spálila. K tomuto nemám dále co uvést.

Otázka: Co nám můžete uvést k adresám na cizí státní příslušníky, které jste měla u sebe v době předvedení.

Claire Drobisch 86 Zittau Strasse der Einheit 21 DDR

Kamarádka, kterou jsem náhodou potkala loni nebo předloni v Praze a ptala se mě na cestu. V závěru rozhovoru mně předala uvedenou adresu pro případ mé cesty do DDR.

Frank Schneider 113 Berlin Giselastrasse 15

Kamarád, kterého jsem potkala na dovolené v Rumunsku v roce 1977 a opět jsem se s tímto setkala na stejném místě o rok později. Jedná se o st. přísl. DDR.

The Plastic People Banned in Germany Trikont Verlag

Výše uvedenou adresu jsem opsala na přání některého z mých kamarádů, kterého jméno si nepamatuji, z časopisu Listy, jejichž původ jsem již výše vysvětlila. Jedná se o adresu do NSR pro potřebu koupě desek skupiny PLASTIC PEOPLE.

Jitka Stropková 72 37 67 (do 10 od 19 volat domů)

⁶⁸ Srov. dok. 10, 14.

⁶⁹ Pražské jazzové dny byl jazzový a rockový festival, který pořádala Jazzová sekce Českého svazu hudebníků. Jeho osmý ročník se uskutečnil ve dnech 21.—27. května 1979.

⁷⁰ Srov. dok. č. 12.

60

(označení součástí)

Cj.:

Zápis o výpovědi

V Praze dne 29. 1. 1979 o 9.30 hod

se na výzvu orgánu SNB dostavil — ~~byl předveden~~*)

LANDOVÁ Lilian 17.4.1959 Praha
(jméno, příjmení, data a místo narození)

dřívější jméno a příjmení Motlová

bydliště Praha 6, Havlovská 3

přechodné bydliště /

zaměstnání (dřívější, nynější a postavení v něm) Pražské lázně
plvčíce

místo zaměstnání Praha hl.oubětín

průkaz totožnosti 181044 ~~22~~ AY 74 stav svobodná

Jmenovaný po poučení podle § 16 zákona č. 70/65 Sb. učinil tuto výpověď:

Otázka : Kdy a za jakých okolností jste se setkala s Chartou 77 ?

Odpověď : Chartu 77 jsem dostala ^{29. 1. 1979} volně vhozenou do poštovní schránky v místě bydliště. Kdo mi tuto tiskovinu do schránky dal nevím. Chartu jsem si přečetla a po přečtení vyhodila. S jejím obsahem jsem částečně souhlasila, ale dále jsem ji s nikým nekozultovala. Informovala jsem pouze pana HUTKU, který se k tomu blíže nevyjádřil. O Chartě jsem ještě několikrát slyšela a hovořila, ale nepamatuji si konkrétně kdy a co.

Otázka : Kdy a jakým způsobem jste se seznámila s osobami, které docházejí do bytu Jiřího NĚMCE v Ječné. Kdy jste byla poprvé u NĚMCŮ.

Odpověď : U NĚMCŮ jsem byla poprvé v létě roku 1977 po návratu z dovolené v Rumunsku. Poslal mě k mím pan HUTKA, vzhledem k tomu, že jsem nezšla klíče od bytu a potřebovala jsem někde přespat. Kterší lidé k NĚMCŮM docházejí mi není známo, ale na oslavě 30 narozenin pana HUTKY jsem se seznámila s TOMÍNOVÝMI, s Věrou JIROUSOVOU, s panem PARÁSKEM a na další si nevzpomínám. Od léta 1977 jsem byla u Němců ještě několikrát a odtud ~~zím~~

*) Nebodící se skrtánek

Liliana Landová

První strana výpovědi Lilian Landové o jejím podpisu Charty 77 29. ledna 1979 (Archiv bezpečnostních složek)

Jedná se o pracovníci Čsl. televize (pravděpodobně asistentka režie), která mě náhodou potkala v restauraci Rybárna poblíž Jiráskova náměstí. Jmenovaná na mně požadovala, abych sehnala kompars 4 dívky a 5 kluků za účelem komparsu při natáčení televizní inscenace. Natáčení se mělo uskutečnit od 20. 2. do 25. 2. 1979 a se jmenovanou jsem hovořila měsíc před uvedeným termínem.

Franz R. Brotzen, profesor of materials science, the Rice University Houston Texas 77001

Uvedenou adresu jsem získala od starších manželů, USA st. přísl., kteří mě svezli svým autem z Maďarska do Rumunska v souvislosti uskutečněním mé dovolené v roce 1977 nebo 78.

Basla Marin Calea Ausel Vlaico B1.X27 Sc.A ap.2 2900 Arad Romania

Uvedenou adresu jsem obdržela na dovolené v Rumunsku od rumunského stát. přísl. za účelem zaslání gramofonových desek po mém návratu do ČSSR.

Třebešovská 530 — konečná autobusu 223 (v pondělí večer), nákres místa bydliště

Jedná se o adresu na počernickou farářku Marii,⁷¹ kterou znám z plaveckého stadionu v Hloubětíně. Jmenovaná je farářkou evangelického kostela v Počernicích a navštívila jsem ji v jejím bytě pouze jednou na uvedené adrese. Jednalo se o návštěvu zdvořilostního charakteru. Skončeno ve 12.00.

Vyslechl:
[...]⁷²

Přítomen:
[...]⁷³

Vypověděl:
[...]⁷⁴

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 5 stran A4 strojepis, mikrofiš.

D 11

1979, 29. června, Praha — Návrh pracovníka 2. oddělení 2b odboru Správy StB Praha por. Václava Duchače na uložení svazku vedeného k Lilian Landové do archivu.

Správa StB Praha
2b odb., 2. odd.

[...]⁷⁵
V Praze dne 29. 6. 1979
[...]⁷⁶
PRVOPISEM!

Počet listů: 1
Přílohy:⁷⁷

Lilian LANDOVÁ — návrh na uložení spisu PO č. 28644, krycí název „STUDENTKA“ do archivu MV.

Navrhuji uložit do archivu MV spis PO č. 28644, krycí název „STUDENTKA“, ve kterém bude rozpracována:

LANDOVÁ Lilian — nar. 17. 4. 1959 Praha, čsl. st. příslušnosti, české národ., zam. jako plavčí mistr, Občanská plovárna, svobodná, bytem Praha 6, Havlovská č. 3

⁷¹ Marie Linnemannová byla farářkou sboru Českobratrské církve evangelické v Praze 9 — Horních Počernicích v letech 1974—1979.

⁷² Podpis nstržm. Miloslava Hájka.

⁷³ Nevyplněno.

⁷⁴ Podpis Lilian Landové.

⁷⁵ Razítko „ZHODNOCENO 3. července 1979“ a nečitelný podpis.

⁷⁶ Razítko „TAJNÉ“.

⁷⁷ Nevyplněno.

92

Směrnice: A. Správa FN
 Číslo: 3 odd. 2
 Operat. pracovník: Landová Lilian
 Získal: * rezident, agent, informátor, důvěrník, kandidát, styk, oper. prac., ** cizinec
 C. svazku: 1979 kr. jméno: L
 Číslo jednací: VJ 662/S-0789
 (Pouze při oděšlení mimo odbor)

Výtisk listů: 2	
Počet listů: 2	
Přílohy: 4	
Rozdělovat:	1 x nov. č. 1979
	1 x - 13 Praha
	1 x SAIO

"VZ" 4/16 V. 1979

ZÁZNAM číslo 11
 (po vyplnění)* TÁJNE
 navazuje na záznam č. 01-0 979/26, 79

Stručně podstatu poznatku:

LANDOVÁ Lilian - informace

Schůzka konána dne 30. 1. 1979
 Místo schůzky: KB, PČ, služební místnost, veřejná místnost, terén
 Serióznost spolupracovníka: prověřený, je prověřován, nepravdivý, podezřelý z neserióznosti
 Předmět zprávy: Získal spoluprac. (pracovník)
 a) rozhovorem s osobou, která
 -- se popís. události zúčastnila
 -- se o události dočetla

Popis události se stala dne 27.12.78 - 2.1.79
 Spoluprac. zpráva získal* po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně
 Zpráva se vztahuje: k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlasům
 b) přečtením dokumentu
 c) byl u popsávané události
 d) popís. události se aktivně účastnil
 e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentační 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
 6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1/ Přemem uvedl, že se ve dnech 27.12.1978 - 2.1.1979 zúčastnil týdenního pobytu na horách v Horních Hanychově u Liberce. Tuto cestu zorganizoval jeho kamarád Petr Král společně se svou matkou, která pracuje jako ředitelka domova mládeže v Praze 2. Ubytování bylo zajištěno v internátě učňovské školy v Horních Hanychově.

Celé akce se zúčastnilo kolem 15 osob, včetně matky Petra KRÁLE a několika dospělých, které však Přemem bližší nezná. Všichni ostatní byli většinou spolužáci nebo kamarádi KRÁLE. Vyjimku tvořila Lilian LANDOVÁ, její kamarádka Irena a chlapec jménem

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) píš na samostatný záznam
 * = podtrhni platný údaj
 ** = rovněž zatrhní týká-li se vředu uvedená kategorie cizího st. píš.

MV č. skl. 751

Jedna z agenturních zpráv k Lilian Landové, která je dochována ve svazku StB, 1979 (Archiv bezpečnostních složek)

Ukončení rozpracování je prováděno na základě spáchání sebevraždy svítiplynem, kterou si jmenovaná způsobila dne 16. 4. 1979⁷⁸ ve vl. bytě.

[...] ⁷⁹

Vypracoval: por. DUCHAČ Václav

[...] ⁸⁰

Náčelník 2. odd., 2b odb.

[...] ⁸¹

(por. MARYŠKO Jaroslav)

[...] ⁸²

ABS, f. MV/KR, arch. č. 680131 MV, 1 strana A4 strojopis, mikrofiš.

D 12

1979, 4. října, Amsterdam — Fejeton písničkáře Jaroslava Hutky o sebevraždě Lilian Landové.

Cesta do noci

Je mi úzko nad křehkostí života, nad pomíjivostí dnů, nad prachem, ze kterého jsme vykročili a do kterého se bez odvolání vracíme. Život je riziko, a když jde do tuhého, míváme jen sami sebe ku pomoci a nebývá to často pomoc spolehlivá. Nevím, jestli samota je poznání nebo jen chvilkové oslepnutí. Je však úleva vrátit se mezi lidi a zjistit, že jsou, že jsou mi blízcí, že život je nepříliš dlouhý, ale přece jen báječné setkání s něčím tak závratně krásným, jako jsou lidské bytosti. Blaze těm, kterým se daří vracet do dne, blaze těm, kteří se umějí vracet do života. A úzko je člověku nad těmi, kteří se už z noci osamění nevrátili.

Je to pár dní. Před polednem přišla návštěva z Čech. Chlapec, který dva roky šetřil, aby mohl za dvacet úředně povolených dnů objet celou Evropu. Spal po parcích a nádražích, jedl konzervy, nejchudší mezi chudými se chtěl obohatit o poznání několika evropských měst a podívat se, on ne-svobodný, jak bezstarostně vypadají lidé svobodní.

„Jak se ti líbilo v Americe?“, ptal se hladově a hladový, nevyspalý a ztrápený, na konci své cesty i svých sil. Já začal zmateně cosi vyprávět a neměl jsem svědomí mu říci, že právě v těch dnech se na mne deset měsíců v novém světě nějak sesypalo, že se dusím otázkami, odkud jsem, kde jsem a kam jdu. Třicet prožitých let se mi vynořovalo jako nenapravitelné příkoří a zdálo se mi, že rozeznávám českou historii jako zatuchlý nacionální bazar, který to všechno způsobil. Noc dolehla na duši a dávala ovoce tak typické pro ghetto: touhu ublížit všemu nejbližšímu, stejně postiženému.

„Víš, že je Lilian mrtvá? Pustila si začátkem července plyn. Byl jsem na jejím pohřbu,“ povídal chlapec. Musel jsem si ještě jednou jeho slova zopakovat, abych pochopil jejich skutečný obsah. Bože!

„Chtějí mě vyhodit ze školy kvůli tvému představení,“ říkala mi Lilian Landová koncem roku 1977 v Malostranské kavárně.

„Jak to? Je to rok stará záležitost a organizoval to váš školní výbor mládeže, ne ty,“ odpověděl jsem překvapeně.

Oni si myslěj, že seš zavřenej. Taky jsem byla na výslechu.“

„Ptali se na mě?“

„Ne. Nevědí, že se známe. Ptali se na Tomina a na jeho přednášky o řecké filosofii.“

„Jak vědí, že tam chodíš?“

„Čekali jednou před Tominovým bytem a všechny legitimovali.“

„Tak to tě chtěj vyhodit kvůli těm přednáškám.“

„Ale na výboru SSM i na škole říkali, že je to kvůli tobě.“

⁷⁸ Správné datum úmrtí je 26. června 1979.

⁷⁹ Rukou napsáno „ulož na tři roky“.

⁸⁰ Podpis por. Václava Duchače.

⁸¹ Podpis ppor. Jaroslava Maryška.

⁸² Razítka „S-STB Praha-SEO ÚLOŽ Prošlo evidencí dne 9. VII. 79 Podpis“ a „Archiv dne 12. VII. 1979 podpis“.

83

S=StB Praha, 2/b odb., 2. odd.

18. května 1979

TAJNĚ

Výtisk č.:

CPZ (MS VB)

Praha

P Ř Í K A Z

k propuštění zajištěného z CPZ (MS-VB Praha)

Podle § 76, odst. 4 tr. Řádu dávám příkaz, aby byl propuštěn na svobodu

LANDOVÁ Lilian, nar. 17.4.1959 Praha, české národnosti, čl. státní příslušnosti, svobodná, plavčí mistr, bytem Praha 6, Havlovská č.3

Jmenovaný byl zajištěn dne 16.5.1979 v 15.00 hodin podle § 23 zák. o SNB č.40/74 pro dův. podezření, že se zabývá shromažďováním a rozšiřováním protizákonných písemností, zaměřených proti společ. a státnímu zřízení.

18. května 1979
"V - MĚSTSKÁ SPRÁVA VB PRAHA
městský eskortní oddíl
HA 1. Konviktská č. 14

84

- 2 -

U LANDOVÉ Lilian pominuly důvody vazby podle § 67,
písm. a) tr. řádu. Vzhledem k této skutečností propuštěte
jmenovaného na svobodu dne 18.5.1979 v 15.00 hodin.

Náčelník odb. S-StB Praha
/ pplk. SKALNÍK Vlastimil /

Druhá strana příkazu k propuštění Lilian Landové z cely předběžného zadržení 18. května 1979 (Archiv bezpečnostních složek)

Na setkání při příležitosti odhalení pamětních desek v Gymnáziu Arabská 1. září 2022 promluvil o své spolužačce Lilian Landové architekt Ivan Vavřík (foto: Petr Blažek)

„To je jen záminka. Jelikož jsi řekla na policii, že na Tomina budeš chodit dál, že je to tvoje právo a že jim do toho nic není, tak se naštváli a snaží se tě potrestat. Oznámili centrální svazácké organizaci, že seš politicky nespolehlivá, oni dali úkol místní organizaci a těm se zdálo nejsnadnější tě přidat k mému předpokládanému odsouzení.“

„Ti, co mě vyslychali, mi nechali telefonní číslo, že jim mám zavolat, až si všechno rozmyslím.“

„No vidíš. Budou po tobě chtít, abys přestala k Tominovi chodit, abys podepsala protokol, že kazí mládež a že pobuřuje, a za to ti na oplátku pomohou s tvými problémy ve škole.“

„To v žádném případě! To ať mě radši vyhoděj.“

„Já ti příliš pomoci nemůžu, sám jsem teď trestně stíhanej. Nanejvýš o tom můžu napsat fejeton. To je jediná spolehlivá komunikace s policií a může to mít výsledek, že se to oni pokusí celé smazat.“

„Jé, Jardo, napiš o tom fejeton!“, nadšeně vyjekla a zatleskala. Byl večer, zaplatili jsme a já to vzal domů přes Karlův most. Za pár dní vznikl fejeton Poprava květinčky.⁸³ Ve škole nastal poprask, protože ho kdosi nalepil na dveře ředitelny a po dlouhém tahání byla Lilian nakonec jen přeložena na jinou školu, kde úspěšně maturovala. Ale skamarádila se s chartisty a policie ji začala pravidelně zvat na výslechy, vyhrožovat jí, strašit, plést, nabízet spolupráci. Vídával jsem ji málo a při jedné příležitosti jsem zaslechl její zvučný hlas, jak říká, že je potřeba jít na všechno radikálně, že s takovouhle se nikdy nic nezmění. Rozumnější hlasy jí odpovídaly, že v této chvíli se nedá dělat nic jiného, že možná snad někdy později. Nelíbilo se jí to. Všechno hluboce prožívala, opisovala papíry a dávala je dál, byla hlučná a upovídaná a měli jsme o ni strach.

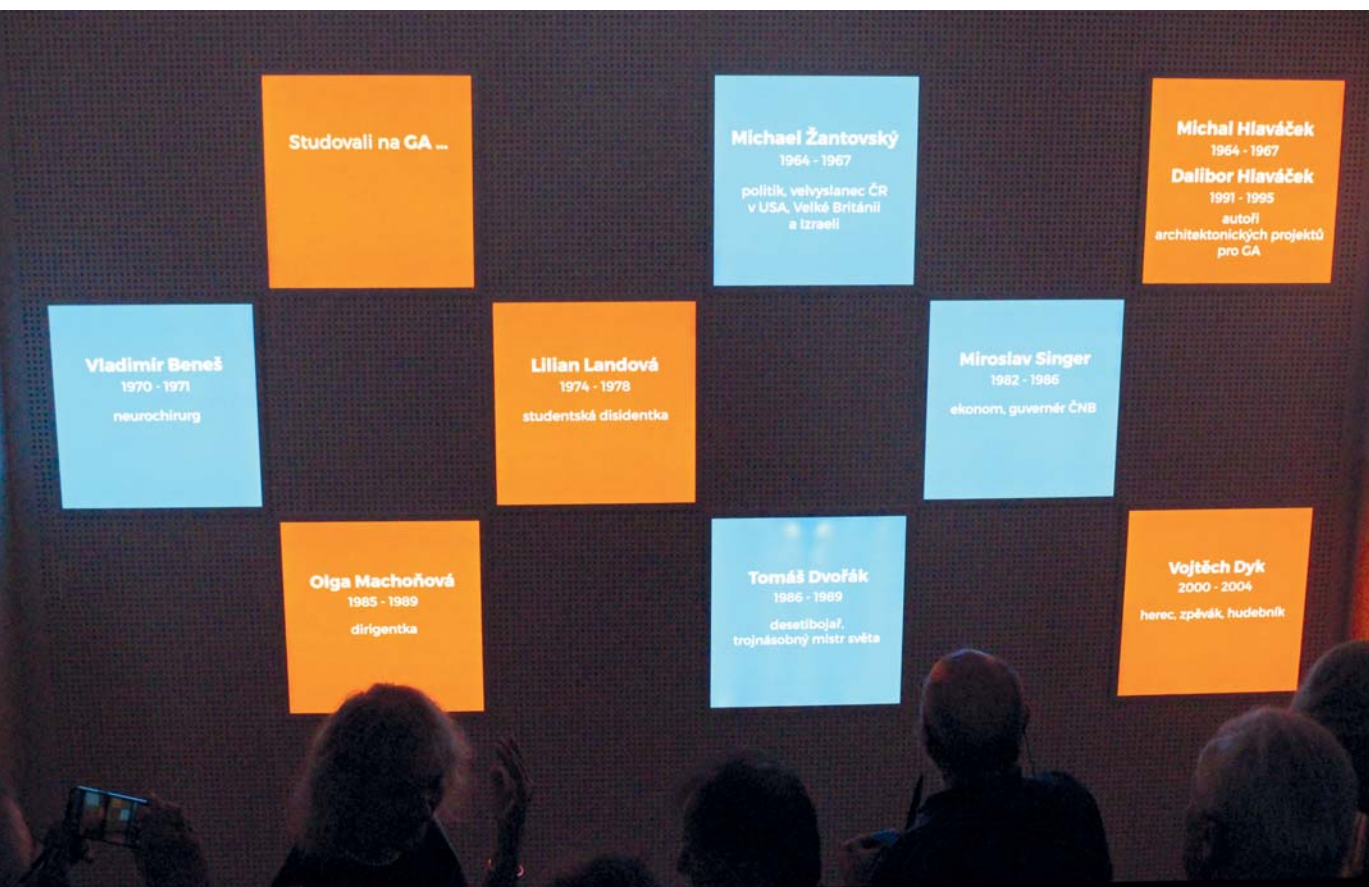
Když přijely v srpnu do Prahy ruské tanky, bylo Lilian devět let. Dospívání tedy už prožila v prostředí, kterým zní idea holé moci, v prostředí, kde náplní života má být pouze hledání vlastního prospěchu ve spolupráci s mocí. Ale s takovou mocí, která nedokáže a už ani nemá zájem prokázat své oprávnění k vládě. Lilian dospívala bez rodičů a ponechána sama sobě hledala smysl žití. Jak normální, jak běžné v tom věku. Hledala u zakazovaných zpěváků, hledala u zakázaných spisovatelů, hledala mezi chartisty, hledala v řecké filosofii. Nechtěla uvěřit, že smyslem jejího života má být kalkulace, chtěla najít skutečné naplnění. Nebylo pro ni možné žít život a neprožívat jeho smysl. Žila o život a zaplatila za to životem.

Nenacházím dost vážné a přesvědčivé slovo k vyjádření hrůzy, která jde z její sebevraždy. Jan Palach vypálil v duši mé generace hranici, přes kterou přestupovat znamená spolupracovat vědomě

⁸³ Srov. dok. č. 2.

Gymnázium Arabská (Wikipedia Commons, foto: Jan Groh)

Pamětní desky osobností, které studovaly na Gymnázium Arabská, 1. září 2022 (foto: Petr Blažek)

na zkáze. Ale muže mé generace jsem už potkával jako vyšetřovatele Státní bezpečnosti. Lilian Landová spáchala sebevraždu po sérii tvrdých policejních výslechů. Sečetla svých dvacet let a vyšel jí jen jeden součet — smrt. Smrt života, který se teprve měl životem stát, života, který dozrál ke schopnosti svobodně rozhodovat a volil nebyť. A toto je vražda. Vražda a oběť nové generace. Generace srpna už zde je a hlásí se svými prvními padlími. Nová generace, která vchází do noci. A je mi nevýslovně úzko při tomto pomýšlení. Podaří se jim někdy vyjít do dne? Nevím, snad. Ale jeden člověk tam bude chybět, ten, kterému světla bylo nejvíc třeba — Lilian Landová.

HUTKA, Jaroslav: *Fejetony. Spisy Jaroslava Hutky, sv. 3, Galén, Praha 2009, s. 102—104.*

D 13

2022, 31. ledna, Praha — Stanovisko Muzea paměti XX. století k instalaci pamětní desky na památku Lilian Landové, které vypracoval historik Petr Blažek.⁸⁴

Lilian Landová se narodila 17. dubna 1959 v Praze. Od roku 1974 studovala na Gymnáziu Arabská v Praze 6. Zajímala se o literaturu a hudbu. V lednu 1977 se souhlasem vedení školy a školní organizace Socialistického svazu mládeže zorganizovala ve škole koncert písničkáře Jaroslava Hutky, na jehož podporu také v září 1977 zorganizovala petici mezi spolužáky, kterou odeslala se 75 podpisy ministru kultury Milanu Klusákovi. Současně se ironicky vyjadřovala k petici proti neutronové bombě, kterou krátce předtím pořádala svazácká organizace.⁸⁵

S Lilian Landovou v souvislosti se zmíněnou peticí a jejími kritickými výroky provedly ředitelka školy Jaroslava Vorlíčková, její zástupkyně a předsedkyně organizace KSČ na škole Balcarová tzv. výchovné pohovory, na kterých byli přítomni také zástupci SSM na škole a OV SSM Praha 6. Vzhledem k tomu, že Landová trvala na svých postojích, byla 15. listopadu 1977 exemplárně vyloučena z SSM na mimořádné schůzi. Následně jí byl navržen třetí stupeň z chování a byla podmíněně vyloučena z gymnázia. O její aktivity se také zajímala Státní bezpečnost, která k ní na základě udání od „styku“ s krycím názvem „Petr“ od listopadu 1977 vedla svazek pod krycím názvem „Studentka“ v kategorii „prověřovaná osoba“.

Od 1. prosince 1977 pokračovala Lilian Landová ve studiu na gymnáziu Přípotoční v Praze, kde v červnu 1978 úspěšně odmaturovala. Vzhledem k zmíněné kauze nemohla studovat na vysoké škole. Od září 1978 pracovala jako plavčice, nejdříve v bazénu v Hloubětíně, později na koupališti Džbán. Přátelila se s disidenty, podílela se na rozšiřování samizdatu a podepsala *Prohlášení Charty 77*. Její podpis byl zveřejněn 10. října 1978. Dne 16. května 1979 byla zadržena na 48 hodin a obviněna z pobuřování v souvislosti s připravovaným cyklovýletem do Šárky, který tajná policie na základě udání interpretovala jako akci na podporu Charty 77. Po propuštění se psychicky zhroutila. V noci z 25. na 26. června 1979 spáchala ve svém bytě sebevraždu plynem.

O Lilian Landové napsal dva známé fejetony písničkář Jaroslav Hutka. V prvním z nich, nazvaném *Poprava květinky aneb kdo řeže květy, jakých se dočká plodů* (1977), popsal její vyloučení z SSM.⁸⁶ Druhý napsal v holandském exilu pod názvem *Cesta do noci* (1979).⁸⁷ Pokusil se v něm popsát důvody jejího odchodu ze světa: „Lilian dospívala bez rodičů a ponechána sama sobě hledala smysl žití. Jak normální, jak běžné v tom věku. Hledala u zakazovaných zpěváků, hledala u zakazovaných spisovatelů, hledala mezi chartisty, hledala v řecké filosofii. Nechtěla uvěřit, že smyslem jejího života má být kalkulace, chtěla najít skutečné naplnění. Nebylo pro ni možné žít život a neprožívat jeho smysl. Žila o život a zaplatila za to životem.“

⁸⁴ Stanovisko zaslal ředitel Muzea paměti XX. století Jan Kalous člene Komise Rady hl. m. Prahy pro školství Marianě Čapkové, č.j. MPXX-6/2022, 1. 2. 2022.

⁸⁵ Srov. dok. č. 1, 4.

⁸⁶ Srov. dok. č. 2.

Lilian Landová byla z politických důvodů pronásledována a zaslouží si podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, „účast a morální zadostiučinění“. Nebyla ovšem pouze pouhou obětí, podílela se aktivně na odporu proti autoritativnímu režimu. Podle zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, má být takovým osobám projevována „úcta a vděčnost“. Z uvedených důvodů doporučuje Muzeum paměti XX. století, aby byla památka Lilian Landové připomenuta formou pamětní desky či jiným podobným způsobem, nejlépe na budově či v areálu gymnázia Arabská.

Muzeum paměti XX. století, 2 strany A4 strojopisu.

D 14

2022, 1. září, Praha — Přepis projevu architekta Ivana Vavříka o studiu na Gymnáziu Arabská a spolužačce Lilian Ladové pronesený při příležitosti odhalení pamětní desky.

Dobrý den,
rád bych zmínil atmosféru, která zde vládla v 70. letech nejen na tomto gymnáziu, ale obecně. Ale na tomto gymnáziu to bylo velice specifické.

Zdejší první paní ředitelka, paní Maršálková,⁸⁸ si byla vědoma toho, že nejenom ideologie, ale i vzdělání a kultura je důležitá, a nabrala na zdejší gymnázium, nebo zachránila některé profesory z ostatních škol, kteří z ideologických důvodů byli vyhozeni. Za všechny musím jmenovat například paní prof. Kynclovou, Nezkusila a další. Tím pádem tady se vytvořil výtečný sbor, který — jak tady právě vidíte — dával vzdělání lidem velice kultivovaně, otevřeně a neideologicky. Do tohoto všeho nejenom přijímala a chránila tyto profesory, ale do toho jsme vstupovaly my děti vyloučených komunistů, jejichž tátové, sociologové, ekonomové, jezdili na tramvajích, opravovali výtahy, dělali kotelníky, a matky, učitelky na základních školách, dělaly kuchařky a uklízečky v různých podnicích. A paní ředitelka Maršálková se nedívala jen na to, co o nás napsal uliční výbor KSČ, ale dívala se na naše výsledky. Snažila se nás tedy tak trochu zachránit. Tím pádem se tady setkalo v ročníku několik takových lidí, kteří věděli o bolševismu a komunismu svoje.

Vzájemně jsme se kamarádili a vytvářeli jsme tady takovou paralelní kulturu, skupinu, která chodila na Malou Stranu na koncerty a podobně. V podstatě jsme žili paralelním životem, takovým svým vlastním. V této partě byla absolutní důvěra lidí, nebyly telefony, všechno se přijímalo jenom v hospodě nebo na ulici, kde se [člověk] něco dozvěděl. Přesto všechno to fungovalo výtečně. A my tady na gymplu, těch nás pár, bylo nás okolo osmi, jsme pevně drželi pohromadě. Liliana, která žila sama jenom s babičkou, žila v podkroví, ne v bytě s babičkou, tak trochu hledala rodinu a zázemí. Vyhledala nás a přidala se k naší partičce, která tam byla z důvodů vzdoru. Takže jsme Lilianu vzali mezi sebe, dobře jsme si rozuměli, takže hned 10. nebo 11. ledna 1977, když jsme dostali do rukou Chartu 77, Liliana to hned naklepala na stroji a několik výtisků jsme tady dali na záchod. Posléze tady uspořádala ten koncert Hutky. To byl koncert pod hlavičkou svazácké organizace Gymnázia Arabská, protože tehdy to nešlo zorganizovat jinak. Znal jsem podobné lidi z jiných škol, z Budáreny⁸⁹ například syny Vladimíra Karfíka. Znal jsem také Jirku Weinera, který se kvůli tátovi nedostal ani na gymnázium a dělal tiskaře. Celá parta tedy žila po celé Praze, všem kamarádům jsme o tom koncertu řekli a dostali se sem různí lidé. A bohužel i někteří lidi, kteří vůbec netušili, co je to Hutka. Takže sem přišel i ten zoufalec z vedlejšího gymplu a práskl to.⁹⁰

⁸⁷ Srov. dok. č. 12.

⁸⁸ Ilsa Maršálková byla ředitelkou školy v Arabské ulici v letech 1958—1969. V letech 1969—1975 byla ředitelkou Gymnázia Arabská Ludmila Kudrnovská a v letech 1975—1990 Jaroslava Vorlíčková. VONDROVÁ, Veronika: Ilsa Maršálková. „Za mřížemi a dráty“. *Pod lavičí*, 13. 12. 2018, s. 18—21. Ilsa Maršálková byla v letech 1942—1945 vězněna v koncentračních táborech. Srov. MARŠÁLKOVÁ, Ilsa: *Za mřížemi a dráty. Pravdivé kapitoly Terezín, Osvětim, Ravensbrück*. A. Bureš, Praha 1945.

⁸⁹ Gymnázium Budějovická v Praze.

K Lilianě, tam jde ještě o jednu věc. My, co jsme byli z perzekuovaných rodin, jsme dobře věděli, že rodiče chodili na výslechy na Bartolomějskou, tak jsme dobře věděli, o co jde. Rodiče nám vštěpovali, že nesmíme udělat až tak velký průser, aby nás vyhodili ze školy, abychom nějakým způsobem dostudovali. Liliana tuhle zkušenost neměla, takže byla vždy trochu více emotivnější a šla do toho více s citem. Takže když byl Patočkův pohřeb, tak jsme tady diskutovali, zda půjdeme. A my, protože jsme nechtěli jít k výslechu a viděli jsme, že by nás ihned vyloučili, tak jsme tam, naše partička nešla. Ale Liliana tam šla. A tam to na ni ještě neprasklo, i když tam všechny legitimovali a podobně. Ona hledala tohle společenství. Tady musím připomenout také hospodu na Houtyši⁹¹ nahore na Hanspaulce, protože tam vlastně se s námi rozloučila. Tam jsme chodili popíjet, hrát na kytary. Bluesberry, Krausberry, Intrák Introvič⁹² a podobní lidi, kteří tam s námi sedali. Byla to velmi svobodná společnost. Liliana díky tomu, že se do toho mlýna dostala víc než my, že chodila posléze i na výslechy po podpisu Charty, tak to psychicky neunesla. Nebyla jediná, vím o dvou nebo o třech dalších případech, kteří takhle skončili. Ten večer, nebylo to nějaké náhlé rozhodnutí. Ten večer šla na Houtyš, každému z nás dala nějaký dárek, rozloučila se a šla domů. A ráno byla mrtvá. Byla to výborná holka.

Myslím si, že [jsme zde] díky téhle svobodě, kterou jsme tady měli na gymnáziu, a doufám, že tohle gymnázium je stále svobodné. Když moje dcera tady před několika lety maturovala, tak mi sdělovala, že to je v pohodě. Doufám, že odkaz Liliany spíše pro studenty je takový, aby se vždycky snažili jednat svobodně a v souladu se svým svědomím tak, aby nelhali, aby nepodléhali — nemám pro to slušné slovo — svinstvům, která je obklopují, aby se chovali rovně a čestně. Zároveň tady vidíte na mnohých absolventech, jak je důležité to, co říkám jako architekt svým žákům, chovejte se zároveň pokorně. Uvědomujte si, co můžete, co nemůžete. Vaše svoboda je v určité zodpovědnosti. A k tomu patří i ta pokora a zodpovědnost. Takže buďte svobodní, ale zároveň si uvědomujte, co je svoboda. Děkuji.

Muzeum paměti XX. století, 2 tiskové strany A4.

⁹⁰ Srov. dok. č. 1.

Seznam zkratek

CŠV — celoškolský výbor	PO — prověřovaná osoba
č. — číslo	přísl. — příslušník
čs. — československý	přísl. — příslušnost
ČSR — Česká socialistická republika	ref. — referent
D — dokument	reg. — registrační
DDR — Deutsche Demokratische Republik (Německá demokratická republika)	RM — rada ministrů
FED — Felix Edmundovič Dzeržinskij	roz. — rozená
gym. — gymnázium	s. — soudruh
gymn. — gymnázium	Sb. — sbírka
jm. — jméno	ss. — soudružky
kr. — krycí	SSM — Socialistický svaz mládeže
KSČ — Komunistická strana Československa	SSSR — Svaz sovětských socialistických republik
MV — ministerstvo vnitra	st. — státní
nar. — narozena	StB — Státní bezpečnost
náč. — náčelník	sv. — svazek
národ. — národnost	tr. — trvalé
NSR — Německá spolková republika	VB — Veřejná bezpečnost
odb. — odbor	vl. — vlastní
odd. — oddělení	zam. — zaměstnána
OV — obvodní výbor	zást. — zástupce
	ZDŠ — základní devítiletá škola
	ZO — základní organizace
	ZUČ — zájmová umělecká činnost

Snažím se být spravedlivý

S HISTORIKEM PETREM KOUROU,
ŘEDITELEM COLLEGIUM BOHEMICUM, O.P.S.
O EXPOZICI NAŠI NĚMCI

Veronika Bendová

Collegium Bohemicum loni oslavilo už 15 let existence. Vy sám jste jeho ředitelem pět let. Loňský rok se podařilo otevřít dlouho připravovanou zásadní expozici o životě německy mluvícího obyvatelstva na našem území *Naši Němci/Unsere Deutschen*. Jak dlouho takto rozsáhlá výstava vznikala? A proč myslíte, že téma „našich Němců“ leželo tak dlouho ladem?

Ono to téma úplně ladem neleželo. Výstava se rodila více než deset let. Myšlenka na podobnou expozici se objevila v době, kdy vznikalo Collegium Bohemicum v čele s mojí předchůdkyní Blankou Muralovou, nicméně podněty k podobně zaměřené expozici se objevily, pokud vím, už v 80. letech, kdy skupina na režimu nezávislých historiků přemýšlela o narovnání vztahů s Němci. A jeden z nich, dnes člen naší vědecké rady Miroslav Kunštát, přišel s myšlenkou, že vhodným místem pro tuto expozici by bylo právě Ústí nad Labem. Ústí totiž nebylo před válkou žádné henleinovské město, tady byla tradice levicová, Ústí bylo díky vysokému podílu dělnického obyvatelstva spíš rudé než hnědé... Téma českých Němců a samotnou expozici poté hodně podporoval i někdejší ústecký primátor Petr Gandalovič. Další, kdo toto téma trochu překvapivě „tlačil“, byl i premiér Jiří Paroubek, jemuž to zřejmě přišlo jako vhodná diplomatická aktivita, kterou si chtěl naklonit tehdejšího německého kancléře Gerharda Schrödera. A díky jeho iniciativě se konala mimo jiné konference o sudetoněmeckých antifašistech, součástí projektu byl také orálně historický projekt — rozhovory s neodsunutými sudetskými antifašisty. Takže by se dalo říci, že myšlenka pomalu zrála, až dozrála.

Takže podnět k výstavě přišel skutečně z české strany, nikoli z německé?

Rozhodně z české. Němci ovšem kvitovali s povděkem, že výstava vznikla, jen jejich představy byly asi trochu jiné: nejednou se mi stalo, že mi volal nějaký německý novinář, že se jede podívat na „tu první českou výstavu o odsunu“. A já pořád vysvětluju, že to není výstava o odsunu. Ačkoli jsem to byl vlastně já, kdo prosadil, aby se do původního záměru a libreta výstavy dostalo právě téma odsunu a násilností s nimi spojenými, i když ve formě přijatelné i pro nejmenší návštěvníky. V expozici je taková malá místnost, já tomu soukromě říkám „místnost hanby“, kde běží surové filmové záznamy ze sběrných táborů pro Němce, nebo záběry z pražských ulic, kde kamera zachytila ponižování německých civilistů. A v expozici je samozřejmě také doba okupace. Ale tato témata nejsou jediná. Druhá světová válka trvala šest let, ale my jsme tu s Němci žili nejméně 800 let!

Osmdesát let je ohromný časový úsek... Reflektuje ho konečně i podtitul výstavy — *dějiny německy mluvícího obyvatelstva českých zemí od středověku do dvacátého století* — to jistě skýtal řadu možností, jak expozici pojmut, co a z jaké doby zmínit, co pominout. Byl první záměr a idea, co vystavovat, a od toho se odvíjely snahy o získání patričních exponátů?

Začalo se exponáty. Kupovaly se předměty související se životem německého obyvatelstva, a to převážně z devatenáctého a dvacátého století — tady je třeba říci, že příprava výstavy byla z drtivé části financována Ministerstvem kultury ČR, na budování sbírky ale poskytl tři miliony Česko-německý fond budoucnosti, takže částečně šly peníze i z Německa. Ale z 50 milionů, které výstava nakonec stála, to bylo méně než deset procent. Další předměty jsme získávali formou zápůjček z jiných muzeí. Potom se — ještě za ředitelky Muralové — vybíral ve veřejné soutěži architekt výstavy, a to už na základě konkrétního zadání a konceptu. Zhotovitelé museli mj. respektovat, že není možné v muzeu hýbat vnitřní dispozicí místností, protože budova ústeckého muzea byla opravena pomocí peněz z evropských fondů a podmínkou dotace bylo, že vnitřní uspořádání v budově

Petr Koura (*Collegium Bohemicum*)

Výstava Naši Němci (*Collegium Bohemicum*)

zůstane původní. Já jsem ovšem výstavní koncept po svém nástupu musel revidovat.

Proč jste ho revidoval?

Protože jednak některé věci byly technicky ne realizovatelné, ale hlavně záměr prostě neodpovídal historické realitě. Ta výstava měla být taková příjemná, hladící po srsti, v první místnosti měly být karlovarské oplatky a reklamy na Mattoniho minerální vodu, aby se všichni potěšili a bylo jim hezky. Jenže takováhle prostě historie nebyla — respektive nebyla celá. Naše soužití s Němci zkrátka provázely konflikty a my je nemůžeme zamlčovat. Na druhou stranu jsme měli mnoho společného, navzájem jsme se ovlivňovali, obohacovali. Přál jsem si, aby celou tuhle

šíři vzájemných vztahů, ale i problémů expozice *Naši Němci* reflektovala. Snažím se být spravedlivý. A nemám osobně rád takový ten sebestačský historický aktivismus, kdy se někdo chopí nějakého tématu a jde se s ním zviditelnit, aniž by se vůbec namáhal se o tu věc blíže zajímat, bádát, zjišťovat, jak to skutečně bylo. Tento typ aktivismu klouže po povrchu a nevede dle mého názoru ke skutečnému poznání.

Výstava navzdory ponoru do někdy dost vzdálené historie pracuje s řadou moderních prvků, jako jsou projekce, zvukové kulisy či animace. Jedním z nejzajímavějších a nejoriginálnějších počínů v expozici je audiovizuální kavárna či hospoda, která kombinuje reálné prostředí, filmovou projekci i zvukovou stopu s namluveným rozhovorem. Jak vznikl tento nápad?

Kombinaci projekce a zvukové stopy vymysleli architekti, původně tam ale měl být ve smyčce jen jeden dialog „u stolu“. Mě napadlo, že hospoda v první polovině dvacátého století zůstává tak trochu pořád stejná, a tak jsme nakonec nechali napsat scénáře ke čtyřem dialogům, kterých se účastní ti sami lidé (a někteří vlivem historických událostí mizí či se zase objevují). Vedou u stolu v hospodě hovor v roce 1912, 1920, 1943 a 1945 a to, v jaké jsme právě době, napovídá měnící se obraz mocnáře na stěně hospody. Režisér Robert Sedláček pak natočil zvukové záznamy s profesionálními herci a teprve potom v Ústí projekci na stole. Do tématu se tak ponořil, že fakticky vytvořil celou — do té pomyslné hospody v Lokti situovanou — divadelní hru.

Jste český historik, autor několika knih, které se zaměřují na téma protektorátu, protinacistického odboje i obecně druhé světové války, tedy období, kdy se v českém povědomí slovo Němec rovnalo slovu nepřítel. Pociťoval jste sám takovouto emoci a vyvíjelo se to postupem času? A liší se vůbec česká a německá interpretace událostí první poloviny dvacátého století?

Když jsem slyšel v českém prostředí poprvé mluvit o excesech a problematice vysídlování Němců, měl jsem původně pocit, jako by se tím znevažoval český odboj proti nacistům, proti těm

Místnost evokující dobovou hospodu v Lokti (Collegium Bohemicum)

skutečným zločincům a okupantům. Přišlo mi, že číst něco o násilnostech, kterých se Češi dopouštěli po válce na Němcích, bylo podobné, jako by někdo snižoval a urážel „mé hrdiny“. Jenže když jsem se tím začal zabývat hlouběji, zjistil jsem, že ve skutečnosti to nikdy nebyli ti samí lidé. Skuteční odbojáři, lidé, kteří nasazovali svůj život v boji proti brutálnímu okupačnímu režimu, se nevyžívali v tyranizování nebo dokonce mučení a vraždách často úplně bezvýznamných nebo nevinných německých obyvatel. Spíš se mu snažili bránit. Lidé, kteří prošli peklem koncentračních táborů, měli často větší soucit se zajatými Němci po válce než ti, kteří přečkali poslední léta v relativním závětří protektorátu. To násilí páchali ve většině Češi, kteří se za války moc dobře nechovali, buď byli zbabělí, nebo nějakým způsobem přímo kolabovali. A když Německo ztratilo moc, mstili se za svůj strach, a ještě spíše se horlivostí v zacházení s poraženými snažili zakrýt vlastní selhání a zís-

kat pomyslné body. Hrdiny našeho odboje to tedy nijak nesnižuje. A ano, německá interpretace moderních dějin samozřejmě akcentuje věci, které my bychom raději zapomněli, zatímco dobu po nástupu Hitlera pochopitelně občas má tendenci tak trochu přeskakovat. Na druhou stranu, německé děti mají povinnost navštívit během školní docházky alespoň jeden bývalý nacistický koncentrační tábor, takže o tématu holocaustu je mezi mladou německou generací větší povědomí než u nás.

Jedna z výstavních místností se jmenuje *Počátky česko-německého stýkání a potýkání*. Jinde je model zemského sněmu na sklonku mocnářství, kde se odehrávají divoké slovní půtky mezi jeho německy a česky mluvícími členy. Bylo tu ono potýkání se mezi Čechy a Němci „odjakživa“, nebo se skutečně vážný problém začal rýsovat až po roce 1918, kdy Masaryk použil taktickou zbožnou lež o národu československém

a tiše pomínil třímilionovou „menšinu“ německy mluvících obyvatel? Mohli se cítit Němci v době první republiky oprávněně občany druhé kategorie?

Mohli. A opravdu se tak cítili. My jsme podcenili smysl Němců pro čest, respektive jejich hrdost. To, že třímilionová menšina nebyla vůbec brána v rámci Československa jako samostatný národ a nemohla všude používat němčinu jako úřední jazyk, muselo být pro ně ponižující a urážlivé. Podle zákona z roku 1920 musel každý státní zaměstnanec, takže třeba i četník, pošťák nebo učitel v zcela německy mluvící oblasti, povinně umět československý jazyk — jazyk, který ani neexistoval! Tohle a další věci vedly k tomu, že většina Němců v roce 1918 Československo jako státní útvar odmítala. Ale časem se tento negativní poměr přece jen obracel, například starosta Litoměřic a první předseda německých agrárníků, Němec Franz Křepek, se stal z odpůrce československého státu nakonec osobním přítelem T. G. Masaryka, jak se lze dozvědět i na naší výstavě.

Kdy došlo tedy ke zvratu? V čem konkrétně „přispělo“ politické uspořádání první republiky k úspěchu Konráda Henleina, potažmo k vyostření národnostní otázky v Sudetech, které skončilo až jejich odtržením od republiky?

K té radikalizaci přispěla, myslím úplně nejvíc, světová hospodářská krize. V pohraničí byly převážně továrny na spotřební zboží, sklo, hračky, krajky... To jsou první věci, které si odepřete, když začnete mít finanční problémy. Továrny začaly krachovat a mezi Němci panoval pocit, že vláda vedená agrárníky podporuje hlavně zemědělce, že posílá peníze na Slovensko a na své pohraničí — převážně německé — kašle. A tak volili Henleina. Podpora Sudetoněmecké strany byla skutečně neuvěřitelně vysoká.

Návštěvníka výstavy, který si pod názvem „Naši Němci“ asociuje asi nejvíce ze všeho právě zmíněné odtržení Sudet a pak vyhnání a násilí na německém obyvatelstvu po válce, asi vlastně překvapí jisté potlačení těchto dramatických a tragických kontur v celé expozici a vůbec zřetelná snaha o pozitivní náhled na naše soužití a připomenutí řady neprávem zapomenutých

Na výstavě jsou představeny životní osudy mnoha osobností včetně Franze Kafky či poslanců Českého zemského sněmu (Collegium Bohemicum)

Na výstavě je mnoho dobových plakátů či vyhlášek (Collegium Bohemicum)

významných československých Němců. Tenhle pozitivní duch výstavy byl už na začátku původního záměru?

Určitě tu takový záměr byl — hledat spíš, co nás spojuje, či alespoň nerozděluje. Mít tu raději krásné sklo a hračky než hákenkrajce a židovské hvězdy. Ale jak jsem říkal, trval jsem na tom, že válku a odsun tu vynechat nemůžeme. Už proto, že dokonce ještě i dnes se občas někde v pohraničí, v úkrytu na půdě, objeví nějaký německý „poklad“ — osobní věci lidí, co tu žili a schovali si je před odsunem, protože si nedovedli představit, že se sem už nevrátí. Také se našel například celý pytel osobních vzpomínkových předmětů, jako byly průkazy nebo fotografie po vysídlených Němcích. Ty věci neměly pro stát žádnou hospodářskou cenu, měly citovou hodnotu a význam právě jen pro ty, kterým je vzali, takže to беру jako jeden ze způsobů úplně zbytečného příkoří — že jsme jim sebrali nejen domov, ale i osobní vzpomínky. A tohle na

Našich Němcích zase prostě chybět nemůže a nemá.

Osobně jste se na podobě výstavy výrazným způsobem podílel. Jakého exponátu si vy sám nejvíc ceníte?

Cením si asi nejvíce gotické Madony, kterou nám zapůjčilo Národní muzeum. Tahle socha patrně přicestovala z Porýní někdy v době Karla IV., má v obličejí podobu Madony z katedrál v Remeši a našla se v bytě, který před válkou obýval výtvarník a spisovatel Adolf Hoffmeister, který utekl před nacismem a po něm se tam nastěhoval významný spolupracovník gestapa Jaroslav Nachtmann. V tom bytě se prý odehrávaly divoké gestapácké večírky a po osvobození socha jako konfiskát skončila v Národním muzeu. Jak k ní Nachtmann přišel, nevíme, ale je dost možné, že s ní při vědomí její nesmírně ceny chystal prchnout někam do Jižní Ameriky, kde je tradičně velká mariánská úcta

a kde by se prodejem takovéto sochy mohl docela na dlouho zabezpečit. Ale to jsou jen spekulace. A samozřejmě jsem cítil neuvěřitelné pocity, když jsem držel v ruce originál dopisu Franze Kafky, zapůjčený z Památníku národního písemnictví, který jsme mohli mít vystavený pouhý měsíc.

Výstavu *Naši Němci* už navštívila řada osobností německého veřejného života, a to nejen činovníci sudetoněmeckých spolků, do Ústí nad Labem přijel mezi jinými člen německé vlády Carsten Schneider, německý prezident Frank Walter Steinmeier, i rakouská velvyslankyně Bettina Kirnbauer. Jaké byly reakce?

Reakce byly pozitivní. Osobně jsem tyto návštěvy prováděl a všichni oceňovali, že výstava vznikla a líbila se jim její podoba. Německému prezidentovi jsem ukazoval originál toho zmiňovaného Kafkova dopisu, byl dojatý, na co se dívá. V Německu je Franz Kafka ještě daleko slavnější než u nás.

Collegium Bohemicum má ve svém portfoliu řadu kulturních či vzdělávacích aktivit. Chtěl byste ještě nějakou blíže zmínit?

Chystáme kupříkladu přednášku Jiřího Padevěta o již zmiňovaném konfidentovi pražského gestapa Jaroslavu Nachtmannovi a v říjnu 2022 pořádáme naši hlavní kulturní akci — festival *Dny české a německé kultury*. Tématem jeho letošního ročníku budou *Stopy*, tak budeme zahajovat koncertem swingového orchestru Ježkovy stopy, a to s programem k 80. výročí atentátu na Heydricha, jehož součástí budou protinacistické verze písní Voskovce a Wericha. Moc se na tento koncert těším.

Od konce války i od poválečných násilností uplynulo letos už 77 let. Sedmasedmdesát je symbolické číslo, v evangeliu sv. Matouše se po člověku požaduje, aby odpustil ne sedmkrát, ale právě sedmasedmdesátkrát. Myslíte, že už konečně máme „odpuštěno“? V tomto rozhovoru už padl pojem vyrovnání se s minulostí: používají ho rádi politici i historikové, ale lze to vůbec? Co by se muselo stát, abychom my i Němci byli skutečně vyrovnáni — a ani jedna

strana by nemusela cítit trpkost, křivdu nebo dokonce nenávisť?

Ano, to říká Ježíš v rozhovoru s apoštolem Petrem, mým patronem (*smích*). To je krásná souvislost, to mě nenapadlo, dala by se tak nazvat nějaká česko-německá akce. Sedmdesát sedm let je skutečně mnoho a za tu dobu bychom si už mohli některé věci odpustit. Co se týče vyrovnání se s minulostí, já raději používám slovo „vyrovnávání“, které naznačuje, že je to dlouhodobý proces. Že není fakticky nikdy ukončen, pořád do něj vstupují nové prvky. Z titulu funkce ředitele Collegia Bohemica se často potkávám s lidmi, kteří „krvavé léto 1945“ zažili. Myslím, že by k odbourání pocitu křivdy či trpkosti mohlo někdy pomoci i to, kdyby jim bylo „jen“ nasloucháno. Prosté naslouchání druhé straně, to je něco, co nám někdy chybí.

Doc. PETR KOURA, PhD. (1978) je historik, politolog a vysokoškolský učitel, který se věnuje nejnovějším českým dějinám. Odborně se zaměřuje na české politické a kulturní dějiny dvacátého století, dále pak na dějiny Protektorátu Čechy a Morava, na vzpomínkovou kulturu, na filmy s historickou tematikou a na reflexi historických událostí ve filmech. Působil v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR či v Ústavu pro studium totalitních režimů, v současné době je vedoucím Katedry dějin a didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě UK. Jako odborný poradce se podílel na mnoha filmech a seriálech. Od května 2017 je ředitelem obecně prospěšné společnosti Collegium Bohemicum, která před rokem dokončila reprezentativní a rozsáhlou expozici *Naši Němci* v Muzeu města Ústí nad Labem.

Collegium Bohemicum, o. p. s. je vědecká, vzdělávací a kulturní instituce, která se zaměřuje na poznání dějin Němců v českých zemích, na dějiny česko-německých a česko-rakouských vztahů a na kulturu německojazyčných zemí. Pořádá také Dny české a německé kultury, dále organizuje kupříkladu filmovou přehlídku Kino Aussig, autorská čtení, koncerty různých žánrů, divadelní představení i veřejné debaty. ■

Krabička

Radek Schovánek

Muzeum paměti XX. století získalo do svých sbírek technický prostředek, který Státní bezpečnost používala pro utajené zhotovení otisků klíčů. Ty pak využívala k tajným technickým prohlídkám, tzv. výjmům.

V roce 1948 vznikl v nově budované Státní bezpečnosti sektor BA_t, který měl na starosti zpravodajskou techniku a vše, co s ní souvisí — tedy přepisy odposlechnutých hovorů, ať již se jednalo o telefonní nebo prostorové odposlechy, otevírání zámků a kontrolu korespondence. K zásadní změně v této složce komunistického represivního aparátu došlo k 1. říjnu 1953, kdy byla zřízena Technická správa MV s krycím názvem IX. správa. Další reorganizací struktury ministerstva vnitra se složka zabývající se zpravodajsko-technickými úkony změnila ve Správu operativní techniky MV, krycím označením VI. správa MV. I přes další reorganizace, kterými Státní bezpečnost až do svého zániku v únoru 1990 prošla, se krycí označení VI. správa nezměnilo.

Tajná policie a její výzkumná oddělení vyvinuly mnoho nástrojů pro překonání běžně užívaných zámkových systémů. Některé metody jsou známé z kriminálních případů — např. „odpíchání“ zámku, kdy se pomocí planžety a napínáku nastaví stavítka v zámku do správné polohy a zámek se otevře, až po speciální přípravky, o kterých neměla veřejnost tušení. Sem asi patří ve Státní bezpečnosti oblíbený přípravek Ježek, který byl v 90. letech použit v několika případech k odcizení motorového vozidla.

Nejspolehlivější a nejjednodušší metodou však bylo získat otisk klíče, podle něj zhotovit odlitek a na kopírovacím stroji potom klíč. K tomu využívala tajná policie celou škálu triků, jak se ke klíčům zájmových osob dostat. Kdekoli, kde zůstaly klíče bez dozoru, mohla se jich zmocnit Státní bezpečnost: při návštěvě bazénu, při tělocviku dětí ve škole a mnoha dalších příležitostech. Asi nepoužívanější metodou bylo

Přípravek pro zhotovení otisků klíčů a jejich následnou výrobu pro potřeby operativy StB (Muzeum paměti XX. století)

předvolání na rentgen plic. Autor tohoto textu zažil právě tuto operativní kombinaci StB na vlastním příkladu. Při rentgenu plic bylo třeba se svléknout do půl těla a nechat všechny kovové předměty v šatně, do které byl dvojitý vstup: z místnosti od rentgenu a z chodby. Právě ten druhý využívala StB pro pořízení kopie klíčů.

Tajná policie disponovala celou škálou různých druhů spolupracovníků, které mohla použít pro svoje operativní kombinace. Právě kategorie důvěrník byla používána pro tzv. pomocné úkoly. Jedním z nejčastějších bylo právě umožnění otisků klíčů, případně získání dokladů, pokud se host ubytoval v hotelu nebo jiném ubytovacím zařízení.

Kopii klíčů zhotovovala Státní bezpečnost stovky ročně. V polovině 90. let byly tyto klíče roztaveny na prvním odboru Zvláštního technického útvaru, který je převzal od zaniklé StB. Celkem šlo o téměř plnou vojenskou mobilizační bednu. Nepochybně to bylo několik tisíc nejrůznějších klíčů.

Státní bezpečnost musela kapitulovat před jediným druhem zámku, a to byly magnetické vložky, které se jí nepodařilo nikdy překonat. ■

Pozůstalost po velvyslanci RSDr. Zdeňku Urbanovi

Vít Fojtek

Mezi zajímavé přírůstky ve sbírkách Muzea paměti XX. století patřila i pozůstalost Zdeňka Urbana, otce signatáře Charty 77, spoluzakladatele Občanského fóra a novináře Jana Urbana. Zdeněk Urban pocházel z učitelské rodiny z Trutnovska. Za druhé světové války působil v Národním hnutí pracující mládeže, levicově orientované mládežnické organizaci, která se po německé okupaci v roce 1939 stala součástí odboje. Po válce vstoupil do KSČ, na konci 40. let vystudoval tzv. vokovickou Sorbonnu (Ústřední politickou školu KSČ) a pracoval jako instruktor v ÚV KSČ. V 50. letech absolvoval historii a filosofii na Vysoké škole stranické při ÚV KSSS v Moskvě. Po návratu pracoval na ministerstvu kultury a od roku 1965 na ministerstvu zahraničí. V letech 1965—1969 se stal československým velvyslancem ve Finsku. V roce 1968 podporoval reformní hnutí a odmítl sovětskou invazi do Československa. V únoru 1969 byl proto z Finska odvolán a v listopadu 1970 propuštěn i z ministerstva zahraničních věcí. Vyloučen byl z KSČ. Až do své smrti v roce 1988 pracoval jako recepční v hotelu. Pozůstalost tvoří cenná sbírka výstřižků, výběru a monitoringu československého a zahraničního tisku, přepisů televizního a rozhlasového zpravodajství, dobových letáků, tisků a další prameny

Jídelní lístek

hotel Evropa

Dne: 26. srpna 1968 K ceně se připočítává 10% přírůžky.
i. c. sk.

STUDENÁ PŘEDKRMYS

60	Uherský salám, okurka	7.50
	Rusavá majonéza	7.10
	Okupační vejce / ařive ruské /	4.30

POLÉVKA:

	Havčič rýževá s masem	1.60
--	-----------------------	------

DŘÍBEŽ:

250	Kuře pečená, nadívaná, brambor, míchaný kempet	18.10
250	Kuře dušená na špeku, rýže	14.60
200	Kachna pečená, knedlík, salát	12.30

HOTOVÁ JÍDLA:

100	Hovězí maso, vichenské zelenina, brambor	8.60
150	Hovězí maso, vichenské, brambor	12.20
100	Hovězí maso, červená řepa, brambor	7.70
100	Anglický beefsteak, brambor, hranol	9.60
100	Hovězí pečení na švapském, rýže	8.70
150	Španělský plátek, rýže	9.10 Kčs
100	Vídenský hovězí guláš, špekavé knedlíky	11.30
100	Znaženský hovězí guláš, brambor	6.70
100	Dušená hovězí játra na špeku, rýže	6.70
150	Vepřová krkovička, knedlík, salát	8.30
150	Teletiči pečení, brambor, okurkový salát	10.20

JÍDLA NA OBJEDNÁVKU:

150	Vídenská reštiná, brambor, fazelové lusky	13.80
150	Milánská reštiná, spaghetti	12.30
150	Anglický beefsteak s vejcem, brambor, ok. osalát	15.40
150	České ražničky, brambor, šce Tartar	14.70
150	Vepřový koláč na zeleni, brambor, šce Tartar	11.30
150	Srbské vepřové žebírka, rýže	10.70
150	Smažený vepřový řízek, bramborový salát	13.90
150	Helštýnský teletiči řízek, brambor, zelenina	17.10
100	Teletiči maseček s vejce, brambor	9.30

Jídla připravil vedoucí kuchař s. s kolektivem
Ceny kontroloval s. s kolektivem
K cenám se připočítává % přírůžky

1118 - 1017 - 48 K.

Jídelní lístek hotelu Evropa na Václavském náměstí, 26. srpna 1968, 2021 (Muzeum paměti XX. století)

k československým událostem let 1968—1969, zejména v klíčových dnech invaze vojsk Varšavské smlouvy. Vedle toho obsahuje i soubor různých strojopisů z 60. a 70. let včetně materiálů týkajících se Charty 77. Muzeum získalo tento významný dar od Jana Urbana. ■

Mobilizační bedna a proces s Rudolfem Slánským a spol.

Vít Fojtek

Do sbírek Muzea paměti XX. století přibyla na konci roku 2021 jako zápůjčka i přepravní bedna — jedna z těch, ve kterých byly dlouhá léta uloženy zvukové a filmové záznamy

z vykonstruovaného politického procesu s Rudolfem Slánským a spol. z roku 1952. Při jejich objevu 15. března 2018 v bývalé továrně v Pannenských Břežanech byli přítomni historik Petr Blažek a filmový režisér Martin Vadas, který později natočil na jejich základě pro Českou televizi dokumentární snímek *Kdo jinému jámu Rudolf Slánský*. Bednu zapůjčil Muzeu paměti XX. století historik Petr Blažek. ■

Transportní bedna z procesu s Rudolfem Slánským (foto: Marta B. Myšková)

Medailonek generála Sergeje Vojcechovského

Vít Fojtek

Muzeum získalo v roce 2022 do přípravované stálé expozice unikátní sbírkový předmět, zapůjčený rodinou generála Sergeje Vojcechovského (1883—1951). Ruský carský důstojník, původem ze šlechtické rodiny, velitel československých legií, jeden z vůdců antibolševického hnutí na Sibiři, generál československé armády odhodlaný postavit se v roce 1938 Hitlerovi a posléze účastník protinacistického odboje byl 11. května 1945 unesen z Prahy příslušníky SMĚŘŠe do Sovětského svazu. Zde jej odsoudili k deseti letům nucených prací. Proti tomuto hanebnému činu spáchanému na jednom z neschopnějších generálů československé armády a československém občanu tehdy bohužel nevznesla naše vláda žádný protest.

Sergej Vojcechovský zemřel 7. dubna 1951 v sibiřském táboře Ozerlag v Irkutské oblasti. V Rusku byl posmrtně rehabilitován v roce 1996. Dne 28. října 1997 obdržel od prezidenta Václava Havla in memoriam Řád Bílého lva I. stupně. ■

Generál Sergej Vojcechovský v uniformě československé armády, 1938 (Vojenský ústřední archiv)

Stříbrný pamětní medailonek (společensví důstojníků Vilenské pěchotní kadetní školy s osobním věnováním generálově otci, generálmajoru Nikolaji Karloviči Vojcechovskému), částečně pozlacený, o velikosti 3,5 × 2,5 × 0,7 cm, z roku 1902 ve tvaru knihy. Připomíná období (od 20. ledna 1901 do 10. července 1902), kdy byl podplukovník Nikolaj Karlovič Vojcechovský velitelem roty kadetů ve Vilenské pěchotní kadetní škole v dnešní Litvě. Jsou na něm vyryty i podpisy společensví důstojníků této školy (MXX)

Armádní generál Sergej Vojcehovský a prezident Edvard Beneš, druhá polovina třicátých let (Vojenský ústřední archiv)

Druhý a třetí ročník filmového festivalu *Nezломní a obětovaní*

Veronika Bendová

První ročník festivalu, který Muzeum paměti XX. století pořádalo na podzim 2020, citelně poznamenala pandemie (kvůli vládnímu zákazu kulturních akcí byl celý festival pouze v režimu online). Druhý ročník se již konal standardním způsobem, ačkoli byla ještě v platnosti celá řada hygienických omezení (očkování, respirátory), které nepochybně ovlivnily počet účastníků.

Druhý ročník se konal v Praze od 10. do 14. listopadu 2021. Úvodní a poslední den v budoucím sídle Muzea paměti XX. století v Domě pážat na Hradčanech, zatímco další festivalové dny včetně slavnostního vyhlášení cen stejně jako rok předtím v kině Bio Oko.

Hlavní téma druhého ročníku bylo Jeden svět na školách, který připravuje organizace Člověk v tísni. Komunistické strany Československa. *Rudé století* se promítlo téměř do všech programových položek (výjimkou byl komponovaný pořad, který se věnoval tematice holocaustu). Tato programová odbočka nebyla ovšem nahodilá, ale souvisela s dalším výročím — právě v době konání festivalu uplynulo 80 let od vzniku terezínského ghetta a prvních židovských transportů.

Celkem bylo uvedeno 22 dokumentárních filmů, jeden snímek hraný a čtyři komponované pořady. Z toho tři snímky byly polské (*Jeden den v lidově-demokratickém Polsku*, režie Maciej Drygas, 2006; *Polská sjednocená dělnická strana. Krátký kurz historie*, režie Aneta Chwalba, 2008; *Inka. Zachovala jsem se, jak bylo třeba*, režie Arkadiusz Gołębiewski, 2015); jeden maďarský (*A Statesman Opens Up*, režie Anders Ostergaard — Erzsebet Rac, 2014); a jeden běloruský (*Sergej Wojcechovský, generál bez vlasti*, režie: Anastasija Myrošnyčenko, 2019). Jako jediný hraný film byla zařazena francouzsko-italská ko-

produkce *Doznání* režiséra Costy-Gavrase. Ostatní snímky byly české.

Komponované pořady se zabývaly tématem československého undergroundu (*Cáry starých filmů*), účastí našich vojáků v obou světových válkách (*Z fronty domů*), komunistické propagandy ve filmu (tvorba Přemysla Freimana) a tematikou šoa a antisemitismu (*Osmdesát let války s pamětí*). Součástí festivalu byly i tři dopolední bloky speciálně pro školy, s průměrnou návštěvností 85 studentů na jednu projekci. Promítání byla doprovázena debatami s pozvanými režiséry a historiky, kteří připomněli dobový či historický kontext a odpověděli na dotazy diváků.

Mezi hlavní hosty festivalu *Nezломní a obětovaní* byl polský režisér a ředitel polské přehlídky *Nepokorní nezломní prokletí* (*Niepokorni Niezłomni Wyklęci*) Arkadiusz Gołębiewski. Z Polska přijel také režisér Maciej Drygas, který převzal festivalovou cenu Tvůrce paměti. Druhé festivalové ocenění, Strážce paměti — Cena Jaroslavy Janderové, určené pro osobnosti, které se nejrůznějším způsobem dlouhodobě snaží o udržení historické paměti, obdržel na závěrečném ceremoniálu Karel Strachota, ředitel vzdělávacího projektu Jeden svět na školách, který připravuje organizace Člověk v tísni.

Partnery festivalu byly tyto subjekty a organizace: Polský institut v Praze, Národní filmový archiv, Vojenský historický ústav, Památník ticha, Česko-polské fórum, ČT edu, Radio 1 a Metro-nome. Záštitu nad festivalem převzal předseda Senátu PČR Miloš Vystrčil.

Třetí ročník festivalu *Nezломní a obětovaní* se konal od 8. do 12. listopadu 2022 tradičně v prostorech kina Bio Oko a také nově v Kampusu Hybernská. Programově byl svázán s 80. výročím atentátu na Reinharda Heydricha a souvisejícími tématy, jako byl osud obcí Lidice a Ležáky a domáci i zahraniční protinacistický odboj.

Kromě domácích dokumentárních filmů bylo v programovém plánu stejně jako v předchozích dvou letech také několik zahraničních snímků. Jednalo se o dva filmy reflektující polský „atentát“, totiž likvidaci šéfa varšavského gestapa Franze Kutschery. Dalším byl litevský film *Jasan, tygr a plamen* (režie Edita Mildažytė), mapující osudy tří partyzánů bojujících proti sovětské

Dopolední festivalové filmové projekce pro školy zaplnily po tři dopoledne kino Bio Oko mladým publikem (foto: Marta B. Myšková)

Zleva: polský režisér Arkadiusz Gołębiewski, Olga Sommerová, Pavel Štingl, Petr Blažek a Jan Samohýl spolu s účastníky workshopu Jak vzniká dokumentární film (foto: Marta B. Myšková)

Jan Samohýl instruuje středoškoláky, kteří dorazili na projekce pro školy (foto: Marta B. Myšková)

okupaci. Na festivalu se promítal slovenský portrét propagátorky ženských práv Alžběty Gwerkové-Göllnerové, popravené za Slovenského národního povstání, s názvem *Žena nové doby* (režie Anna Grúsková) či maďarský *Pomník vrahům* — snímek režiséra Daniela Ácse o běsech, které rozpoutala válka uprostřed Budína. Zařazen byl rovněž ukrajinský snímek *Děti velkého hladu* od filmařky Snižany Potapčukové, který se vrací do doby uměle vyvolaného hladomoru na počátku 30. let dvacátého století. Promítán

byl unikátní britský dokument *Tichá ves* z roku 1943 (režie Humphrey Jennings), jenž v reáliích velšského hornického městečka rekonstruuje příběh českých Lidic.

Muzeum paměti XX. století opět spolupracovalo na přípravě festivalového programu s Národním filmovým archivem a Vojenským historickým ústavem. Diváci proto mohli zhlédnout vybrané filmové týdeníky z roku 1942, které z pohledu protektorátních úřadů zachytily atentát na říšského zastupujícího protektora

Stanislav Vodenka hrál ve filmu SS 3: Atentát na Heydricha Josefa Gabčíka. Společně s Jaroslavem Čvančarou vzpomínali na natáčení tohoto snímku (foto: Marta B. Myšková)

Pavel Štingl, Jan Maxa, Jan Štern, Robert Sedláček a Marie Koldinská na semináři Mezi fikcí a skutečností: Historie ve filmu, dokumentu a zpravodajství, v budově České televize (foto: Marta B. Myšková)

Tisková konference k festivalu. Zleva: Petr Blažek, Jan Kalous, Martin Vadas a Maciej Ruczaj (foto: Marta B. Myšková)

Senátorky Hana Kordová Marvanová a Jitka Seitlová před oficiálním zahájením festivalu (foto: Marta B. Myšková)

Reinharda Heydricha a následné represe. Vedle toho byly promítány vzácné záběry filmového záznamu z výcviku československých vojáků ve Velké Británii, které připravil Vojenský historický ústav.

V programu festivalu byly rovněž dvě premiéry: jeden díl ze slovenského cyklu *StB: Přísně tajné*, věnovaný tématu zneužívání psychiatrie (*Zamlčená diagnóza*, režie Martina Slúková), a portrét Karla Šlinga, syna jedné z obětí procesu s Rudolfem Slánským a spol. (*Syn nepřítelů státu*, režie Eva Tomanová).

Na rozdíl od předchozích přehlídek bylo v roce 2022 zařazeno hned několik hraných filmů: britsko-americká koprodukce Franca Piersona *Konference ve Wannsee*, dvoudílný televizní film Jiřího Stracha *Operace Silver A* nebo

dokudrama Roberta Sedláčka *Kulka pro Heydricha*. Na plátně byl také uveden černobílý film Jiřího Sequense *Atentát*. Nejvytrvalejší fanoušci se v pátek 11. listopadu 2022 zúčastnili v kině Bio Oko *Nočního promítání se Třemi králi*, kde bylo možno zhlédnout najednou všech sedm dílů seriálu Karla Kachyni o legendární odbojové skupině Mašín — Balabán — Morávek.

Od středy 9. listopadu do pátku 11. listopadu 2022 se v Bio Oko uskutečnily každé dopoledne dvě projekce pro školy, po nichž vždy následovaly debaty s režiséry či historiky o daném tématu (debaty jsou v rámci přehlídky *Nezlomní a obětovaní* nedílnou součástí všech promítání). Pro studenty byly připraveny také odborné semináře a workshopy. První z nich se konal jako přehra k festivalu již v září 2022.

Litevská režisérka **Edita Mildažytė**, zcela vpravo moderátor **David Svoboda**
(foto: Marta B. Myšková)

Petr Koura a **Petr Blažek** v rozhovoru s **Vladimírem Javorským**, představitelem špkt. **Václava Morávka** v seriálu **Tři králové**
(foto: Marta B. Myšková)

Vítězka soutěže studentských filmů **Haruna Honcoop** a předseda poroty **Jiří Voráč**
(foto: Marta B. Myšková)

Režisér **Martin Vadas**, držící cenu **Tvůrce paměti**, a **Hana Kordová Marvanová** na závěrečném ceremoniálu (foto: Marta B. Myšková)

Vznikl ve spolupráci s Pedagogickou fakultou UK a jeho tématem byl *Dokumentární film v muzejní expozici*. Samotný festival zahájil 8. listopadu 2022 tematický seminář *Filmové reflexe atentátu na Heydricha*, během něž byly k vidění ukázky z filmů spolu s odborným komentářem historika Petra Koury. Na festivalu se konaly další dva workshopy: *Jak vzniká dokumentární film*, určený především pro středoškoláky se zájmem o vlastní tvorbu, a druhý pro vysokoškoláky s názvem *Nové trendy v dokumentaristice*. Prostor letos poprvé dostala také sekce studentských filmů z FAMU.

Na závěr festivalu byla i v roce 2022 předána tradiční dvě ocenění: *Tvůrce paměti* — cena pro filmaře, kteří se dlouhodobě a systematicky věnují nedávné minulosti (tuto cenu letos pře-

vzal režisér Martin Vadas), a *Cena Jaroslavy Janderové Strážce paměti*, jež je vyhrazena pro osobnosti, které se snaží uchovat historickou paměť. Ocenění obdržel autor filmů z prostředí hudebního undergroundu Petr Prokeš.

Mezi partnery festivalu tentokrát patřily Polský institut v Praze, Národní filmový archiv, Vojenský historický ústav, Památník ticha, Evropská platforma paměti a svědomí, Slovenský inštitút Praha, Goethe-Institut Česká republika, Maďarský institut v Praze, Velvyslanectví Litvy v České republice a další instituce. Festival se konal pod záštitou ministra kultury Martina Baxy a rektorky Univerzity Karlovy Mileny Králíčkové. K festivalu vyšel také samostatný katalog s přehledem filmů a rozhovory s režiséry i historiky. ■

Památník tří odbojů v Lošanech

Veronika Bendová

Dne 26. srpna 2022 byl po čtyřech letech příprav slavnostně otevřen Památník tří odbojů v Lošanech. Mezi prvními návštěvníky byli společně se Zdeňkou Mašínovou také předseda vlády Petr Fiala a předseda horní komory parlamentu Miloš Vystrčil. V Lošanech nechybělo ani Muzeum paměti XX. století, které prezentovalo své vydané knižní tituly a časopis.

V roce 2018 paní Zdeňka Mašínová získala po téměř třiceti letech od pádu komunistického režimu rodný statek svého otce Josefa Mašína v Lošanech. Ve stejném roce vznikl zapsaný spolek, jehož cílem bylo vytvořit na tomto místě veřejně přístupný památník a jeho prostřednictvím připomenout památku genmjr. Josefa Mašína a jeho rodiny, která přinesla velké osobní oběti v boji za vlast, svobodu a demokracii.

Spolek, v němž klíčovou organizační roli sehrál Jiří Klepsa, vyhlásil veřejnou sbírku, do které se již zapojilo okolo tisíce dárců. Architektonický návrh památníku vznikl v rámci studentské semestrální práce ve školním ateliéru manželů Kláry a Tomáše Hradečných na Fakultě architektury ČVUT. Ve spolupráci se Zdeňkou

Mašínovou a členy spolku byla následně vybrána jeho definitivní podoba a rozpracována do stavebního projektu v ateliéru IXA.¹

Původní rodný dům přestavbami ztratil svůj charakter. Architekti proto zvolili jeho proměnu v působivý památník. V první místnosti s barokními klenbami je instalován panel s textem posledního dopisu Josefa Mašína. V druhé místnosti je ve stropě umístěna trojice světlovodů v československých barvách, symbolizující tři odboje. Poslední prostor je ponechán bez klenby. Byla zde vysazena moruše jako symbol svobody a života. Současně se jedná o strom, který byl v minulosti typický pro lošanskou náves.

Koncepci a obsah historické expozice v bývalé hospodářské budově navrhl ve spolupráci s dalšími členy spolku historik Petr Blažek. Představeny jsou v ní osudy Josefa Mašína a Zdeny Mašínové, jejich předků i potomků, tři československé odboje a dějiny lošanského statku. Expozice obsahuje cenné předměty zapůjčené z několika muzejních institucí i soukromých sbírek, dokumenty, fotografie a také filmové ukázky včetně jediného zaznamenaného snímku zachycujícího Josefa Mašína a jeho manželku.

Expozice zabírá pouze část hospodářské budovy, zbývající prostory teprve budou rekonstruovány. Po dohodě se Středočeským krajem a spolkem provozuje památník Regionální muzeum v Kolíně.

Fotografie památníku pořídil na konci srpna 2022 spolutvůrce architektonického návrhu a jeho provedení Benedikt Markel. ■

¹ Bližší informace k památníku včetně otevírací doby jsou dostupné na stránce www.masinuvstatek.cz.

Architekt Tomáš Hradečný při slavnostním otevření Památníku tří odbojů 26. srpna 2022 (foto: Tomáš Beran)

Historická expozice Památníku tří odbojů (foto: Benedikt Markel)

Památník tří odbojů v Lošanech (foto: Benedikt Markel, IXA)

Předseda vlády Petr Fiala v Lošanech, 26. srpna 2022 (foto: Tomáš Beran)

Expozici provázel autor její koncepce, historik Petr Blažek (archiv Petra Blažka)

Muzeum jako průvodce hodnotami demokratické společnosti

Jan Samohýl

Jaká je nebo může být role muzejních institucí ve vzdělávání a výchově nové generace? Jak muzea vstupují do procesu edukace? A především — odpovídají tyto instituce na společenskou poptávku a celkové očekávání? Jaká je pozice muzejních institucí v rámci Rámcových vzdělávacích programů (RVP)? Jak s jejich rolí počítá záměr školského zákona? Co přináší muzea jako taková v kontextech vzdělávání a jaká je jejich role ve společnosti, která se definuje jako společnost demokratická s hodnotami humanity, svobody a lidských práv? Obdobné podněty a otázky nás napadají, když promýšlíme aktuální roli muzejních institucí ve vztahu ke školám různého typu a různých vzdělávacích stupňů.

V tomto textu jen stručně naznačíme některé podněty a možné inspirace. Východiskem je pro nás řecká kultura, první zdroje pedagogického myšlení, které chápeme v určitých souvislostech, a především v etymologii tradičních pojmů. Tyto kontexty chceme konfrontovat se zásadním pramenem dnešního pedagogického uvažování, s Rámcovými vzdělávacími programy. Zmíněné programy, které jsou aktuálně formulované a revidované, jsou určeny pro školy v českém prostředí. Budeme se soustřeďovat na vztah školního vzdělávání, zvláště na druhém a třetím stupni základních a středních škol, jak ho vymezuje RVP, k možnostem muzejních expozic a jejich edukačních programů. Co vzhledem k muzeím tyto programy, alespoň obecně, obsahují? Jednu z fundamentálních rolí muzea spatřujeme v oblasti výchovy a vzdělávání. K přesnějšímu určení této role si tedy na úvod pomozme pohledem na tradici řeckého myšlení a na etymologii základních pojmů. Řecká kultura nám může být inspirací a důležitým východiskem při formulování cílů a prostředků

edukace. Antická kultura je i významnou metaforou, ke které se vracíme při studiu evropských civilizačních kořenů na našich školách.

Pedagog jako průvodce z Platónovy jeskyně stínů

Konkrétní tradice vzdělávání má své kořeny v období antiky. Na myšlenky řeckých filosofů navazuje tradice novověká a moderní, jak ji reflektujeme ve filosofii i v pedagogice. Dnes oblíbený výraz edukace nás uvádí do původních souvislostí antické kultury, především tradice platónské, a do tohoto kontextu chceme zasadit i význam muzejního vzdělávání. V latinských textech najdeme dvě varianty pro slovo edukace — *educare* a *educere*. První termín se překládá jako vychovávat, ale i vypěstovat (měl možná původně i zemědělský význam).

Výraz *educere* mívá obdobný překlad, ale původnější je výklad tohoto slova jako vyvést, provést nebo dokonce vytáhnout. Zvláště tato interpretace je pro nás důležitá a přivede nás k platónskému mýtu, jak uvidíme později. Vzdělávání, vychovávání jako provázení nebo snad až vytažení či zachránění, jak to chápe platónská tradice.

Latinský pojem *educere* je ekvivalentem řeckého slova *paideuein*, které znamenalo vychovávat či vzdělávat, ale původně toto řecké slovo vyjadřovalo spíše vykonávání kázně, napomínání nebo kárání. Je známo, že slovem *paidagógos* byl označován otrok, který doprovázel do školy a pečoval o dítě, přesněji syna svého pána. Jak víme z řeckých a římských spisů, v antické kultuře dívky nebyly veřejně vzdělávány. *Paidagógos*, ač byl otrokem, disponoval určitou schopností nebo i zvláštní kvalifikací, která mu umožňovala vykonávat profesi učitele. Tento posun od dozorce, který měl jen dohlížet a popřípadě kárát, k pedagogovi přišel poměrně rychle. V latině slovo *paedagogus* má obdobný význam jako slovo řecké. Posun od dozorce k vzdělavateli, průvodci (*educator* — vychovatel, pěstoun) je pro naše pochopení klíčové. Od dozorce k tomu, který provází svého žáka za určitým cílem. Přiblížíme-li se k tradici platónské, pedagog svého žáka vyvádí

nebo snad i vytahuje za očekávaným cílem. Tento posun je již zřejmý ve výkladu řeckých slov, ze kterých je složeno slovo *paidagógos*.

Termín *paidós* znamenal chlapec, syn, ale i sluha. Dá se použít i řecký pojem *pais*, který se překládá slovem dívka. Tedy obecně slovo *paidagógos* je složeno z pojmu dítě a slovesa *ágein*, které znamená vést, přivádět, vzít s sebou nebo ubírat se a odpovídá latinskému *educere*. Tímto se opět blížíme k myšlence průvodce k určitému cíli. Toto pojetí se zdá blízké řeckému filozofovi Platónovi, jak si ukážeme v jeho nejznámějším textu, v podobenství o jeskyni. Tento známý text v sedmé kapitole Ústavy je uvozen Platónovým konstatováním: *A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Zdá se tedy, že spíše než o teorii poznání, jak bývá tento text chápán, uvažuje řecký filosof o základech a smyslu vzdělávání. Přesněji tento text ukazuje na vztah mezi gnózí a vzděláváním, mezi vzděláváním a ontologickou svobodou. Smyslem autorova textu je ukázat na nezbytnost vystoupení z jeskyně stínů nebo přesněji na potřebu vysvobození z jeskyně. Vzdělávání je cestou k tomuto osvobození a pedagog průvodcem tohoto procesu. Cíl, který se dosáhne obtížně i za cenu utrpení, má ale pro Platóna zásadní význam. Na konci jeskyně spatřuje Platón ideu dobra, v řeckém chápání ideu dokonalosti, ideu dokonalého vzoru života a lidského jednání. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatřuje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest o ní soudit, že ona jest všemu původcem všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytla lidem pravdu a rozum; ji musí spatřit ten, kdo chce rozumně jednat, ať v soukromí, ať v obci.*

Touto ideou dobra se musí řídit každý, kdo chce rozumně jednat, a to nejen soukromě, ale i veřejně. V moderní společnosti touto ideou dobra mohou být hodnoty demokracie a humanity, k čemuž přispěly katastrofy totalitních režimů dvacátého století. To zažíváme i v dnešní době. Duše vzdělaná, když parafrázujeme řeckého klasika, je duší plně respektující a přijíma-

jící hodnoty svobody a lidských práv. Spojují se nám nyní dva obrazy: pedagog jako průvodce a hodnoty idejí dobra jako cíl vzdělávání pro rozumný a dobrý život jednotlivce i společnosti. Zkušenost reflektované minulosti, zvláště dvacátého století, umožňuje muzejním institucím být průvodcem ke svobodě, demokracii a humanitě. Muzeum jako celek a muzejní pedagogové mohou mít roli průvodců do oblasti svobodného života jednotlivce i společnosti. Tuto roli pedagoga i s odkazem na řeckou tradici očekávají i kurikulární programy, zvláště Rámcové vzdělávací programy, jak se pokusíme ukázat dále.

RVP — hodnoty demokratické společnosti a kompetence svobodných občanů

Ještě se na chvíli vraťme k antické kultuře a hledejme zde další inspiraci. V morálním hodnocení jednotlivce a společnosti hrály v antické civilizaci klíčovou roli ctnosti. Tento pojem (latinsky *virtus*), dnes již téměř zapomenutý, znamenal navyklý a vypěstovaný sklon či postoj k dobrému jednání. Antická etika tento sklon označovala jako *habitus*, tedy něco, co se lze naučit, procvičovat a trvaleji získat. Jedná se tedy o pochopení, přijetí určitých dovedností, ale především o určitý mravní postoj. V moderní terminologii částečně toto slovo nahrazuje výraz kompetence. Pojem kompetence představuje souhrn dovedností, schopností a hodnot, které umožňují osobní rozvoj jednotlivce. Je to tedy určitá způsobilost, u které je zásadní nejen teoretické pochopení, ale především je to schopnost tyto kompetence používat, jak v osobním životě, tak v životě společnosti.

V roce 2002 vznikl klíčový materiál, který byl označen jako národní program rozvoje vzdělávání v České republice — *Bílá kniha*. Dokument formuloval na úrovni ministerstva školství strategii v oblasti vzdělávání v podobě myšlenkových východisek, obecných záměrů a rozvojových programů. Tento dokument se měl stát východiskem reformy českého školství. Na tomto místě nebudeme hodnotit, nakolik byl dokument plně pochopen a realizován, nebo zdali se

reforma českého školství zdařila. Byl původně koncipován jako otevřený dokument, měl být kriticky zkoumán a revidován. Zásadním se zdá být, že východiskem reformy byly právě kompetence, tedy nikoliv naučené informace, jak jsme byli zvyklí z dřívějších školních osnov. Tento posun v chápání vzdělávání byl na svou dobu originální a nosný. S trochou nadsázky lze říci, že od povinného získávání vědomostí a naučených informací (osvícenská představa vzdělávání) se posouváme k antickým (ale i středověkým) ctnostem, tedy k určitým postojům a znalostem vhodným pro život ve svobodné demokratické společnosti.

Výstupem transformace českého školství a především kurikulární reformy nového pojetí školních osnov se staly rámcové vzdělávací programy. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jednotlivé etapy vzdělávání (předškolní, základní, střední) a profilují širší prostor pro spolupráci mezi dalšími institucemi a školami. Tyto programy pro každý obor vzdělávání byly zavedeny v České republice v roce 2004 novelizací školského zákona. Na základě povinného základu RVP konkrétního oboru si školy samy vytvářejí své vlastní školní vzdělávací programy (ŠVP). Mohou tak program rozšířit podle svých cílů, např. rozšířit výuku určitých předmětů nebo do svého programu zanést konkrétní spolupráci, například s muzejními institucemi. Základní vizí reformy je tedy poskytnout všem skupinám populace rovné příležitosti ke vzdělávání, aby si osvojily především zdůrazňované kompetence, které využijí jak v osobním, tak občanském či pracovním životě.

Významným cílem RVP je také podpora aktivního občanství. Škola je prvním demokratickým prostředím, se kterým dítě aktivně interaguje a zde poznává a přijímá hodnoty demokratické společnosti. V kontextu této skutečnosti RVP poskytují každé škole prostor, aby zakomponovala bližší spolupráci s muzeem, které by se mohlo stát přímo účastníkem výuky. Například může být v ŠVP již předem počítáno s plánovanou návštěvou muzea, která by byla vhodně propojena s výukou, například formou projektového vyučování, a ŠVP může přímo počítat s využitím potenciálu muzea. Nyní se

stručně podíváme do rámce RVP a na očekávání, která mohou být naplněna funkční spoluprací školy a muzea.

Základní tematický rámec RVP a potenciál muzejních institucí

Základní tematický rámec RVP lze rozvrstvit na tři hlavní složky nebo úrovně: klíčové kompetence, vzdělávací oblasti a průřezová témata.

Klíčové kompetence jsou tím základním východiskem — jak jsme již zmiňovali —, které představuje souhrn ctností, tedy vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot. A toto je prostor, kam velmi aktivně může vstoupit muzejní instituce se svou zkušeností a reflexí historických událostí. Tyto kompetence přispívají k vzdělávání žáka nebo studenta a posilují jeho vnímání občanské společnosti. Pro naše uvažování jsou klíčové kompetence občanské. Zde RVP zmiňuje některé postoje, kde může být muzeum aktivní a úspěšně pomoci ve vzdělávání studentů a žáků. RVP zmiňuje některé důležité myšlenky. Jedná se zvláště o respekt k přesvědčení druhých lidí a jejich hodnotám. Dokumenty také zdůrazňují potřebu reflexe minulých událostí, zvláště dvacátého století, které mohou dopomoci k očekávaným výstupům, tedy k pochopení a přijetí principů, na nichž spočívají zákony a společenské normy. Tyto klíčové kompetence vedou žáky a studenty k odpovědnosti ve společnosti, k empatii k druhým lidem, ocenění našich tradic, lidských práv a celkově ke smyslu pro kulturu a tvořivost.

Spolupráce s muzejními institucemi je doporučována již na I. stupni v tematickém okruhu *Lidé a čas*, který je součástí vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*. Výslovně je zde zmiňována důležitost navštěvování regionálních i specializovaných muzeí, která podporují u žáků zájem o minulost a kulturní bohatství regionu. Pro roli muzea ve vzdělávání jsou důležité cíle jmenované ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, kde se uplatňují předměty dějepisu a výchova k občanství nebo základy společenských věd. To se týká II. a III. stupně základních a středních škol. Východiskem této vzdělávací oblasti

jsou znalosti a dovednosti potřebné pro aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Důležitou součástí vzdělávání v této vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, a to jsou momenty důležité právě pro instituce reflektující události nedávných dějin. V této vzdělávací oblasti RVP přímo jmenují některé cíle vzdělávání, na kterých mohou úspěšně participovat právě muzea:

- odhalování kořenů společenských jevů, dějů a změn, promyšlení jejich souvislostí a vzájemné podmíněnosti v reálném a historickém čase
- hledání paralel mezi minulými a současnými událostmi a jejich porovnávání s obdobnými či odlišnými jevy a procesy v evropském a celosvětovém měřítku
- utváření pozitivního hodnotového systému opřeného o historickou zkušenost
- rozpoznávání názorů a postojů ohrožujících lidskou důstojnost nebo odporujících základním principům demokratického soužití; ke zvyšování odolnosti vůči myšlenkové manipulaci

Pro reformu školství je důležité vzájemné propojení vzdělávacích oblastí formou průřezových témat. Jedno z nich, *Výchova demokratického občana*, má na II. stupni ZŠ zdůrazněný demokratický a lidskoprávní charakter. V obecné rovině představuje propojení společenských hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti. Současně zmíněné téma rozvíjí u žáka kritické myšlení, vědomí vlastních práv, povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti. K dalším průřezovým tématům ve vzdělávání na čtyřletých a víceletých gymnáziích jsou tyto pro nás zásadní oblasti: *Osobnostní a sociální výchova a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*.

Při studiu výstupů, kompetencí a vzdělávacích cílů Rámcových vzdělávacích programů se ukazuje nejen jako možná, ale také ideální spolupráce školy s muzeem. To je výzva i pro muzejního pedagoga. V rámci plánování muzejní edukace je znalost RVP pro muzejního pedagoga nezbytná. Může se stát jedním ze základ-

ních východisek pro tvorbu edukačních programů. Navržené edukační programy mohou být tvořeny přímo na míru a mohou doplňovat a rozvíjet školní výuku. Muzejní pedagog může vést žáky a studenty k dalšímu studiu daného tématu. Může také pomoci škole k vhodnému propojení učiva a klíčových kompetencí nebo průřezových témat. Spolupráce muzejní instituce se školou může pomoci učitelům k snazší orientaci v edukační nabídce muzea a také vhodně zakomponovat návštěvu muzea do svých předmětů. Zdá se, že propojování muzea a školy v rovině vzdělávacích cílů formulovaných v RVP do edukačních programů je dobrým předpokladem k vytváření kvalitních edukačních aktivit.

Muzeum jako průvodce k ideji dobra prostřednictvím ctností

Tyto tři momenty, označené poněkud vzletně v titulku závěrečné části naší úvahy, se nám zdají jako nosné a potřebné při úvahách o vztahu muzejních expozic a škol. Muzeum, zvláště to, které se zabývá tématy dvacátého století, se může stát průvodcem vzdělávání. Muzejní pedagog, který si uvědomuje složitost historických událostí a zároveň reflektuje svoje jedinečné možnosti při edukaci, jako je mimoškolní prostředí, technologické možnosti, interaktivní prostředky a podobně, může být významným průvodcem a pomocníkem při vzdělávání. Filosofický termín *idea dobra* může být aktualizován a chápán v dnešní době jako souhrn demokratických hodnot a postojů. Tato témata jsou v dnešní době ohrožována politickým zneužíváním a populismem. Nakonec termín kompetence dobře vyhovuje archaickému slovu *ctnosti*. Především okolnost, že je zdůrazňován v kurikulárních vzdělávacích programech, znamená, že osobní mravní postoj je hodnocen výše než naučená informace. Ve všech těchto oblastech mohou být muzea a obdobné instituce zásadním prvkem vzdělávání a výchovy mladé generace. Vypělá demokratická společnost by tyto instituce měla adekvátně oceňovat a podporovat. ■

Výsledky realizace projektu k identifikaci míst uložení nevydaných ostatků vězňů a popravených osob v letech 1948—1965

Aleš Kýr

Jedním z charakteristických znaků totalitního vězeňství v letech 1948—1965 bylo pohřbívání ostatků zemřelých vězňů a popravených osob na utajovaných místech, zejména pokud se jednalo o odpůrce komunistického režimu.

Po roce 1989 se pozůstalí obraceli na ministerstvo spravedlnosti, správu SNV a později GŘ VS se žádostí o podání informace. Zajímali se o okolnosti úmrtí svých příbuzných, kteří byli vězněni nebo popraveni. Na počátku 90. let vzniklo dokumentační středisko KPV, jehož členové Ing. Oto Stehlík a Josef Slanina objevili v tehdejším Ústředním archivu SNV číselný seznam 78 uren, přemístěných v roce 1965 z pankrácké věznice k uložení do společného hrobu na hřbitově v Praze-Motole. V evidenčních pomůckách krematoria Strašnice z let 1949—1954 pak dohledali 24 jmen popravených odpůrců komunismu včetně Jaromíra Nechanského, Oldřicha Pecla a Jana Buchala. K identifikaci zbývajících 54 uren požádali o spolupráci Národní archiv Praha (NA) a Kabinet dokumentace a historie Vězeňské služby (KDH).

Vyžádané spolupráce se ujala PhDr. Alena Šimánková z NA a PhDr. Aleš Kýr a Alena Kafková z KDH, neboť jsme se všichni zabývali vyřizováním žádostí o podání informací týkajících se nevydaných ostatků vězněných nebo popravených příbuzných. Vylučovací metodou jsme postupně ztotožnili čísla uren na seznamu s pořadovými čísly kremací v Praze-Motole, Karlových Varech a Olomouci. Bylo identifikováno i číslo urny Josefa Brykse, bývalého pilota RAF, který zemřel v roce 1957 v jáchymovském pracovním táboře Rovnost,

a číslo urny Ing. Otakara Kruliše Randy, bývalého generálního ředitele Báňské a hutní společnosti, který zemřel v roce 1957 na Mírově.

Celkem bylo identifikováno 38 jmen popravených odpůrců komunismu a politických vězňů, kteří zemřeli na Mírově, v Jáchymově a Ostrově nad Ohří. Lze doložit, že v roce 1968 byly exhumovány urny Václava Junka, Aloise Lacinny a Karla Máši. Vytvořený seznam byl projednán a přijat v komisi ředitele Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR dne 7. března 2012 a podle něho zhotoveny dvě pamětní desky, které byly instalovány na místě utajovaného uložení uren, kde bylo v roce 2000 zřízeno Čestné pohřebiště. Jednání komise se zúčastnila i PhDr. Zora Dvořáková, která využila získané poznatky v knize *Popravení, kam jste se poděli?* Teprve v roce 2020 jsme identifikovali v brněnském krematoriu sedm čísel uren, které neobsahovaly ostatky vězňů nebo popravených, ale osob zastřelených

Aleš Kýr (foto: Marta B. Myšková)

příslušníky Pohraniční stráže a Státní bezpečnosti v letech 1952 a 1953.

Dodání těchto urn na centrální uložiště v pankrácké věznici vycházelo z Tajného rozkazu ministra NB č. 164/1952, který upravoval pohřbívání „agentů“ a „teroristů“ usmrčených v boji s bezpečnostními orgány. I jména těchto obětí, kterými jsou tři ženy (Frída — Olga Ehrenfeldová, Katarína Ehrenfeldová, Marie Rosmanová) a čtyři muži (Eugen Ehrenfeld, Josef Bizek, Vladimír Nejedlík, Jaroslav Zborovský), by měla být na pamětní desce. V této souvislosti dne 20. října 2021 byl podán návrh řediteli Správy pražských hřbitovů. Lze shrnout, že pod čísly 45 urn byly identifikovány oběti komunismu a pod čísly 33 urn pachatelé retribučních a kriminálních trestných činů.

Vedle dohledávání jmen k číselnému seznamu 78 urn byl v letech 2018—2021 realizován projekt k identifikaci míst uložení nevydaných ostatků zemřelých osob ve výkonu vazby a politických vězňů ve věznicích v Praze, Brně a trestních ústavech ve Valdicích, v Plzni a na Mírově v letech 1948—1965. Tento projekt byl přijat v rámci Specifikace vědecko-výzkumné potřeby resortu ministerstva spravedlnosti ČR. Cílem projektu bylo získat přehled o místě uložení nevydaných ostatků zemřelých vězňů z nejvýznamnějších věznic a trestních ústavů a dále zjištění příčin jejich úmrtí a způsob pohřbu (do rakve, kremace). Přehled byl doplněn o údaje k uložení ostatků popravených odpůrců komunismu.

Z dochovaných statistických údajů, zpracovaných pro federální vládu v roce 1968, vyplývá, že v letech 1948—1968 zemřelo ve výkonu vazby celkem 168 obviněných a 2127 odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody — celkem 2295 vězňů. Z této statistiky též vyplývá, že ve vazbě zemřelo pouze 14 obviněných a 520 odsouzených za tzv. protistátní činnost — celkem 534 politických vězňů, což vyvolává velké pochybnosti o přesném počtu. Na základě realizovaného projektu k identifikaci míst uložení nevydaných ostatků vězňů bylo zjištěno, že jen v Praze, Brně, Plzni, ve Valdicích a na Mírově zemřelo celkem 445 vězňů, z toho 98 ve výkonu vazby a 347 ve výkonu trestu odnětí svobody.

Na základě projektu z celkového počtu 445 vězňů bylo ve 345 případech (77,5 %)

Dáblické pohřebiště v Praze (foto: Petr Blažek)

identifikováno místo uložení ostatků, v 58 případech (13,0 %) místo nezjištěno a ve 42 případech (9,4 %) zjištěno úřední zničení urny. Z celkového počtu 192 popravených osob bylo identifikováno místo uložení ostatků ve 144 případech (75,0 %), ve 2 případech (1,0 %) místo nezjištěno a ve 46 případech (23,9 %) zjištěno úřední zničení urny.

Z celkového počtu 169 vězňů osob v Praze bylo identifikováno místo uložení ostatků ve 104 případech (75,0 %). Z počtu 65 vězňů osob v Brně bylo identifikováno místo ve 40 případech (78,4 %). Z počtu 153 vězňů osob ve Valdicích bylo identifikováno místo ve 147 případech (96,0 %). Z počtu 34 vězňů osob v Plzni bylo identifikováno místo ve 27 případech (79,4 %). Z počtu 38 vězňů osob na Mírově bylo identifikováno místo ve 27 případech (71,0 %). Z toho vyplývá, že nejvyšší míra identifikace míst uložení nevydaných ostatků byla zjištěna u vězňů osob ve Valdicích a nejnižší míra u vězňů osob v Praze.

Z celkového počtu 192 popravených osob za tzv. protistátní činnost v Praze, Brně a Plzni bylo identifikováno místo uložení ostatků ve

Masové hroby v Ďáblicích (foto: Petr Blažek)

144 případech (75,0 %). Z počtu 177 popravených osob v Praze bylo identifikováno místo ve 130 případech (73,4 %). Z počtu 14 popravených osob v Brně bylo identifikováno místo ve 13 případech (92,8 %) a v Plzni bylo identifikováno místo jednoho popraveného, kterým byl gen. Heliodor Píka. V pankrácké věznici byly v letech 1955 až 1960 soustřeďovány urny popravených, ale také zemřelých politických vězňů, které byly postupně ničeny na základě rozkazu ministra vnitra č. 36/1960. Jak jsem již uvedl, v roce 1965 bylo posledních 78 uren převezeno k uložení na utajovaném místě motolského hřbitova.

Hlavním cílem realizovaného projektu bylo vytvoření přehledu 637 osob, které zemřely ve výkonu vazby, dále jako političtí vězni v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a popravení odpůrci komunismu v letech 1948—1965. Tento přehled byl zpracován podle jednotlivých zkoumaných věznic a trestních ústavů a zůstává pro úřední potřebu ministerstva spravedlnosti, Vězeňské služby ČR a Národního archivu. Uvedené instituce ho budou využívat k podávání informací oprávněným žadatelům, zejména příbuzným zemřelých vězňů a popravených.

PLNĚNÍM DÍLČÍCH CÍLŮ BYLO SLEDOVÁNO:

1. **Objasnění postupu podle platných předpisů v případech úmrtí vězňů ve věznicích a trestních ústavech.** O vydání ostatků zemřelých vězňů v letech 1953—1954 rozhodovala SNZ MV, v letech 1955—1960 KS MV, v letech 1961—1965 NZ MV.
2. **Určení hřbitovů v místě dislokace jednotlivých věznic a trestních ústavů, které byly využívány k ukládání nevydaných ostatků vězňů a popravených osob a zjištění stavu pohřebních míst.** Jednalo se zejména o utajovaná místa na hřbitově v Praze-Ďáblicích a Motole, dále na Ústředním hřbitově v Brně — tzv. sektoru 5 — a zaniklé vězeňské hřbitovy ve Valdicích, Vrchlabí a na Mírově. Na tzv. lesním hřbitově byly pohřbívány ostatky vězňů, využitě Anatomickým ústavem v Hradci Králové. Obdobně byly na plzeňském hřbitově ukládány zpopelněné ostatky vězňů po využití Anatomickým ústavem v Plzni. V roce 1948 o vydávání ostatků politických vězňů a popravených k pohřbení do rodinného hrobu ve výjimečných případech rozhodoval Státní soud a krátce nato

Státní prokuratura. V letech 1953—1969 pak Generální prokuratura. Z celkového počtu 445 zemřelých vězňů bylo vydáno 132 ostatků v rakvích. Z celkového počtu 192 popravených bylo vydáno k pohřbení jen šest rakví s ostatky. Na zaniklém vězeňském hřbitově ve Valdicích je ukryto pod ornici 79 ostatků politických vězňů včetně ostatků Doc. Dr. Ing. Miloše Horny, bývalého náměstka ředitele Národní banky. Lze doložit, že v roce 1968 byly exhumovány jen ostatky salesiánského kněze Vojtěcha Basovníka.

3. **Určení krematorií, která byla využívána ke zpopelňování nevydaných ostatků vězňů a popravených osob a objasnění způsobu nakládání s jejich urnami.** Kromě využívání krematoria v Praze-Strašnicích v letech 1948—1953, krematoria v Praze-Motole v letech 1954—1965 (pro popravené a zemřelé vězně v Praze) bylo využíváno krematorium v Plzni (pro vězně zemřelé v Plzni), v Karlových Varech (pro zemřelé vězně z Jáchymova a Ostrova nad Ohří), v Brně (pro popravené a zemřelé vězně v Brně, Jihlavě a Uherském Hradišti), v Olomouci (pro zemřelé z Mírova) a v Pardubicích, Nymburku, Semilech a Liberci (pro zemřelé z Valdic). Rozhodování o vydání urny pozůstalým probíhalo obdobně jako při vydávání ostatků v rakvi. Z celkového počtu 445 zemřelých vězňů bylo vydáno k uložení do rodinného hrobu 59 uren. Z celkového počtu 192 popravených osob bylo vydáno jen 16 uren.

PRAKTICKÝM VÝSTUPEM PROJEKTU JSOU NÁSLEDUJÍCÍ NÁVRHY:

1. Dořešit informování návštěvníků Čestného pohřebiště na hřbitově v Praze-Ďáblicích ohledně symbolických náhrobků a doložitelně pohřbených osob.
2. K uctění památky tří žen a dvou mužů zastřelených příslušníky PS v roce 1952 v Bratislavě a dalších dvou mužů zastřelených příslušníky StB v roce 1953 v Čejčce instalovat na

Čestném pohřebišti v Praze-Motole pamětní desku, jejíž návrh byl předán řediteli Správy pražských hřbitovů.

3. Vzhledem k důvodnému předpokladu, že k ničení nevydaných uren popravených a zemřelých vězňů došlo jejich vysypáním do jámy v prostoru popravistiště z let 1947—1954 v pankrácké věznici, zajistit archeologický průzkum k nalezení popelových vrstev.
4. Při severní ohradní zdi věznice ve Valdicích instalovat informační tabuli o zrušeném vězeňském hřbitově z roku 1857 a uvést jména politických vězňů, kteří zde byli pohřbeni po roce 1948.
5. Navrhnout správě Čestného pohřebiště na Mírově, aby instalovala pamětní desku se jmény politických vězňů, kteří zde byli pohřbeni v letech 1948—1955.
6. Navrhnout opatření k archivní ochraně kremačních knih, vedených do roku 1989, které převzali soukromí správci v rámci privatizace některých krematorií, popř. řešit jejich trvalé uložení v příslušných státních archivech.

PODĚKOVÁNÍ ZA SPOLUPRÁCI PŘI REALIZACI PROJEKTU PATŘÍ:

kolegyni Aleně Kafkové, PhDr. Aleně Šimánkové z Národního archivu, panu Miroslavu Kasáčkovi a Mgr. Ludku Navarovi z o.s. Paměť, Ing. Jiřímu Línkovi, předsedovi SBPV, MUDr. Alexandru Pilinovi, CSc., přednostovi Ústavu soudního lékařství v Praze, PhDr. Janu Stříbrnému z Křesťanské akademie a Mgr. Petře Vinařové z Magistrátu hl. m. Prahy, dále poděkování „in memoriam“ Ing. Oto Stehlíkovi z bývalého Dokumentačního střediska KPV, panu Stanislavu Stránskému, bývalému předsedovi SBPV a JUDr. Pavlu Bretovi, bývalému řediteli ÚDV Policie ČR. V neposlední řadě děkuji PhDr. Petru Blažkovi, Ph.D. za přizvání na tuto konferenci.

V Praze dne 23. 6. 2022

*PhDr. Aleš Kýr,
vedoucí Kabinetu dokumentace
a historie VS ČR*

Cesty bez návratu ze Zbraslavi a Lipenců

Petr Blažek

Dne 14. září 2022 byla na budově Městského domu na Zbraslavi slavnostně odhalena důstojná pamětní deska připomínající 117 obětí holocaustu ze Zbraslavi a Lipenců. Připomínka se konala osmdesát let od transportu většiny zbraslavských židovských obyvatel do terezínského ghetta. Úvodní slova pronesli starostka Zuzana Vejvodová, historička z Židovského muzea v Praze Jana Šplíchalová a iniciátor této vzpomínky a spoluautor nově vydané knihy *Židé na Zbraslavi s podtitulem O místech, životech*

a cestách bez návratu Jan Majcher (druhou spoluautorkou je jeho manželka Jana Majcherová).

Zmíněná publikace mapuje dějiny místního židovského obyvatelstva od poslední čtvrtiny sedmnáctého století až do tragického období německé okupace. Zabývá se zejména okolnostmi a důsledky deportací Židů do koncentračních, pracovních a vyhlazovacích táborů. Přibližuje osudy nejen známých židovských rodin, ale také místních modliteben a dalších míst spojených se židovskou komunitou. Velmi důležitým výsledkem bádání manželů Majcherových a jejich spolupracovníků je aktualizovaný seznam obětí, které najdeme se základními životními daty (jméno, příjmení, datum narození a úmrtí, místo kde byly zavražděny) i na odhalené pamětní desce. Pro výběr jmen bylo určující jejich poslední bydliště před transportem 1942. Holocaust přežilo 26 ze 143 deportovaných osob, 10 z nich se vrátilo po osvobození na Zbraslav. ■

Pamětní deska na budově Městského domu na Zbraslavi (foto: Petr Blažek)

Jan Majcher promlouvá při odhalení pamětní desky (foto: Petr Blažek)

Recenze

Petra HORSKÁ:
Výukové cíle
muzejní edukace.
Prostředek rozvoje
funkční spolupráce
školy a muzea.

Univerzita
Karlova —
Pedagogická
fakulta, Praha 2019,
202 stran

Kniha Petry Horské je zajímavým počinem na poli muzejní edukace, a to zvláště proto, že zaciluje svou pozornost především na efektivní spolupráci muzea a školy. Pohled autorky je primárně soustředěn na efektivitu výukových cílů, na reakce školského prostředí a také na vztah mezi žákem nebo učitelem a muzejním pedagogem. Autorka na tyto a další didaktické kategorie pohlíží jako na zásadní součásti zakládající nejen kvalitu muzejní edukace, její obsahovou a formální strukturu, ale také na funkčnost a kvalitu spolupráce muzea a školy. Studii Petry Horské, která je publikovanou obhájenou disertační prací, lze považovat na poli současné české muzejní pedagogiky za mimořádnou i tím, že část empirické studie je orientována na historickou tematiku. V práci se projevily zkušenosti autorky z Národního muzea v Praze, kde působila jako muzejní pedagožka, a také učitelské zkušenosti ze střední pedagogické školy. V současnosti Petra Horská působí na Pedagogické fakultě UK v Praze.

Tato publikace předkládá zajímavou analýzu výukových cílů muzejní edukace v kontextech spolupráce školy a muzea z pozice humanistického pojetí vzdělávání. Sama autorka se odkazuje na takto zaměřené autory a v neposlední řadě na etický kodex americké asociace muzeí. Téma knihy vychází ze základního předpokladu,

že výukový cíl je klíčovým prvkem při plánování a realizaci výuky a také motivem či prostředkem rozvoje spolupráce obou institucí. Publikace má v zásadě teoretickou a praktickou část.

Teoretická část textu se zabývá výukovými cíli v souvislostech definování muzejní edukace. Autorka poměrně originálně řeší vzájemné propojení a návaznost na muzejní sbírky. V kapitole o pólech muzejní edukace zdůrazňuje význam sbírkových předmětů jako „autentických svědků“, jejichž prostřednictvím je osobnost žáka rozvíjena a obohacována. Dochází až k postojí, že určité aktivity, které nemůže nabídnout škola, jsou mimořádným specifickým prostředím právě muzeí. V odkazu na Petru Šobánovou rozvíjí myšlenku vyučování školních předmětů v muzeu. Odlišnost prostředí jmenovaných institucí nahlíží poměrně precizně, ale také kriticky, a to z vlastní zkušenosti (nedostatečný prostor výstavního sálu, nevhodná akustika apod.). Přínosná je analýza výukových cílů v druhé kapitole, která je dobře strukturovaná a dostatečně přehledná. Jako důležité i v aktuální době vidíme důraz na zmíněnou humanistickou tradici vzdělávání, konkrétně na svobodu jednotlivce, důstojnost člověka a lidská práva. V závěru teoretické části rozvíjí autorka řadu vztahů mezi účastníky muzejní edukace, které jsou zásadní pro efektivitu výukových cílů. Impulzy, které Petra Horská uvádí, jsou přehledné a dobře použitelné v praxi. A to například od učení činností (odkaz na Johna Deweyho) až po užití prvků dramatické výchovy. V teoretické části knihy se autorce podařilo dobře zachytit základní ukotvení pojmu výukový cíl a také ukotvení tohoto cíle ve vztahu k ostatním komponentám procesu muzejní edukace. Akcentována je také důležitá problematika autoevaluace vzdělávacích výsledků.

Empirická část se zaměřuje na kvalitativní výzkum pomocí metod párových hloubkových rozhovorů a také pomocí případové studie. Výzkum a vlastně celé zacílení studie se týká především žáků a učitelů základních škol, kteří se svými žáky navštěvují vzdělávací programy v muzeích. Důležitá je pro autorku reflexe výukových cílů muzejní edukace z hlediska očekávání pedagogů základních škol, především

učitelů dějepisu. Studenti třetího stupně škol a jejich pedagogové by mohli být ovšem zajímavou a v mnohém odlišnou cílovou skupinou metodického výzkumu. Zajímavý je také možný návrh inovace muzejní expozice. Místem výzkumu se stala expozice Národního muzea *Křížovatký české a československé státnosti*, která byla instalována v Národním památníku na Vítkově v Praze. Cílovou skupinou respondentů (s jedinou výjimkou) výzkumného šetření byli pedagogové a probace v oboru učitelství dějepisu. Tématem analyzovaného edukačního programu byly události 50. let dvacátého století v Československu. Domnívám se, že nejpřírodnější z této části práce je analýza očekávání učitelů v jednotlivých cílech edukačního programu. Vedle kognitivních cílů autorka zdůrazňuje cíle afektivní a celkový prožitek muzea. Propojení prožitku a zkušenosti, ale také motivace k dalšímu vzdělávání nebo i mezigenerační dialog, to jsou jen jednotlivé aspekty, které si rozhodně zaslouží pozornost při tvorbě muzejní expozice. Autorka představa *museum activum* je moderní a důležitý přístup k současné muzejní edukaci. V této kapitole je i řada zajímavých odpovědí konkrétních učitelů, což celou studii obohacuje a obcerstvuje. Ve čtvrté části čtvrté kapitoly pak autorka rozebírá konkrétní části učebních aktivit a konkrétní tematiku. Zajímavá je zvláště část věnovaná Miladě Horákové nebo událostem února 1948. A jak jsme již zmínili, základní cíl celého programu je hodnocen z pozice humanistické pedagogiky.

Závěrem je třeba zdůraznit, že přidanou hodnotou publikace je inspirativní přínos na poli didaktiky dějepisu. V mínění, že některé cíle humanistické pedagogiky, ale také dnes například moderní kritické myšlení, se dosahují jen velmi obtížně, je autorka poměrně kritická. V závěru je ale i nutno zmínit, že empirická část by získala větší hloubku a souvislosti, kdyby byly srovnány i jiné vzdělávací programy, a to možná i zahraniční, protože musíme přiznat, že zkušenosti například v sousedním Polsku nás v této oblasti v mnohém předcházejí. Každopádně publikace Petry Horské a její výstupy jsou inspirativním momentem na poli muzejní edukace.

Jan Samohýl

Recenze

Stálá expozice *Naši Němci / Unsere Deutschen* / otevřeno od listopadu 2021

Muzeum města Ústí nad Labem, Collegium Bohemicum, o. p. s.

Design: Projektíl Architekti

Audioprvky: Roman Loskot

Zhotovitel: David Syrovátka

Naši Němci a naše předsudky

ÚSTECKÁ VÝSTAVA NAŠI NĚMCI JE OJEDINĚLÁ ROZSAHEM, ZPRACOVÁNÍM I VYZNĚNÍM

V Muzeu města Ústí nad Labem byla v listopadu 2021 otevřena rozsáhlá stálá expozice, zaměřená na dějiny německy mluvícího obyvatelstva v českých zemích s názvem *Naši Němci/Unsere Deutschen*. Výstavu připravila obecně prospěšná společnost Collegium Bohemicum za podpory Ministerstva kultury ČR, Statutárního města Ústí nad Labem a Česko-německého fondu budoucnosti. Na více než 500 exponátů a 22 výstavních místností je dobré si vyhradit dost času, klidně celé odpoledne.

To, s čím bude český návštěvník výstavy od začátku konfrontován, je především poznání, jak úzkým průzorem jsme si zvykli hledět do minulosti na německé obyvatele našich zemí. Domnívám se, že „naše Němce“ má většinový návštěvník spojené téměř výhradně s časovým úsekem ohraničeným přibližně rokem 1935, tedy založením Sudetoněmecké strany, a rokem 1946. A že emoce, které si s německým etnikem spojujeme, oscilují někde mezi Mnichovem a předválečným terorem na území Sudet

a excesy a temnými stopami poválečného vysídlování. Ti, kdo se trochu zabývají literaturou či prvorepublikovou politikou či kulturou, možná ještě vzpomenu na pražskou německy mluvící literární enklávu, kterou dnes symbolizuje — ve své době prakticky neznámý — Franz Kafka. A to bude patrně vše.

Němci tu přitom s námi žili nejméně od poloviny dvanáctého století, kdy sem začínaly přicházet první skupiny německojazyčných rolníků, a tvůrci výstavy se toto nemalé časové rozpětí snaží poctivě reflektovat. Budete-li procházet výstavu chronologicky, najdete místnost věnovanou působení Karla IV., reformačnímu úsilí Čechů i Němců, modernizačním reformám Josefa II. nebo panovníkům habsburského rodu na českém trůně. Ocitnete se uprostřed barokního procesí k Janu Nepomuckému, který symbolizuje náboženský svorník německého i českého živlu, uvidíte barikádu v revolučním roce 1848, nahlédnete do měšťanského salonu v období biedermeieru, můžete zakusit atmosféru českého zemského sněmu, zmítaného zuřivými hádkami mezi Čechy a Němci... a ano, narazíte také — mimo jiné — na druhou světovou válku.

Autoři ji logicky vynechat nemohli, ale dalo by se s trochou nadsázky říci, že prostor, který byl období okupace v rámci skutečně rozsáhlé expozice vyhrazen, je přímo úměrný době, po kterou trvala. *Naši Němci* zkrátka nejsou primárně výstavou o válce ani odsunu, a ten, kdo do Ústí zavítá s tímto očekáváním, bude spíše zklamán. Najde tu minimalisticky pojatou, i když

velmi působivou „tapetu“, složenou z průkazkových podobizen obyvatel označených za židy, protektorátní propagandistické plakáty nebo dětské vlastnoruční obrázky z koncentračního tábora. Stejně tak „bez komentáře“ nechávají autoři sestřih filmových dokumentů zachycujících zatýkání a shromažďování Němců po osvobození nebo scény ze sběrného tábora, kde bylo před odsunem soustředěno německé obyvatelstvo v Praze. Tendence nevyhrocovat vzájemné viny a nezůstávat v myšlenkovém a emocionálním ringu 30. a 40. let dvacátého století, je na libretu výstavy zřetelná, jakkoli tím může být návštěvník (alespoň ten český) překvapen, ne-li rozčarován. O něco pochopitelnější je tento záměr u vědomí, že výstavu zčásti financovala německá strana a že se Němcům neustálé přemílání vin jejich prarodičů musí už zajídat. Nejkonfliktnější kapitoly našeho soužití jsou zachyceny s úpěnlivou snahou o objektivitu, nechybí zobrazení komplikovaného postavení německy mluvících obyvatel v rámci prvorepublikového Československa i výbuchy nacionálně motivovaného násilí. Kontury nejsou tak dryáčnické, jak jsme u traktace této doby uvyklí, nikoli ovšem zase natřené na růžovo.

Naši Němci místo opakování školních osnov především chtějí připomenout význačné české Němce, jejichž jména my Češi ke své škodě neznáme: nejen tedy Kafku nebo rovněž poměrně známého Rainera Maria Rilkeho. Mezi české Němce patřili např. nositelé Nobelovy ceny Bertha von Suttner, Carl a Gerta Coriovi a Peter Grünberg. Výstava připomíná i výtvarníka Heinze Edelmana, který se narodil v Ústí nad Labem a který vytvořil kreslené postavičky členů legendární skupiny Beatles pro animovaný film *Žlutá ponorka*. Možná to spadá spíše do ranku zajímavostí, ale ilustruje to dobře koncepční záměr výstavy — totiž vytvořit expozici, která je v prvé řadě pozitivní a zaměřuje se na věci, které nás s Němci spojují a nikoli rozdělují.

Výstava, která se připravovala téměř deset let, soustřeďuje vůbec velmi různorodou kolekci klasických sbírkových exponátů (tím největším je neuvěřitelně dlouhý motocykl Čechie, vyráběný též pod značkou Böhmerwald, a tím patrně nejzajímavějším je z Národní galerie zapůjčená

socha Madony z třináctého století, která byla nalezena v roce 1945 v bytě konfidenta pražského gestapa Jaroslava Nachtmanna). Dále tu najdete sérii modelových prostředí — dobovou německou hospodu, meziválečnou pražskou kavárnu, hotelový pokoj — a především řadu zábavných a atraktivních, často interaktivních předmětů a prvků. I když nejvýrazněji patrně utkví v paměti sugestivní hologram měšťanské dívky, hrající na spinet (tzv. Pepper's ghost effect), expozice je multimediálními prvky prostoupena od začátku do konce. Filmové projekce, animace (Karel Kramář zdvíhá tázavě obočí, zatímco Jaroslav Preiss mrká), interaktivní digitální mapy či kavárenský stůl, který slouží jako projekční plátno, u něhož můžete usednout a poslouchat fiktivní, ale přesvědčivý rozhovor tří intelektuálních kapacit meziválečného Československa o době i politice, zatímco ruce na stole před vámi si pohrávají s dýmkou, obracejí noviny s Masarykem a berou a opět pokládají hrníčky s kávou — až máte chuť si také usrknout. Těchto audiovizuálních „kaváren“ je na výstavě více. Kromě historiků na nich pod vedením režiséra Roberta Sedláčka spolupracovali profesionální herci, kteří propůjčili hlasy ikonickým i zástupně symbolickým postavám první republiky: např. Jiří Vyoralék tu představuje loketského Němce, David Švehlík Ferdi-

nanda Peroutku, Luboš Veselý Karla Čapka či Igor Bareš Maxe Broda. Úvodní film na návštěvníky promlouvá hlasem Martina Fingera.

Za zmínku stojí rozhodně i design jednotlivých výstavních místností, který kromě moderních prvků sází na přívětivě působící moduly z dřevěné překližky a který je dílem architektonického ateliéru Projektíl Architekti v čele s Romanem Brychtou. Z překližky jsou i pohyblivé, praktické a na omak příjemné cedulky s popisky k vystavovaným předmětům. Výstava místo obvyklé záповědi *nedotýkat se exponátů* přímo k dotýkání vyzývá. Klasické výstavní vitríny tu prakticky nenajdete, návštěvník může aktivně otevírat zásuvky, v nichž se pod sklem nacházejí nejrůznější listinné exponáty, mapy a další, či otvírat skříně. V místnosti věnované kultu Jana Nepomuckého (*Zasažení zbožností*) je zase dotyková obrazovka, kde si na mapě českých zemí můžete najít všechny existující svatojánské památky, včetně fotek a popisek. Tvůrci výstavy se přiklonili k minimalizaci psaného textu a nechávají většinu exponátů jen se stručným popisem působit na návštěvníky jejich vlastní energií. Psané slovo a veškeré informační texty jsou důsledně dvojjazyčné — české i německé; češtinu či němčinu si lze zvolit i u poslechových zařízení, připomínajících sluchátko starého telefonního aparátu. Návštěvník si tu může

ve zvoleném jazyce soukromě poslechnout dobové nahrávky politických projevů, rozhlasových relací či dotáčených hlasových nahrávek. Audioprvky pro výstavu připravoval tým ústeckého audiovizuálního umělce Richarda Loskota.

Na muzejní poměry neobvykle rozpustile působí přechody mezi jednotlivými místnostmi. Bílé stěny chodeb klasicistního domu jsou pokresleny nebo spíš počmárány komiksovými výjevy karikaturisty Jaze, autora populární knižní série *Opráski české historie*. Jazův typicky přídržlý a záměrně nekorektní způsob ilustrování kapitol z českých dějin byl docela odvážným krokem, který může pobavit mladší ročníky, ale některé návštěvníky možná bude až rozčilovat, asi jako byste cestou po církevních památkách opakovaně naráželi na posprejovaný squat. Ve stejném duchu jsou graficky vyvedeny i názvy jednotlivých místností — tu zcela lapidární (*Zrod veřejného života, Od domácích dílen k velkopřemyslu, Jiný kraj, jiný kraj*), jinde popustili autoři uzdu své kreativitě možná až moc (*Husa a labuť*).

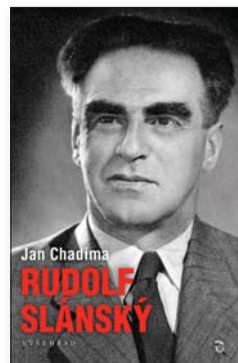
Největší překážkou pro návštěvníka bude patrně rozsah expozice, která zabírá celá dvě patra muzea a občas se zdá působit trochu nepřehledně. Klidně se vám může stát, že některou místností vůbec neprojdete či do ní vejdete podruhé. To ale nic nemění na faktu, že výstava *Naši Němci v Ústí nad Labem* je rozhodně pozoruhodný a mimořádný muzejní počín, kterému se zatím nedostalo adekvátní pozornosti. Mimořádná je jak z hlediska estetického, tak vzdělávacího a myšlenkového. Tvůrci s ní jednak zaplnili skandálně dlouhý prázdné místo, zároveň jako by šlo díky ústecké lokalitě i o symbolický návrat „našich Němců“ tam, kde byli po staletí doma — „nach Aussig an der Elbe“ — návrat po dlouhých desetiletích podivného ticha. Je třeba společnosti Collegium Bohemicum v čele s ředitelem Petrem Kourou poděkovat, že toto ticho bylo konečně prolomeno.

Veronika Bendová

Recenze

**Jan CHADIMA:
*Rudolf Slánský.***

**Vyšehrad,
Praha 2022,
448 stran**

V listopadu 1952 probíhalo před senátem Státního soudu v Praze zvláštní, tragické představení. Čtrnáct donedávna téměř nedotknutelných a oslavovaných představitelů komunistického hnutí v Československu se přiznávalo k neuvěřitelným protistátním činům. Uprostřed první řady lavice obžalovaných seděl zatížený největším břemenem údajných vin a spoluvin bývalý druhý muž strany a státu, donedávna generální tajemník Komunistické strany Československa a „věrný druh“ Klementa Gottwalda Rudolf Slánský. Jeho životem prostupují dějiny KSČ se všemi úskalími, úspěchy i nezdary.

Kým byl onen dříve tolik oslavovaný a později zatracovaný či přímo z dějin mizející muž? O odpověď na tuto nelehkou otázku se pokusil absolvent historie a politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Jan Chadima, který se problematikou komunistického hnutí a osobností Rudolfa Slánského dlouhodobě odborně zabýval.

Celkem devět kapitol a čtyři exkurzy, vedle úvodu a závěru, jsou řazeny chronologicky. I na tomto půdorysu vyniká význam Slánského osobnosti pro dějiny komunistického hnutí. Tematický a časový kontext je (zejména pak osobní život) řešen v rámci specifických kapitol. Doslov knihy napsal předseda Ústavního soudu Pavel Rychetský. V úvodu je shrnut dosavadní stav badání, možnosti archivního studia a vyjasněn

metodologický rámeček studie. Kniha se tváří, že jde o první souhrnné zpracování Slánského biografie. Platí to pro mladší či střední generaci historiků, určitě ale nelze z tohoto hlediska opomenout zakladatelské a v řadě aspektů průkopnické práce Karla Kaplana.¹

Metodologický koncept se v práci objevuje na několika místech, někdy bohužel dosti rušivě nebo nechtěně komicky. Konkrétně to vytváří dojem, že do historické vědy proniká teorie „množin a podmnožin“, která ale celkově limituje vlastní výklad a pochopení. Jde mi hlavně o to, že věci, které nezapadají do tohoto metodologického konceptu, jsou buď marginalizovány, nebo přímo opomenuty. Uplatnění či držení se jednoho metodologického rámce pak tvoří past, do které autor padá a některé důležité souvislosti nemá šanci vidět či je dostatečně průkazně zaznamenat.

V první kapitole se Chadima pečlivě věnoval mladým letům Rudolfa Slánského a jeho sourozenců a rodičů. Zde zaslouží uznání jeho upozornění na dosavadní mylný předpoklad, že jeho matkou byla Jindřiška Slánská. Dokázal, že matkou byla první žena Šimona Slánského Hermína (Jindřiška byla v pořadí druhá jeho manželka a sestřenice Hermíny). Rekapituluje jeho rodinné zázemí, školní docházku v rodných Nezvěsticích a v Plzni, jeho účast na spolkovém životě a vznikající politickou profilaci. Autor vychází i z výpovědí Josefa Vondráčka, které dotyčný učinil v rámci výsledku na začátku padesátých let.² Asi by se to dalo přejít, kdyby nešlo o téhož Vondráčka, který trpěl chorobnou lhavostí a byl často využíván jako univerzální svědek v politických procesech. Jeho hodnověrnost je tedy dosti vážně limitovaná. Nestyděl bych se říci, že Vondráček obvykle lhal tak, že vylhanému nejen sám věřil, ale většinou si následně

i věci fantazijně domýšlel. Další problém vidím v poznámce věnované Jarmile Taussigové.³ Autor správně připomíná, že byla obětí soudní perzekuce, ale chybí zde důležité upozornění na to, že se sama velmi aktivně o provádění čistek včetně uvěznění některých osob zasazovala. Její obraz by měl být určitě komplexnější.

Jak jsem již uvedl, dějiny komunistické strany ve všech peripetiích, krizích i úspěších velmi souvisely s životem Rudolfa Slánského. Nesouhlasím s autorem, jako by cílem komunistů nebylo dosažení politické moci v Československu, ale primárně změna systému. Podle mého názoru, vycházejícího ze znalosti ruské reality (bolševická strana jako strana profesionálních revolucionářů) a z teoretického díla Vladimira Iljiče Lenina (cílem je dosažení diktatury proletariátu), mi nezbyvá než říci, že komunisté chtěli od samých základů dobýt násilným způsobem politickou moc, výrazně se v Moskvě inspirovali a snažili se (ne vždy úplně úspěšně) naplňovat direktivy Komunistické internacionály. Otázka, zda se Slánský vlivem svého židovství (které ale nepropraktikoval) ztotožňoval se státem či nikoliv, mi připadá zbytečná, a to i vzhledem k tomu, že pro něj komunismus představoval výraznou ideologicko-politickou doktrínu, kterou vyznával po zbytek svého života. Nezaváhal, ani když spolu s Gottwaldem eliminovali uvnitř strany stoupence různých „-ismů“ (bývalé sociální demokraty, tzv. šmeralisty, trockisty nebo stoupence demokratických postupů uvnitř strany). V mládí byl aktivní v mládežnickém hnutí, jako redaktor stranického tisku i ve stranických pozicích, v nichž se ocitl i díky propojení s Gottwaldem a inklinaci k bolševickým myšlenkovým vzorcům a stylům chování.

Platí to beze zbytku o Slánského působení ve dvacátých letech v Ostravě, kam byl vyslán

¹ KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992; KAPLAN, Karel — KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Paseka, Praha — Litomyšl 2004; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Barrister & Principal, Brno 2009.

² Josef Vondráček (1905—?), bývalý aktivistický redaktor, který byl v roce 1945 zatčen jako agent nacistického Sicherheitsdienstu. Byl StB používán k nejrůznějším provokacím a v řadě případů také jako tzv. univerzální svědek.

³ Jarmila Taussigová (1914—2011) od roku 1945 pracovala v aparátu KSČ, v letech 1948—1951 členka Komise stranické kontroly. V listopadu 1951 byla zatčena a v lednu 1954 odsouzena na 25 let odnětí svobody. Amnestie se dočkala roku 1960. Více viz PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Brána, Praha 2006, s. 105—132.

z rozhodnutí vedení KSČ. Angažoval se zde nejen ve sporu s perglovci,⁴ ale posléze si připravoval pevnější půdu k návratu do Prahy a do vedení strany. V tomto směru vsadil na Klementa Gottwalda, který se vyhraňoval vůči „staré garnituře“ vedoucích představitelů KSČ a ve Slánském našel věrného spojence.

V lednu 1928 byl Slánský přesunut do Kladna, tedy blíže vedení strany, ale i tady řešil obdobné problémy jako předtím v Ostravě. Ve sporu s Jílkovým⁵ vedením KSČ sdílel Gottwaldovy opoziční názory a dostal se zde do sporu s jedním ze zakladatelů strany, Aloisem Munou.⁶ Napětí vykazoval i jeho vztah k Antonínu Zápotockému.⁷ Vše se pak ještě umocnilo v situaci, kdy se hledal někdo odpovědný za neúspěch hornické stávkou nebo za krach tzv. rudého dne v červenci 1928. Slánský se jednoznačně přihlásil ke kritice Bohumila Jílka a v únoru 1929 na známém a později oslavovaném V. sjezdu strany pronikl do ústředního výboru. Byl to právě Slánský, věrný linii Moskvy, kdo v koordinaci s Gottwaldem prováděl razantní změny politické koncepce strany. Právě on usiloval o to, aby vše, co strana koná (stranický aparát, tisk, organizace, odbory), podléhalo vedení, které bude určovat program a směřování. A byl to znovu on, kdo z titulu stranického šéfa v Praze a tajemníka ÚV

vylučoval nepoddajné členy s tím, že jejich apatičnost není přijatelná a členství jako takové nesmí být formální. Již tehdy prokázal nejen věrnost ideologickému programu strany, ale také výrazné organizační schopnosti.

Ve třicátých letech se komunistická strana zapojila do vnitřních konfliktů souvisejících s dopady hospodářské krize v ČSR. Musela reagovat i na nastupující fašismus a nacismus. Vyostřená rétorika směrem k sociálním demokratům oslabovala antinacistický tábor. KSČ čekala na změnu pozice komunistické internacionály a bolševického vedení. Teze o tzv. sociálfašismu byla opuštěna na VII. kongresu Komunistické internacionály v roce 1935 s tím, že byla akcentována politika jednotné (lidové) fronty proti fašismu. Do té doby se ale Slánský neváhal zbavit druhého muže KSČ, Josefa Guttmanna,⁸ který například za nástup Hitlera v Německu činil odpovědnými tamní komunisty, kteří odmítali spolupracovat na jednotné bázi se sociálními demokraty. V Československu v roce 1934 mezitím proběhly prezidentské volby, v nichž komunisté postavili proti T. G. Masarykovi Gottwalda. Vše se odehrávalo pod heslem „Ne Masaryk, ale Lenin“. Poté co byl na Gottwalda vydán zatykač a ten uprchl do SSSR, stranu vedli Slánský a Jan Šverma.⁹ V prosinci 1935 dopomohli zvolení

⁴ Josef Pergl (1881—1937), odborový a sociálně demokratický politik, zakládající člen KSČ. Působil na Ostravsku a v odborovém hnutí. Ve třicátých letech ze strany odešel.

⁵ Bohumil Jílek (1892—1963), čs. komunistický politik, v letech 1921—1922 a 1925—1929 generální tajemník KSČ, člen nejužšího vedení strany. V souvislosti s tzv. bolševizací strany byl odvolán ze všech funkcí a vyloučen ze strany.

⁶ Alois Muna (1886—1943), čs. komunistický novinář a politik, jeden ze zakladatelů KSČ. Bolševickým programem se nadchnul za první světové války v Rusku. Stal se předsedou Československé komunistické strany v Rusku, v letech 1922—1924 byl předsedou KSČ. Po nástupu Klementa Gottwalda do vedení ze strany vystoupil.

⁷ Antonín Zápotocký (1884—1957), čs. komunistický politik. Ve vedení strany působil ve dvacátých letech i po pátém sjezdu. V letech 1922—1925 byl generálním tajemníkem KSČ; posléze se věnoval činnosti v odborovém hnutí. Po roce 1945 se dostal do vysokých stranických a státních funkcí. V letech 1948—1953 byl předsedou vlády, po smrti Klementa Gottwalda se stal prezidentem ČSR (do listopadu 1957).

⁸ Josef Guttmann (1902—1956), československý novinář a politik, v letech 1928—1933 člen vedení KSČ, v letech 1928—1933 šéfredaktor *Rudého práva*. V roce 1933 byl ze strany vyloučen.

⁹ Jan Šverma (1901—1944), novinář a čs. komunistický politik. Člen KSČ od roku 1921, působil v komunistickém mládežnickém hnutí. V letech 1926—1928 studoval na tzv. Leninské škole v Moskvě. Byl blízkým spolupracovníkem Klementa Gottwalda. Od roku 1929 patřil mezi vedoucí funkcionáře, které do vedení KSČ dosadil V. sjezd. Patřil k intelektuální elitě KSČ, čímž se ale dostával i pro svou vlastní iniciativnost do problémů. V polovině třicátých let, když Gottwald uprchl před zatykačem do Moskvy, řídil spolu s Rudolfem Slánským KSČ. Po návratu Gottwalda byli nuceni provést tzv. sebekritiku a oba byli na krátký čas z vrcholných funkcí odstraněni. V letech 1936—1938 byl Šverma šéfredaktorem *Rudého práva*. V listopadu 1938 odešel do exilu v Moskvě, v letech 1939—1940 řídil činnost zahraničního byra KSČ v Paříži. V září 1944 byl vážně nemocný vyslán jako zástupce KSČ na povstalecké území Slovenska. Po porážce povstání zemřel vysílený při ústupu do hor.

Edvarda Beneše prezidentem a podporovali rovněž státní rozpočty zaměřené na zbrojení, protože nacistické nebezpečí se stále zvyšovalo. Ačkoliv Slánský a Šverma jednali ve shodě s Gottwaldem, čelili následně zdrcující kritice sovětských představitelů. Gottwald se za této situace tvářil, že o ničem nevěděl — fakticky tedy hodil své věrné přes palubu. Slánský a Šverma akceptovali vznesenou kritiku: dopustili se údajné chybné kádrové politiky a nedodržovali stranickou kázeň. Na krátkou dobu oba ustoupili do pozadí, ale ještě ve třicátých letech se vrátili zpět na výsluní komunistického hnutí v ČSR. Slánský pak svou věrnost bolševické linii demonstroval například tím, že obhajoval nezbytnost likvidace staré gardy bolševické strany v moskevských procesech. Přesto Stalinovu důvěru již nikdy zpátky nezískal.

V době podzimní československé krize 1938 se KSČ stavěla za rozhodnou obranu státu. I dnes je těžko přesně říci, jaké důvody ji k tomuto postoji vedly. Někteří historici poukazují na možnost, že se Stalin rozhodl ve střední Evropě přeměnit případnou tzv. imperialistickou válku v proletářskou revoluci na dohled Německa. Místo toho ale krátce po Mnichovu následovala transformace politického systému a úřední zákaz činnosti KSČ. Slánský odešel do exilu v Moskvě. Stalo se tak ale až po osobní garanci Klementa Gottwalda. Vedle stranické práce působil v československé redakci moskevského rozhlasu, který vysílal k domovu nejruznější propagandistické relace. Slánský pak zažil nezměrné rodinné tragédie: jeho dcera Naděžda byla neznámou ženou v Moskvě unesena a nikdy se nenašla, rodiče a bratři Josef a Zdeněk se stali oběťmi holokaustu. Zůstával věrným stoupencem Gottwaldovy prosovětské politiky, plnil roli agitátora, např. ve vztahu k partyzánům a ilegálnímu odboji, a z tohoto titulu spolu se Švermou zastupovali moskevské komunistické vedení během Slovenského národního povstání. Později byl viněn z toho, že během ústupu povstalců do hor zavinil smrt Jana Švermy. Byl aktérem řady jednání komunistů s představiteli západního exilu o podobě poválečné ČSR.

Autorova definice Národní fronty jako spolenectví a spolupráce různých sociálních spole-

čenství a skupin budí rozpaky. Snad by bylo vhodné, aby si přečetl Košický vládní program a zjistil, o co v daném momentě přesně šlo a do jaké míry nesla Národní fronta rukopis Rudolfa Slánského a komunistů. Na straně 200 je uvedeno chybné datum narození generála Rudolfa Viesta.

Mocenský vzestup KSČ po roce 1945 byl výsledkem Slánského systematického snažení. Sám zůstal mimo vládní sestavu — nikoliv ale proto, že by neměl ambice být ministrem vnitra, ale proto, že komunistická strana rozhodla jinak. Měl se soustředit na fungování a profilaci strany jako celku, získal pozici muže číslo dvě a byl zodpovědný za organizační, politickou a propagandistickou práci a mezinárodní styky. Byl, zdálo se, neotřesitelným generálním tajemníkem KSČ. Dokázal ve svých rukou soustředit obrovské penzum informací a moci. Řídil aparát, promýšlel taktiku a strategii, byl zodpovědný za to, že se strana stávala masovou. Dokázal dostat své lidi do bezpečnostních a armádních struktur a získávat zprávy z tohoto specifického prostředí. Ale hlavně postupně pro komunisty rozšiřoval spektrum oblastí, kam strana pronikala a prostřednictvím svých členů (i těch tajných) je ovlivňovala. Monopolizace strany a růst akceschopnosti byly logickým výsledkem Slánského dlouhodobé, sofistickované a systematické práce. KSČ a Slánský určovali společenská témata, dynamicky působili na společnost. Dělo se tak v situaci, která byla komunistům velmi příznivá. Za glorifikovanou osobností Klementa Gottwalda stál ten, jemuž KSČ za vše vděčila, totiž Rudolf Slánský.

Názorně se rozsah jeho moci ukázal během únorové politické krize v roce 1948. Slánský díky informacím z bezpečnostních a zpravodajských struktur a dále pak z prostředí jednotlivých nekomunistických stran (práce evidenčního odboru) věděl přesně nejen o dění u politických soupeřů KSČ, ale dokázal jejich prostřednictvím modifikovat postupy a taktiku KSČ. Byl to on, kdo organizačně zajistil celou řadu nátlakových akcí, kdo nelegálně vytvořil Lidové milice a taktéž nelegálně přihlížel konání Akčních výborů Národní fronty. Když pak Gottwald jel 25. února 1948 na Václavské náměstí,

aby svým stoupcům oznámil dovršení státního převratu, nemohl v jeho blízkosti chybět ten, kdo vše vymyslel, zajistil a provedl: Slánský byl organizátorem a tvůrcem puče v té podobě, v níž se vše odehrálo.

Jeho pozice se únorem 1948 ještě upevnila. Navíc se těšil Gottwaldově přízni, bez jakýchkoliv skrupulí prováděl nekompromisní politiku vůči i jen potenciálním soupeřům komunistů a prosazoval sovětské mocenské zájmy v Československu. Jasně je to vidět například na postoji KSČ ke kolektivizaci vesnice. Ještě krátce po únoru se Gottwald vyjadřoval, že v ČSR kolchozy a sovchozy nebudou, aby v polovině roku 1949 byly přijaty kolektivizační zákony a stát si následně i za použití represe vynucoval vytváření zemědělských družstev. Podobně tomu bylo i na mezinárodní scéně. Slánský akceptoval teze o zradě Titovy Jugoslávie a zahájil úsilí najít „zrádce“ uvnitř komunistické strany tak, jako se to dělo nejen tradičně v SSSR, ale i dalších státech sovětské zájmové sféry. Rozhodně tedy nepatřil k těm, komu by vadilo používání násilných a provokačních metod a umělé vytváření politických procesů. Konečně to byl on, kdo do ČSR pozval sovětské poradce.

Slánský byl přesvědčen, že nějaký „československý Rajk“ skutečně existuje a že je v zájmu strany jej brzy najít, demaskovat a odsoudit. Inicioval celou řadu kroků, které byly následně uplatněny při jeho politickém pádu a osobní eliminaci. Musel přitom sledovat, jak se osobnosti domnělých zrádců komunistického hnutí ve vyšetřování vzájemně propojovaly a jak se vzhledem k jeho pozici a odpovědnosti přibližovaly k němu. Na samém počátku čistky v KSČ byli zatčení vyslýcháni k činnosti, jejíž oběti se

měl stát Slánský. Sovětská místa nicméně rozhodla, že rukopis chystaného procesu bude jiný. Slánský neměl být obětí, ale hlavním strůjcem všeho zla. Gottwald, který, zdá se, na začátku změny koncepce procesu odmítal dobře míněné sovětské rady, musel pod nátlakem (nikterak však silným) souhlasit s odstraněním Slánského nejdříve ze stranické hierarchie, posléze z vládních pozic a nakonec i s jeho likvidací. Od momentu jeho zatčení k procesu uběhl jeden rok.

Během vyšetřovacích procedur se Slánský přiznal k těžkým zločinům. Snad doufal, že ho starý souputník Gottwald zachrání, když splní svou poslední službu straně. Více či méně odříkal naučenou výpověď před soudem, byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Milost mu udělena nebyla. Následně zmizel z dějin KSČ, jako kdyby vůbec nežil. Jeho role byla marginalizována o to víc, čím větší měla být jeho zrada.

Rudolf Slánský byl architektem totalitní Komunistické strany Československa ve všech parametrech jejího fungování. Mašinerie, kterou systematicky budoval, ho sama pohltila a zničila. Byl tedy obětí, ale nepochybně byl také tím, kdo represe, násilí a totalitní režim chtěl a dělal vše pro jeho etablování a udržení.

Chadimova kniha je určitě zajímavá, nicméně její limity jsou zjevné. Nemyslím si, že by na vše dokázala adekvátním způsobem odpovědět. Některým částem autorovy interpretace osobnosti Rudolfa Slánského nerozumím nebo s nimi přímo nesouhlasím. V některých momentech je až příliš zjevné, že jde o kvalifikační práci. Závěrem tedy konstatuji, že na skutečně nadčasové a objektivní zhodnocení Rudolfa Slánského si musíme ještě počkat.

Jan Kalous

P E T R B L A Ž E K :

Nezapomeňte na mne / Do Not Forget about Me: JUDr. Milada Horáková a největší politický proces

Publikace přibližuje pomocí dobových dokumentů a fotografií vykonstruovaný politický proces s JUDr. Miladou Horákovou a dalšími osobnostmi, který se na pokyn vedení Komunistické strany Československa uskutečnil na jaře 1950. Na jeho přípravě se podíleli sovětští poradci vyslaní do Československa na podzim 1949. Doprovázela ho masivní dehonestační a propagandistická kampaň. Katalog vychází ze stejnojmenné výstavy, která byla v červnu 2020 připravena při příležitosti sedmdesátého výročí těchto tragických událostí.

Muzeum paměti XX. století, Museum Kampa — Nadace Jana a Medy Mládkových, 2022, 96 s., ISBN 978-80-907989-7-7, ISBN 978-80-87344-65-1

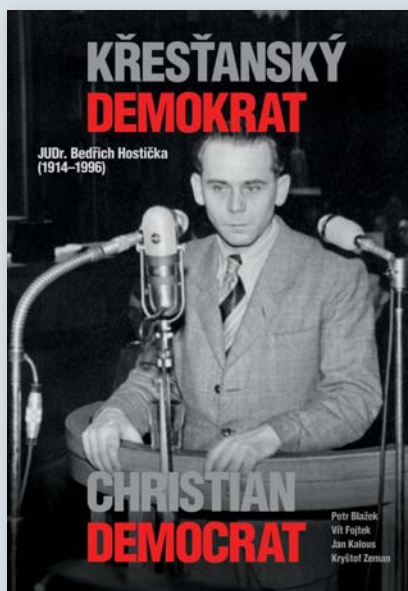

P E T R B L A Ž E K, V Í T F O J T E K,
J A N K A L O U S, K R Y Š T O F Z E M A N :

Křesťanský demokrat JUDr. Bedřich Hostička / Christian democrat

Publikace pomocí dobových dokumentů a fotografií přibližuje životní osudy právníka, politika, politického vězně a exulanta JUDr. Bedřicha Hostičky. V roce 1950 byl souzen v procesu s JUDr. Miladou Horákovou a dalšími osobnostmi, který se uskutečnil na pokyn vedení Komunistické strany Československa. JUDr. Hostička byl do procesu zařazen jako člen Československé strany lidové a obviněn ze špionáže. Ve vězení strávil téměř čtrnáct let.

Muzeum paměti XX. století, 2022, 91 s., ISBN 978-80-907989-9-1

FRANTIŠEK EMMERT

České povstání v květnu 1945

Povstání českého lidu proti nacistické okupaci v květnu 1945 nepatří mezi největší milníky našich novodobých dějin, během kterých se rozhodovalo o dalším osudu národa i země. Vypuklo spontánně až v okamžiku, kdy o osvobození od nacismu a obnově samostatného státu již bylo rozhodnuto. Přesto mu v naší moderní historii právem patří zcela mimořádné místo. V několika předchozích staletích v českých zemích nedošlo ke srovnatelné události. Do boje proti německým okupantům se na samém konci války se zbraněmi v rukou a nasazením vlastního života zapojily desetitisíce lidí a to nejen v Praze, ale po celých Čechách a Moravě. Účastnili se jediného celonárodního ozbrojeného povstání, ke kterému v českých zemích došlo od časů třicetileté války. Tisíce z nich v posledních dnech již rozhodnutého konfliktu zahynuli. Nadstandardně zpracovaná kniha, kterou držíte v rukou, je věnována všem obětem, hrdinům, účastníkům i pamětníkům událostí z posledního válečného května, které se nesmazatelně zapsaly do paměti celé jedné generace našich předků.